

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Markéta Štěchová
Kazimír Večerka

Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže

Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže

Markéta Štěchová
Kazimír Večerka

Autorský kolektiv:

PhDr. Markéta Štěchová

PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Recenzenti:

Mgr. Radek Jiránek – Odbor prevence kriminality MV ČR

PhDr. Stanislav Jabůrek – Koordinální centrum prevence kriminality Magistrátu města Brna

Technická spolupráce:

Lucie Černá

Výzkum byl realizován v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010–2015 (BV II/2 – VS), v projektu s názvem „Systém včasné intervence jako nástroj omezování kriminality“ (VG 20122014077)

Autoři srdečně děkují všem pracovníkům Oddělení sociálně-právní ochrany dětí obcí s rozšířenou působností, kteří se s velkou ochotou podělili s výzkumníky o své zkušenosti s prací v rámci Systému včasné intervence.

ISBN 978-80-7338-140-0

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014

www.kriminologie.cz

Obsah

1. Úvod	7
2. K některým teoretickým východiskům preventivní práce	11
3. Co je SVI	23
4. Výzkum SVI	27
4.1. Předmět a cíl výzkumu	27
4.2. Metodologie výzkumu	27
4.3. Výsledky 1. fáze výzkumu	29
4.4. Výsledky 2. fáze výzkumu	53
4.5. Výsledky 3. fáze výzkumu	60
5. Závěr	91
6. Doporučení	95
7. Resumé	97
8. Summary	103
9. Použité prameny	109
Příloha 1 – graf SVI	110
Příloha 2 – Abecední seznam lokalit	111
Příloha 3 – Abecední seznam použitých zkratk	112

1.

Úvod

Kriminologická zkušenost ukazuje, že v životě mladých delikventů se již hluboce před prvním oficiálně registrovaným deliktem ukazuje řada signálů, které tento současný vývoj předznamenávají. Zpětný pohled na životní cestu mladého člověka na scesti nás nejednou vede k povzdechu: jak je možné, že si těchto signálů nástupu delikventní životní cesty nikdo adekvátně nevšiml, jak to, že na tyto signály nikdo nereagoval nebo reagoval nekompetentně, agresivně, nepodpůrně, nenápravně. Často docházíme dokonce k poznání, že by bylo vysoce překvapivé, kdyby se jedinec, často vybavený obtížnými osobnostními charakteristikami a vyrůstající v neradostných, nepodnětných, sociální patologii zatížených životních podmínkách, delikventem nestal a kdyby se mu pouze svou vnitřní silou podařilo nějak se vymanit z pravděpodobného selhání a pozitivně se socializoval.

Při těchto úvahách nad konkrétními případy mladých lidí, současnými klienty orgánů sociálně právní ochrany dětí, kurátorů pro mládež či orgánů činných v ochraně práva, pak nejednou uvažujeme o tom, že by v mnohých případech snad stačil na začátku jejich životní dráhy malý zásah, jiné nasměrování, přenastavení chybných výchovných zásad vychovatelů, odizolování mladých jedinců od nevhodných životních vzorů a nastartování kontaktu s pozitivně formujícími vlivy.

Jedno z největších dilemat preventivní práce spočívá v tom, že určité nápravné akce neadekvátně začínají většinou až tehdy, když je proces asociálního chování mladého člověka již výrazně rozvinut a kdy už většinou nejde o prevenci ve smyslu předcházení, ale o prevenci následných asociálních (často již chronických) činů mladých lidí, tedy spíše již o jistou (nejednou velmi obtížnou a nákladnou) resocializační činnost. Účinná prevence musí být totiž alespoň o krok napřed před vývojovými fázemi života dítěte, musí předcházet možným problémům, které mohou nastat, musí tyto situace předvídat a jejich případný nástup urychleně zaznamenat. Musí vycházet z běžné lidské zkušenosti, že nestačí dítěti vysvětlovat různá nebezpečí až poté, kdy se stane jejich obětí, ale že je třeba upozornit, varovat, jít příkladem dřív, než problém nastane. Tato primární prevence, která by měla být zajištěna všem mladým lidem, musí být kombinována se zaměřenou sekundární prevencí, která – včas, věku a okolnostem přizpůsobenými prostředky – zachytí neadekvátní vývoj chování některých ohrožených dětí.

A zde je právě onen základní kámen úrazu této práce, totiž ono rozlišení, kde ještě stačí běžné prostředky preventivní a výchovné práce a kde by již měly nastat specializované preventivní akce. Chceme-li včas preventivně zasáhnout, musíme situace jednotlivých dětí alespoň orientačně testovat, čímž dosáhneme zúžení nutných zásahů (tedy u určité, poměrně značné skupiny mladých lidí budeme moci konstatovat poměrně vysokou pravděpodobnost pozitivního vývoje). Při tomto testování musíme dát ovšem zejména pozor, abychom děti nestigmatizovali, a to zvláště s vědomím, že některé neadekvátní projevy chování jsou určitou přechodnou vývojovou fází. V praxi to znamená mít dostatečné receptory na to, abychom určité dítě zachytili ve fázi, která vyžaduje pomoc (a tuto pomoc mu poskytl), ale zároveň byli schopni, po odeznění problému dítěte, jej ze zaměřené preventivní činnosti zase „propustit“.

V této důležité testovací činnosti by měla svou podstatnou úlohu sehrát zejména školní a předškolní zařízení, která mají nenahraditelnou pozici, jež jim umožňuje každodenní kontakt se žáky, jejich vzájemné porovnávání a výchovné hodnocení. Zprostředkovaně se pedagogičti pracovníci mohou též orientovat v rodinném zázemí dítěte, mohou si povšimnout náhlých změn a krizí, které by měly vyvolat urychlenou preventivní pozornost.

Každopádně však dobře prováděná preventivní práce potřebuje určitý systémový přístup, přístup, který je zakotven jednak v zákonných postupech realizace preventivních akcí, jednak v určité stabilitě preventivních prostředků z hlediska personálního i věcného. Určitým příkladem nám v tomto směru může být přístup Slovenské republiky, která zajišťuje preventivní práci v hrubých rysech samostatným zákonem (Zákon č. 583/2008 Z.z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o změně a doplnění niektorých zákonov ve znení neskorších predpisov, 2008), na rozdíl od praxe ČR, která prevenci zajišťuje dosud pouze usnesením vlády ČR.

Tato monografie referuje o pokusu vytvořit nárys takového systému a o dosavadních zkušenostech s ním v praxi. Zabývá se dosavadními výsledky výzkumu s názvem „Systém včasné intervence jako nástroj omezování kriminality“, který je realizován v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.¹ Výzkumný úkol se zaměřuje na fungování tohoto způsobu práce, na zmapování zkušeností pracovníků v obcích s rozšířenou působností se Systémem včasné intervence (dále SVI) a též na zmapování konkrétních postupů pracovníků OSPOD při práci s dětskými a mladistvými klienty, kteří mají problémy s chováním. Monografie usiluje o reálné zhodnocení zavádění, rozvoje a využívání SVI a otevírá tak možnou diskusi o možnostech a mezích tohoto typu práce.

1 Projekt tohoto výzkumu získal účelovou finanční podporu v programu bezpečnostního výzkumu ČR v letech 2010–2015, jedná se o grantový projekt financovaný Ministerstvem vnitra ČR.

2.

K některým teoretickým východiskům preventivní práce

Mezi odborníky na práci s delikventní či předelikventní populací v posledních desetiletích převládá názor, že efektivnější je kriminalitě předcházet, než pachatele po spáchání deliktu pouze trestat; mnohokrát bylo prokázáno, že výhradně nediferencované represivní přístupy k řešení kriminality nepřinášejí žádoucí, zejména dlouhodobější, výsledky (Katona, 1992). Represivní složka trestní politiky je samozřejmě stále nezbytná, nicméně stále by měla být brána v potaz jako ultima ratio, tedy jako něco, co nastupuje jako poslední možnost řešení problému. Stále musí být hledána rovnováha mezi aplikací prevence a represe a využívány všechny prostředky preventivního či resocializačního působení k tomu, aby nemuselo dojít k použití nejtvrdějších represivních prostředků trestního práva. Jinými slovy řečeno, je třeba hledat takové nástroje působení na členy společnosti, aby se více méně sponte chtěli vyvarovat asociality, tedy aby nástroje preventivního působení byly – pokud možno – vhodně přizpůsobeny jejich individuálním potřebám i potřebám společnosti. To zvláště platí při procesu socializace mládeže, kde by mělo preventivní působení sehrát dominující formativní význam.

Předcházení kriminalitě mládeže je v posledních desetiletích věnována značná pozornost, dochází k tvorbě rozličných preventivních programů, jejichž prostřednictvím je prevence kriminality uváděna do praxe. Důvody tohoto úsilí jsou evidentní, jejich cílem je zachytit v zárodku problémové chování dětí a mládeže a usměrnit ho žádoucím směrem. Problémem bývá skutečnost, že preventivních programů aplikovaných v jednom místě různými subjekty bývá nejednou mnoho, jindy se naopak potřebných programů nedostává. Proto se stále více ve světě, ale i u nás, ukazuje potřebnost určité koordinace preventivních aktivit, jejich uvedení do určitého funkčního systému. Bez systémového a koordinovaného úsilí se účinnost programů preventivního působení snižuje, dokonce může být v některých případech kontraproduktivní. Z toho důvodu probíhají přibližně od 70. let minulého století snahy o koordinaci těchto intervencí a o systémový přístup k celé problematice a v rozvinutých zemích jsou koncipovány různé postupy, metodiky a systémy prevence kriminality.

Cílem je uvádět do praxe preventivní systémy, které by umožňovaly pružně přijímat opatření a hledat východiska z nastalých situací týkajících se problémových nebo ohrožených dětí a mládeže. Vytvořit fungující systém prevence kriminality v širším měřítku není proto jednoduchou záležitostí. Takový systém by měl být založen na individuálním vyhodnocení hrožících rizik, zvážení potřeb společnosti a měl by se soustředit na vytváření vhodných podmínek a podporu budoucího žádoucího chování občanů. Systémová koordinace preventivních aktivit je sice nezbytná, nicméně rozhodující v praxi se nakonec stává vhodně zvolená variabilita preventivních aktivit a jejich lokální zakotvení.

Generální koordinace preventivních aktivit je ve vyspělých zemích uskutečňována většinou na národní úrovni. Na regionální a lokální úrovni potom bývá zajištěna adekvátní kooperace mezi organizátory preventivních aktivit, samosprávou a lokálními organizacemi (Katona, 1992). Poznatky zabývající se systémy prevence kriminality ve světě ukazují (Nuttall, 2005), že strategický přístup k prevenci kriminality má několik důležitých prvků. Především je vhodné kombinovat přístup „se-shora dolů“ s přístupem „zezdola nahoru“, samozřejmě s přihlédnutím k možnostem konkrétních lokalit. To v praxi znamená, že účinné preventivní aktivity musí mít v hrubých rysech celostátní povahu, z druhé strany však musí brát v úvahu specifika místních problémů a potřeb, jakož i charakteristiky místního obyvatelstva. Současné poznatky dále dokládají zkušenost, že aby byla opatření dostatečně účinná, musí se zaměřit na více než jeden rizikový faktor a poskytovat více služeb souběžně, a to po relativně delší dobu. Specifičnost preventivní práce totiž vyžaduje vidět problémy v širším kontextu, vzít v úvahu, že se některé negativní jevy na sebe vážejí a vzájemně se podmiňují. Potřebná včasná jednorázová intervence by tak měla být – zejména u dětí a mládeže – doplněna „podpůrným“, dlouhodobějším, věku, pohlaví a životním podmínkám klienta přiměřeným působením.

Dalšími důležitými prvky úspěšné preventivní práce je zapojení cílových skupin do přípravy a následně realizace jednotlivých programů, dobře fungující spolupráce mezi jednotlivými institucemi, které konkrétní preventivní aktivitu zajišťují či svým vstřícným přístupem umožňují. Zejména je důležité, aby konkrétní preventivní aktivity uskutečňovali či monitorovali v preventivní práci dobře

vyškolení pracovníci a konečně aby docházelo ke kritickému vyhodnocení úspěchů a neúspěchů konkrétních preventivních snah (Graham, 2005) (Večerka & Holas, 2001).

Podobné poznatky vyplývají i z materiálů 12. kongresu OSN věnovanému prevenci kriminality (12. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici., 2010): Vyplývá z nich velmi důležitá role místní samosprávy; vzhledem k tomu, že k trestné činnosti dochází na úrovni obcí a městských čtvrtí, je vhodné příčiny kriminality řešit zejména na místní úrovni. Místní samospráva by proto měla být schopna vyvíjet a upravovat obecně odzkoušené programy pro aplikaci v místních podmínkách. Při vytváření koncepčních preventivních strategií je třeba využívat odborných poznatků různých vědních disciplín, kriticky zhodnotit zkušenosti jiných s konkrétními úrovněmi a typy preventivní činnosti. Při vlastní práci by se pak realizátoři preventivních či resocializačních akcí měli opřít o velmi dobrou znalost terénu konkrétní preventivní práce, ta by měla vyplynout z podrobné kriminologické analýzy situace v lokalitě. Zároveň je třeba preventivní akci dobře připravit a načasovat, odborně, materiálně a technicky zabezpečit, v průběhu její aplikace pak průběžně monitorovat a přizpůsobovat aktuálním potřebám a po jejím skončení provést evaluační zhodnocení. Toto zhodnocení je důležité nejen pro zvážení kladů a záporů konkrétního průběhu preventivní či resocializační akce, ale zejména pro obecný rozvoj tohoto druhu práce. Evaluace by totiž měla vyzdvihnout postupy, které se v konkrétní situaci osvědčily (a hledat příčiny a podmínky tohoto úspěchu) a kvalifikovaně varovat před postupy, které se ukázaly v určitých dobře popsanych sociálních konstelacích jako zjevně nefunkčními.

Příkladem, jak postupovat, může být kladně hodnocený projekt Community That Care (Obce, jež se starají, CTC) (Washington, 2012), což je program užívaný v USA založený na komunitní prevenci. Program je zaměřený na prevenci nežádoucích druhů chování mladých lidí, jako jsou agrese, delikvence, zneužívání drog, problémy ve škole a další negativní jevy. Mezi cíle programu patří vzdělávání (vedení) sociálních pracovníků tak, aby byli schopni odhadnout a identifikovat relevantní rizika v sociálním prostředí a nastínit priority preventivních programů, které by byly adresně směřovány k problémovým jedincům a skupinám. Tito pracovníci by měli být zároveň schopni program v terénu zorganizovat a rozvíjet v základních obrysech, vytvořit postup prací a následně projekt zavést do praxe a vyhodnotit.

CTC (12. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici., 2010) je systémově vytvořený projekt založený na výzkumných poznatcích v oblasti sociální práce, kriminologie, psychologie atp. Důraz klade na posilování ochranných faktorů, jako jsou silné sociální vazby mladého jedince s jeho nejbližším okolím, a na omezování rizikových faktorů, jako je nevhodné působení rodiny spojené s užíváním drog, delikvencí či násilným chováním. Evaluace průběhu CTC zjistily mj. zlepšení spolupráce mezi jednotlivými institucemi včetně omezení duplicity služeb, koordinované přidělování finančních prostředků, kvalitnější a četnější využívání relevantních preventivních programů a vyšší zapojení odborníků, občanů a mládeže do aktivit komunální prevence. V hodnocených obcích došlo k významnějšímu snížení delikvence a zneužívání návykových látek u dětí a mladých osob ve srovnání s obcemi kontrolními. Obecné rysy systému CTC jsou považovány za použitelné i pro jiné země, pochopitelně s přihlédnutím a po přizpůsobení projektu místním podmínkám.

Uznávaný odborník na problematiku prevence kriminality John Graham (Graham, 2005) shrnuje, že z dlouhodobého pohledu je možno mezi pozitivně hodnocená preventivní opatření zahrnovat zejména tři typy programů či opatření:

- opatření uskutečňovaná v prostředí rodiny dětí
- opatření realizovaná ve školním prostředí
- částečně i opatření, která pracují s vrstevnickými skupinami

U opatření uskutečňovaných v prostředí rodiny dítěte se vychází z poznatku, že rodina je nejdůležitější prostředí včleňující dítě do společnosti a tudíž špatné rodinné zázemí rozhodně nepřispívá k dobré socializaci dítěte. Z hlediska preventivních snah v této oblasti je však velkým problémem

značná citlivost rodiny vůči jakýmkoliv zásahům zvnějšku do jejího soukromí. Z toho důvodu jsou preferovány takové preventivní programy a nabízeny takové služby a poradenství, které jsou rizikové rodiny schopny akceptovat, jejichž výhodnost jsou schopny přijmout. To ovšem vyžaduje dobrou znalost prostředí, ve kterém budou preventivní aktivity uskutečňovány a šetrný sofistikovaný postup při samotné realizaci preventivních akcí.

Za nejslibnější jsou považovány programy, kdy vyškolené osoby (většinou zdravotní sestry či sociální pracovníci) docházejí do rodin a poskytují rodičům malých dětí pomoc a podporu při výchově dětí, případně jim poskytují příslušná školení a zprostředkovávají rady a pomoc. Tyto typy programů mají žádoucí vliv na redukci výskytu sociálně patologických jevů u sledovaných dětí v pozdějším věku. Mezi nejslibnější programy patří dle Grahama např. Syrakuský program rozvoje rodiny. Syrakuský program poskytoval poradenství a podporu v péči o děti ženám, většinou Afroameričankám, které žily na hranici chudoby. Z experimentálního vzorku žen jich v pozdější době pouze 6 % spáchalo trestný čin méně závažné povahy, zatímco u kontrolního vzorku bylo delikventních celých 22 % žen. V tomto případě jsou rozdíly skutečně zřetelné a tyto programy by mohly v budoucnu být akceptovatelné a realizovatelné i v našich podmínkách.² Tyto programy jsou však velmi náročné z hlediska finančního a personálního, vyžadují též – a to je obecně velmi důležité – určitou zajištěnou stabilitu celého projektu.

Graham ovšem konstatuje, že ne vždy jsou programy orientované na rodinu tak úspěšné, jak se ukázalo v Syrakuském programu. Většina takto koncipovaných projektů spíše ukazuje na tendenci k mírně sníženému výskytu trestné činnosti v dospělosti. Autor těchto zjištění vyzdvihuje zejména intervence, které nabízely rodinám se značně agresivním dítětem rodinnou terapii a poradenskou pomoc. Jejich úspěšnost se nakonec projevila i v něčem jiném: rodiče se na problémy s dětmi naučili reagovat konstruktivněji, tzn. vychovávat děti méně tvrdě, s menším využíváním fyzických trestů a agresivních výhrůžek, získali dovednost zacházet se svými dětmi důsledněji, což se sekundárně projevilo ve výchovném klimatu rodiny.

Úloha školy v prevenci kriminality je považována za velmi významnou zejména proto, že v tomto prostředí lze na děti působit systematicky a dlouhodobě. To platí tím spíše, že výzkumy opakovaně potvrzují úzkou souvislost mezi selháváním ve škole a pozdější delikvencí. Z toho důvodu vzniklo a vzniká v zahraničí velké množství na školu zaměřených preventivních programů. Programy bývají orientovány jak obecněji na zlepšení dovedností žáků, tak systémově na ovlivňování institucionálních změn ve školách. Cílem programů je vyšší kvalita práce učitelů se žáky nejen ve vzdělávání, ale i v podpoře jejich emocionálního života, vytváření hodnotnějšího školního klimatu a přátelské atmosféry sounáležitosti žáků mezi sebou i se školou atp. V případě potřeby jsou tyto programy zaměřeny konkrétněji a zaměřeněji, např. na omezení konkrétních projevů násilí a šikany ve školách. Specifičností těchto programů je skutečnost, že takto pojímané intervence ve školním prostředí bývají prováděny zejména v oblastech měst či regionů s vysokou mírou kriminality.

Projekty proti šikaně a násilí byly většinou koncipovány tak, že pro zúčastněné školy byly rozpracovány vzorové postupy pro předcházení šikaně a odpovídající způsoby reagování na ni. V rámci programů byl jednak zlepšen dohled nad žáky ve školách a na školních hřištích, jednak děti prošly speciálně zaměřenými kurzy pro rozvoj asertivity a způsobilosti řešit problémy jinými než agresivními postupy.

Tento typ programů byl vyhodnocen jako podmíněně úspěšný. Jak uvádí Farrington (1993), programy měly určité pozitivní výsledky nejméně po dobu dalších 20 měsíců, přičemž větší efekt má jejich aplikování na základních školách než na školách středních.

Jedním z dalších důležitých zjištění bylo, že intervence ve školním věku bývají méně úspěšné než včasné intervence v rodinách a nevykazují tak pozitivní efekty. Důvodem je pravděpodobně

2 O dalších programech tohoto typu se zmíníme v dalším textu

skutečnost, že – jak plyne z psychologických poznatků – významnější vliv na chování mají zásahy v dřívějším věku, než je věk školní.

Nosná je proto myšlenka zavedení primárních preventivních programů již pro předškolní a mladší školní děti a hledání takových postupů, aby taková opatření (případně další vhodně volené postupy sekundární prevence) byla účinná při předcházení zločinu v časně dospělosti.

Jistou naději vzbuzují i preventivní opatření, které pracují s vrstevnickými skupinami. Tyto preventivní postupy jsou však z mnoha důvodů dosti obtížné. Je to zejména proto, že ovlivnit nevhodné vrstevnické skupiny, které často bývají kriminogenním podhoubím, je velmi složitým úkolem. Jedním z pozitivně hodnocených programů tohoto typu je komunální projekt Střediska pro mládež v Baltimoru. Program je založen na práci s klienty, kteří se ve spolupráci se stejně starými osobami (vrstevníky, kteří jsou spolupracovníky projektu, většinou se jedná o studenty) učí např. zvládat své emoce, vnést do svého života kázeň, respekt a důvěru, tedy hodnoty, které klienti nezískali ve své rodině. Tito spolupracující vrstevníci působí jako instruktoři a ochránci ovlivňovaných klientů. Preventivní strategie navíc počítá s tím, že poskytne některým motivovanějším klientům i určitou možnost zvýšit si své vzdělání či kvalifikaci. Výsledky tohoto projektu byly vcelku uspokojivé: kriminalita u experimentální skupiny klesla o třetinu, u kontrolního souboru víceméně stagnovala.

Některé vybrané programy sociální prevence a jejich účinnost

Pro naši inspiraci jsou zajímavé jak programy věnované mládeži jako celku, tak i těm ohroženým jedincům, kteří mají problémy s chováním (ale žádný trestný čin dosud nespáchali), tak samozřejmě programy určené mladým osobám, u kterých už k jejich střetu se zákonem došlo.

Zmíníme se o výsledcích některých programů prevence kriminality dětí a mládeže, které v minulosti byly ve světě úspěšně realizovány³, a byl do nich zahrnut větší počet mladých lidí. Referované experimenty byly následně podrobeny evaluaci.

Opakovaně bylo shledáno, že nejlepších výsledků dosahují intervence aplikované v raném dětském věku. Z tohoto důvodu je pozornost mnohých badatelů (Dekovič, Asscher, Slagt, & Boendermaker, 2012) zaměřena právě na sledování účinnosti tohoto typu intervencí, tedy na vliv těchto časných zásahů na pozdější chování mladých dospělých, kteří některým z programů prošli.

Preventivní programy se snaží povzbudit kognitivní vývoj dítěte, poskytovat podporu rodičům a vést je ke kvalitnějšímu rodičovství a podnětnějším interakcím s vlastními dětmi. Tyto programy se současně snaží omezovat chudobu rodiny i komunity. Programy pro malé děti jsou většinou orientovány obecně, u starších dětí se intervence věnuje zaměřeněji zejména těm jedincům, kteří už mají problémy s chováním.

Pro nejmenší děti byly určeny a hodnoceny programy „The Chicago Child-Parent Center Program“ (CCPC, Programy pro děti a rodiče), dále „Abecedarian Project“ (ABC) a „High/Scope Perry Preschool Program“ (HSPP – tzv. Perryho program).

Program CCPC byl zaměřen na děti z nízkopříjmových rodin v Chicagu. Nabízel základy vzdělávání v úředním jazyce (angličtině) a matematice, děti docházely do škol v blízkém okolí a vzdělávaly se v malých skupinách. Získávaly tak dovednosti a zkušenosti, které jim měly usnadnit budoucí školní

3 Problémem je, že u mnoha v praxi používaných programů kontrola jejich účinnosti (evaluace) nebyla prováděna, tedy nebyla vypracována systematická analýza údajů o tom, jakým způsobem preventivní program působí a zda působí požadovaným směrem. Za nejspolehlivější typ evaluace v oblasti prevence kriminality je považován tzv. experimentální typ evaluace, kdy výzkumná (experimentální) skupina je vystavena určitému typu preventivního působení a kontrolní skupina nikoliv. Obě skupiny by měly být vybrány náhodným výběrem a vzájemně by se neměly ovlivňovat. Na závěr by měly být obě skupiny srovnány z hlediska rozdílu ve stanovených kritériích.

dráhu. Rodičům bylo poskytnuto poradenství a další formy podpory (např. vzdělávání k rodičovství, možná účast v dobrovolnických aktivitách ve školách, účast na různorodých preventivních akcích apod.) a k tomu zdravotní služby a výživové poradenství. Kontrolní skupina byla ve standardní škole. Při kontrole výsledků ve věku 24 let měla experimentální skupina nižší počet konfliktů se zákonem, což bylo operacionalizováno konstatováním menšího množství zatčení, usvědčení z vážných zločinů, a také nižším počtem uvěznění. V registrovaném výskytu násilné trestné činnosti však nebyl mezi experimentální a kontrolní skupinou rozdíl. Rozdíly mezi skupinami nebyly velké (cca 5 %), ale vzhledem k poměrně rozsáhlému vzorku (asi 1 500 jedinců) byla prokázána statistická významnost.

Program ABC měl za cíl sledovat prospěšnost časného (předškolního) vzdělávání dětí pro následující připravenost na školu. Opět byly do experimentální skupiny zařazeny děti z rodin s nízkými příjmy, jednalo se o rodiny z různých důvodů rizikové, pokud se jednalo o možnou kriminalitu jejich dětí. Experiment měl předškolní a školní fázi, od narození po první tři roky školní docházky. Důraz byl kladen na systematické vzdělávání dětí, rozvoj jejich kognitivních schopností, jazyka a postupné adaptace na školní prostředí. Ve školním věku děti docházely do rodin poradce pomáhající dětem s učením, který se rovněž snažil posilovat vazbu rodičů ke škole a jejich zájem o školní prospěch dětí. Program byl samozřejmě doplněn o některé další podpůrné aktivity sociálních služeb.

Kontrolní skupina v programu ABC dostávala – podobně jako experimentální skupina – pouze výživové doplňky pro děti po dobu prvních 15 měsíců jejich života. Výsledky kontroly úrovně kriminality byly uskutečněny v 21 letech věku dětí a prokázaly rozdíly mezi skupinami v tom smyslu, že děti s intenzivnější péčí byly v pozdějším věku méně náchylné ke kriminální kariéře. Byla tedy opět potvrzena hypotéza o vlivu včasných intervencí na chování dětí v pozdějším věku.

Perryho předškolní preventivní program (HSPP) si dal za cíl zlepšit do budoucna osobní a ekonomické příležitosti zúčastněných jedinců a byl určen pro aktuálně 3–4leté děti z chudých rodin, u nichž se očekávalo vysoké riziko školního neúspěchu (a s tím souvisejících dalších problémů). Otevřený rámec výchovy s prvky výuky se zaměřoval na posilování iniciativy a odpovědnosti dětí přiměřeně jejich věku a rozvoji jejich intelektových a sociálních schopností. Součástí programu byly jednou týdně návštěvy učitelů v domácnostech předškolních dětí a jednou za měsíc setkání rodičů a s rodiči. Celkem bylo programu podrobena 123 dětí z rodin s nízkým IQ rodičů a nižším sociálním statusem rodiny.

Děti, které Perryho programem prošly v experimentální skupině, byly mimo jiné úspěšnější ve škole a ve věku 19 let bylo v této skupině o 40 % méně delikventů než ve skupině kontrolní. I při dalších sledováních, ve 40 letech věku zkoumaných osob, byly výsledky experimentální skupiny celkově lepší, než u skupiny kontrolní: konkrétně bylo v experimentální skupině o 20 % méně stíhaných osob za všechny druhy zločinů, a bylo u nich zároveň zjištěno méně času stráveného ve vězení, což svědčí o menší závažnosti případných deliktů.

Celkově jsou tedy výsledky zmíněných tří programů spíše příznivé. Projekty se vyznačovaly tím, že v experimentálních skupinách:

- a) kladly důraz na sociální a emoční vývoj (nejenom intelektový a následně školní) dětí,
- b) pojímaly preventivní práci komplexně, což se projevovalo v tom, že pracovaly nejen s dětmi, ale i s jejich vychovateli,
- c) výsledky pro vyhodnocení projektu byly zjišťovány z oficiálních zdrojů (pouze u programu ABC ze self-reportů), což zajišťovalo větší objektivitu zjištění.

V našich podmínkách by byly podobné preventivní akce jistě obtížně uskutečnitelné. Problémy by byly již od počátku – ve výběru dětí a rodin (které by byly označeny jako problematické) do podobných způsobů zacházení. V našich podmínkách by panovaly obavy z možné nežádoucí etiketizace dětí a potíže by vznikaly již při zařazování do takových programů, které by bylo možno těžko uskutečnit na bázi dobrovolnosti. Nicméně je třeba vzít v úvahu, že zahraniční zkušenosti tohoto

druhu ukazují, že včasná promyšlená dlouhotrvající intervence zejména v rodinách s vysokým rizikem přenosu delikventních vzorců by mohla sehrát pozitivní roli v dalším životě dítěte, tedy je pro něj kladem. Ukazuje se zde cesta pro hlubší promyšlení činnosti nejen státních a obecních institucí, ale i charitativních a dobrovolných organizací. Systém SVI – jak bude o něm dále pojednáno – by snad mohl rizikové rodiny nenásilně identifikovat a šetrně je motivovat pro umožnění zapojení dětí do – ne na první pohled zřejmých – preventivních aktivit.

Experimentálně byly ověřovány i programy pro děti mladšího školního věku. Uvedme zde tři evaluované studie: „Montreal Longitudinal Experimental Study“ (MLES, Montrealská longitudinální studie), „Seattle Social Development Project“ (SSDP, Seattleský sociálně rozvojový projekt), a „Good Behavior Game“ (GBG, „Hra o dobré chování“).

Program MLES (Montrealská longitudinální studie) byl určen pro sociálně handicapované chlapce z Montrealu, soustředil se na korekci jejich antisociálního chování a zvýšení jejich sebekontroly a přizpůsobení v podmínkách pobytu ve škole a obecně na posilování pozitivních vzorců chování apod. V ohnisku zájmu tohoto experimentu bylo i zefektivnění rodičovské výchovy a prohloubení správného zájmu rodičů o dítě. Pro účast v experimentu byli vybráni jak chlapci vysoce rizikovní, tak i málo rizikovní, kteří byli náhodně rozčleněni do skupin (experimentovalo se tedy se skupinami jedinců více a málo rizikovými, které byly párovány s obdobnými dvěma skupinami, u kterých zaměřené procesy preventivní práce neprobíhaly). Výsledky experimentu – hodnocené v 24 letech věku klientů zařazených do experimentu – byly vcelku průkazné. Zejména došlo k relativně nízkému výskytu kriminality u skupiny s vysokým rizikem selhání – probandi této skupiny vykazovali obdobnou úroveň kriminality jako probandi málo rizikové experimentální skupiny (hodnocení proběhlo na základě porovnání údajů z trestních statistik o zúčastněných osobách). Navíc, v kontrolní skupině byly výsledky u vysoce rizikových jedinců mnohem horší než u obdobné skupiny zařazené do experimentu.

Projekt SSDP (Seattleský sociálně rozvojový projekt) zkoumal, zda zaměřené intervence ovlivní kriminalitu a výskyt zneužívání drog u dětí a mladých lidí v problémových čtvrtích Seattlu a zda se projeví na redukci psychických problémů, které se váží na kriminalitu a zneužívání psychotropních látek. Projekt se snažil rozvíjet školní dovednosti, sociální a emoční schopnosti a zároveň i výchovné způsobilosti rodičů. Uskutečňování projektu mělo dvě formy, které se od sebe lišily termínem počátku intervence: plná intervence (tzn. v útlém dětství i ve školním věku) byla aplikována u experimentální skupiny a pozdní intervence (ve školním věku, celkem do 6. třídy) u skupiny kontrolní. Výsledky – měřeno statistikami kriminality – byly zjišťovány ve 21 letech věku zkoumaných osob. Skupina s plnou intervencí měla průkaznější výsledky v nižším výskytu trestné činnosti, ale i ve většině dalších sledovaných proměnných. Pozdní intervence přivodila pouze menší aktivitu v obchodování s drogami, další efekty se neprokázaly.

Projekt GBG („Hra o dobré chování“) je strategií řízení chování žáků ve školní třídě, která je zacílena na omezení agresivního a jinak rušivého chování, a na celkovou socializaci dětí do rolí žáků. Je postavena na tom, že učitel stanoví pravidla chování, a potom dává odměny a tresty podle chování třídy. Skupiny byly rozděleny tak, aby byl v experimentálním i kontrolním vzorku zachován stejný poměr různě problémových dětí. V 19–21 letech věku sledovaných dětí byly prozkoumány trestní záznamy těchto jedinců a bylo zjištěno, že GBG významně snížila riziko nežádoucího chování u skupiny osob s vysoce agresivními charakteristikami, u ostatních jedinců však nebyl zaznamenán zásadnější vliv intervence.

Komplexním a pozitivně hodnoceným preventivním programem určeným nejširšímu spektru mladé populace je Raising Healthy Children (Washington, 2012) (Podpora zdravého rozvoje dětí). Tento program – jako jeden z nemnoha – do oblasti své působnosti zahrnuje současně školu, rodinu i vrstevnické skupiny, a to od nejútlejšího věku až po ranou dospělost. Výzkumně byla zdokumentována dlouhodobá efektivita tohoto přístupu, kterou si výzkumníci vysvětlují vedle opravdu komplexního přístupu i jasným rozdělením rolí rodičů, učitelů i dětí takovým způsobem, aby nikdo

nezůstával při řešení případných problémů osamocen. Rodina je proto motivována k úzké spolupráci s učiteli a k žákům (studentům) je přístupováno individuálně s přihlédnutím k jejich aktuální situaci. Přístup vychází z důležité teze, že žádný osamocený článek preventivní práce není bez spolupráce s ostatními schopen zaručit mladému jedinci pozitivní vývoj.

Program Raising Healthy Children přináší dlouhodobé pozitivní dopady na rozvoj dětí. Zahrnuje jak program pro základní školy, tak rozšířený program pro školy střední. Zahrnuje mnoho kooperativních postupů, školení rodičů i učitelů, motivační workshopy pro žáky a studenty, studijní skupiny, spolupráci s vrstevníky apod. (Catalano, 2012)

Celkově zmíněné studie ukazují, že výsledky intervencí jsou v určitých směrech uspokojivé. Možno shrnout:

- 1) Výsledky se různí pro jednotlivé skupiny, výraznější posuny v chování jsou však zaznamenány u silně problémových jedinců.
- 2) Je důležité přesně dodržet nastavená pravidla; tam, kde bylo jejich dodržování volnější, byly výsledky méně uspokojivé. Roli tak hraje zřejmě důslednost, dlouhodobost a koncepčnost preventivní akce.
- 3) Komplexnější koncipovaná intervence je účinnější než částečná, a zejména raná prevence má na chování v dospělosti výraznější vliv.

Mezi cíleněji orientované preventivní pokusy patří například kurzy, které mají pomáhat zvyšovat odolnost mladých lidí vůči zneužívání návykových látek. Představitelem takového kurzu je program DARE (Drug Abuse Resistance Education, Výchova k odolnosti vůči drogám). Jedná se o standardizovaný kurz, poskytovaný původně mladým lidem v Los Angeles, který se postupně rozšířil do celých USA i do dalších anglosaských zemí. Účastníky kurzu jsou žáci okolo 10. roku věku. Uniformovaní policisté jim poskytují informace o reáliích užívání drog, o dovednosti drogy odmítnout, o alternativách návykových látek atd. Účinnost programu byla mnohokrát experimentálně ověřována, z výsledků evaluace obecně vyplynulo, že efekt programu je v lepším případě krátkodobý (6 měsíců) a později se jeho efekt vytrácí. Stále se však pracuje na jeho vylepšování.

Ve světě se též používají preventivní programy, které se opírají o místní společenství (komunitu). Jsou to projekty zaměřené na ovlivňování veřejného prostoru a místního společenství. Teoreticky tyto aktivity vycházejí ze sociologické environmentální teorie a psychologické teorie sociálního učení. Tento typ programů se snaží modifikovat podmínky života v konkrétní lokalitě tak, aby byla rezistentnější vůči kriminalitě a nenabízela tolik příležitostí ke kriminální činnosti. Za tím účelem vznikají i speciálně zaměřené instituce, jejichž cílem je tvorba a uvádění preventivních programů do praxe. Jedná se jednak o modifikaci architektonicko-urbanistických prvků lokalit, jednak zejména o systematickou práci s obyvateli, která směřuje k individuálnímu i kolektivně propracovanému zajištění bezpečnosti lokality a konsenzu obyvatel v ní. Tyto speciálně zaměřené programy se snaží svojí působností ovlivňovat široké spektrum obyvatelstva.

V posledních letech je hlouběji zkoumána role samospráv při tvorbě komplexních preventivních strategií a s tím související Programy bezpečnějších měst (11. kongres OSN o prevenci kriminality, 2006). První programy tohoto typu byly vytvořeny v r. 1996 jako nástroj k řešení násilí ve městech. Tyto programy pomáhají samosprávám vytvářet opatření k prevenci kriminality, a to v rámci partnerství s místními představiteli a komunitami. V těchto městech bývá vytvořen stálý úřad místního koordinátora, jsou realizovány bezpečnostní audity a viktimologické studie pocitu ohrožení obyvatel příslušné lokality. Vznikající programy se zaměřují také na změnu postojů ke kriminalitě, podporují respektování a dodržování zákonů. Reagují na nezaměstnanost tím, že vedení města zřizuje pracovní místa např. při nočních bezpečnostních hlídkách a pro nezaměstnanou mládež pořádají různé kurzy pro získání potřebných znalostí a dovedností.

V příslušných lokalitách je posilována policejní činnost a komunální partnerství. Zavést efektivní komunální policejní činnost nebo transformovat místní policii tak, aby účinně spolupracovala

s místní samosprávou a komunitou, bývá i ve světě náročné a jednotlivé státy vypracovávají různé strategie ke zlepšení tohoto klíčového partnerství. Jde zejména o to, aby policejní sbory nespátřovaly svou činnost především v represi, ale aby za rovnocennou činnost považovaly i snahu zločinu předcházet. To ovšem vyžaduje změnu principů práce a hluboké pochopení zdrojů kriminality.

Preventivní akce vycházejí též z výzkumů Chicagské školy, která upozornila na význam tzv. sociální ekologie zločinu. Toto téma bylo rozpracovááno a veřejně diskutováno již v třicátých až šedesátých letech 20. století a tehdy vznikly projekty na zlepšení životního prostoru ve městě, včetně urbanistických a architektonických prvků. Cílem projektů bylo postupné vytváření podmínek pro kvalitnější život obyvatel, jehož důsledkem by bylo mimo jiné předcházení a tím omezování trestné činnosti. Toho mělo být docíleno právě za pomoci nového bezpečnějšího uspořádání veřejného prostoru. Podstatou těchto preventivních aktivit byla – vedle vylepšování veřejného prostoru – aktivizace komunity směřovaná k podpoře svépomoci v komunitě a organizaci dobrovolných aktivit. Důraz byl kladen na podněcování mladých delikventů k legitimním aktivitám, tedy zejména ke kvalitnějšímu trávení volného času.

Samostatnou problematikou, která však úzce souvisí s preventivní prací, je snaha rozpoznat, které dynamické rizikové faktory (někdy nazývané kriminogenní potřeby – „needs“ (Latessa & Lowenkamp, 2005) přispívají ke vzniku delikvence, a tudíž by se měly stát předmětem zájmu případné intervence. Autoři většinou rozlišují statické a dynamické rizikové faktory, přičemž dynamické faktory – oproti statickým – jsou obecně považovány za lépe či hůře ovlivnitelné.

Již v první polovině 20. století probíhaly pokusy, které se snažily o predikci ve smyslu rozpoznání budoucích delikventů (Lundman, 2001). Rané studie zkoumaly individuální (tělesné a psychické) rysy, které by pomohly určit budoucí delikventní dráhu. Problémoví jedinci byli vyšetřováni různými psychologickými postupy a byly u nich vyhledávány rysy korelující s kriminálním chováním. Za zmínku stojí v této souvislosti rozsáhlé testování pomocí Minnesotského inventáře osobnosti (MMPI), který měří osobnostní rysy, poukazující na sklony k hypochondrii, depresím, hysterii, psychopatii, paranoie, schizofrenii, sociální introverzi, tedy osobnostní rysy, z nichž některé jsou dávány do souvislosti s hrozcí delikvencí jedince.⁴ Ačkoli byla konstatována určitá spojitost mezi vysokým skórem na škálách psychopatie a schizofrenie a výskytem delikvence, zejména pokud se zmíněné sklony vyskytly ve vzájemné kombinaci, přesto více než dvě třetiny mladistvých s tímto profilem kriminální dráhu nenastoupilo.

Známa studie manželů Glueckových (Glueck & Glueck, 1968) přinesla nástroj na předvídaní delikvence na základě sociálních charakteristik. Rizikové charakteristiky byly odvozeny z profilů mladých delikventů a soustředily se na zkoumání a popis každodenního života a faktory v něm působící. Velkou roli Glueckovi přisuzovali rodinnému prostředí, škole a kontaktům s vrstevníky; vycházeli z toho, že rodinné, školní a vrstevnické prostředí představují pro dítě model světa a jednotlivé osoby jsou představiteli tohoto světa.

Výše zmíněné experimenty ukázaly, že nástroje na včasné odhalení budoucích delikventů jsou sice slabé v predikci budoucí delikvence (z těchto důvodů je nelze použít jako poznávací bázi k přesně cíleným intervencím), jejich předností na druhé straně je však relativně dobré rozpoznání těch osob, kterým zločin s vysokou pravděpodobností nehrozí. Celkově je možno konstatovat, že lze jen těžko (a bylo by to i z etického hlediska nevhodné) označit jakéhokoli mladého jedince jako budoucího delikventa, možné však je kvalifikovaně odhadnout, které skupiny dětí a mladých lidí jsou v této oblasti rizikovější a těmito směry preventivní aktivity zaměřovat.

4 MMPI vytvořili Hathaway & McKinley v roce 1942. V současnosti se obvykle používá přeformulovaná a doplněná verze – MMPI-2, kdy původních 550 položek bylo rozšířeno na cca 567 položek. Proměnné, které jsou testem měřeny, představují empiricky získané koreláty reálných psychopatologických projevů.

Na základě těchto poznatků byly později zaváděny do praxe a ověřovány specializovanější preventivní aktivity. Faktory, které ovlivňují riziko kriminálního chování a recidivy, a to, jak souvisejí s aplikací vhodných preventivních aktivit, byly v nedávné době podrobeny zkoumání (Spanjaard, Knaap van der, Put van der, & Stams, 2012) především z hlediska vzniku recidivy. Autoři zmíněné stati byli mimo jiné vedeni snahou pomoci soudcům a probačním úředníkům přiměřeněji rozhodovat o vhodném zacházení s mladými delikventy tak, aby byli lépe způsobilí aplikovat vhodné preventivní a resocializační nástroje. Tedy používat rozdílné nástroje pro různé věkové, sociální a vzdělanostní skupiny, individualizovat je, přihlížet k vlivu rodiny a bližšího okolí klienta a zejména se snažit ovlivňovat tzv. dynamické faktory, což jsou ty, které jsou potenciálně ovlivnitelné (Blatníková & Netík, 2008)⁵.

Zároveň byl tématem jejich zkoumání přechod v kriminální kariéře z adolescence do časně dospělosti, kdy dle statistik dochází jednak k poklesu množství kriminální činnosti, ale zároveň dochází k nástupu závažnější kriminality. Výzkumníci si položili otázku, co přispívá k opuštění kriminální kariéry a jaké vývojové charakteristiky, sociální vlivy, intervence a právní nástroje mohou k opuštění kriminální dráhy přispět. V této souvislosti se badatelé zabývali též zkoumáním faktorů, které umožňují predikci opakování trestné činnosti v budoucnu, tedy na zkoumání odhadů obecného rizika.

Odhady obecného rizika recidivy – jak o tom referuje Han J. M. Spanjaard a kol. – se zaměřují na možnost opakování trestné činnosti jakéhokoli druhu, tedy snaží se odhalit, jaká je pravděpodobnost vzniku recidivy a jaké faktory k ní přispívají. Základní otázkou při odhadech rizika delikvence je, které dynamické rizikové faktory nebo kriminogenní jevy souvisejí s rizikem selhání a jakým způsobem lze vůči nim účinně intervenovat (Spanjaard, Knaap van der, Put van der, & Stams, 2012). Riziko recidivy může být dle těchto autorů predikováno pomocí statických rizikových faktorů, jako jsou věk, pohlaví apod., ty ovšem nejsou ovlivnitelné. Naproti tomu tzv. dynamické rizikové faktory (též nazývané kriminogenní potřeby), jako jsou antisociální postoje, účast v nevhodných vrstevnických skupinách apod., jsou potenciálně ovlivnitelné a změnitelné. Bylo dokázáno, že jejich redukce souvisí s omezením recidivy (Spanjaard, Knaap van der, Put van der, & Stams, 2012).

Informace o těchto parametrech jsou získávány z mnoha pramenů a různými postupy: jde především o rozhovory s delikventy, jejich rodinou, příslušnými úředníky, školou, dále se zkoumají záznamy policie a soudů.

Zmínění autoři ve své stati (Spanjaard, Knaap van der, Put van der, & Stams, 2012) dokládají na základě studia dalších pramenů, že rizikové a protektivní faktory, které mohou zodpovídat za nástup kriminální dráhy, se odlišují od těch, které ovlivňují recidivu. Upozorňují, že navíc se vliv těchto faktorů může proměňovat v průběhu vývoje mladého člověka a nejsou jednotné pro různé podskupiny pachatelů (např. se odlišují zejména podle pohlaví, věku, odlišné subkultury atd.).

Autoři dále rozlišují rizikové faktory kontextuální (tím mají na mysli okolnosti, které na jedince působí v rámci rodiny a sousedství, např. kriminalita, život ve vyloučené komunitě, nezaměstnanost v rodině) a individuální (antisociální postoje a hodnoty, impulsivita, agresivita a další osobnostní faktory apod.). Podobným způsobem popisují tzv. protektivní faktory, což jsou ty, které posilují vhodné chování, případně omezují vliv rizikových faktorů.

Bylo zjištěno, že u mladších ročníků dobře předpovídá recidivu analýza statických i dynamických faktorů, přičemž u mladších ročníků mají dynamické faktory vyšší váhu. Lze tedy říci, že mladí delikventi (do 15 let) jsou více determinováni faktory, které lze ovlivňovat, tedy dynamickými, zatímco směrem k 18 letům začínají převládat faktory statické. Z dynamických faktorů se jedná zvláště o charakteristiky přátel, o vztah k zneužívání návykových látek, o frekvenci a důvodech útěků

5 I v současné době dochází k pokusům dopátrat se jistých predikčních instrumentů, které by umožnily včasný preventivní zásah u ohrožených jedinců. V poslední době se o tento instrument pokusili pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

z domova, o charakteristikách rodiny (jako celek faktorů), a o hloubku a styl vynucování určitých pravidel chování rodiči.

U jedinců starších 15 let je situace odlišná. V souladu s věkovou křivkou postupně klesá recidiva, kdy část z nich opouští kriminální dráhu. Postupně opět začínají hrát v predikci větší roli dynamické ovlivnitelné faktory: práce a vzdělání, zneužívání alkoholu a drog.

Někteří autoři (Britské strategické dokumenty k prevenci., 2012) považují za nejvhodnější prediktory toho, zda jedinec ukončí své rizikové chování, následující faktory:

- sociální kapitál, což znamená existenci dobrých a stabilních vztahů alespoň v některé z těchto oblastí – rodina, partneři, děti, přátelé a vrstevníci,
- fyzický kapitál, čímž jsou míněny dostatečné finanční prostředky a bezpečné místo k životu,
- lidský kapitál, za který autoři považují schopnosti jedince, jeho duševní a tělesné zdraví a práci,
- kulturní kapitál, což jsou hodnoty, názory a postoje jednotlivce.

Výsledky výše zmíněných evaluačních studií nejsou zcela jednoznačné. Nicméně u většiny uvedených programů byly nějaké průkazné účinky zjištěny. V rámci provedených experimentů bylo např. prokázáno, že experimentální skupiny mají ve sledovaných ukazatelích o 21 % až 46 % lepší výsledky než skupiny kontrolní. Je tedy evidentní, že orientace na omezení rizikových faktorů, jako jsou agresivita, neovládání chování, negativní sociální vazby a školní selhání včetně posilování proktivních faktorů (sebeovládání, vazba s rodiči a školou, vlastní kognitivní schopnosti) má rozhodně význam. Zvyšuje se tím naděje normálního fungování mladého jedince na počátku dospělosti i v dalším životě.

Tyto výsledky nelze na druhé straně přeceňovat. Úspěchy jsou často omezeny třeba jen na jeden druh deliktů, nebo jsou pozitivní jen pro jednu skupinu mladých jedinců. Obecně, jak bylo zjištěno, mají uvedené programy lepší vliv na pracovní a vzdělanostní dráhu dětí v budoucnu, než na kriminalitu, kde je účinek méně průkazný a rozpornější.

Přímo na omezení kriminality lépe působí programy zaměřující se specificky na problémové chování. Protože na zločinnost působí mnoho faktorů, mají lepší efekty intervence zacílené jak na dítě, tak na rodinné prostředí a jejich vzájemnou vazbu. Pokud se týká délky programů, jednorázové programy nebývají příliš efektivní. Příkladem může být program DARE, který je postaven na několika přednáškách. Takový program nejde příliš do hloubky (je mu proto vytýkána povrchnost) a hlavně: nestačí pro nedostatečný časový prostor ovlivnit špatné návyky klientů. Opačným problémem jsou programy časově příliš dlouhé, tzn. dvou až tříleté. Tento typ programů je ohrožen rutinou a kompromisy při jeho realizaci. Snižuje se tak s postupem času kvalita provádění takovýchto intervencí, a často bývají vyhodnoceny jako méně efektivní.

Optimálními intervencemi pravděpodobně jsou relativně krátkodobé, intenzivní programy, následované navazujícími motivujícími a „podněcujícími“ lekcemi. Zejména v citlivějších fázích života dětí, jako je například přestup na střední školu, je vhodné pomoci převést dobré návyky dítěte do nového prostředí. Někteří autoři soudí, že přínosnější je zaměřovat se na prokazatelně rizikové děti, které už za sebou mají nějaké problémy, než na skupiny definované pouze nízkým statusem nebo kriminálním prostředím.

Závěrem je možno, v souladu s materiály 11. kongresu o kriminalitě a trestní justici, konstatovat, že za základní zásady řízení systémové prevence kriminality lze považovat to, aby:

- a) do prevence kriminality byly zapojeny všechny úrovně veřejné správy a všechny hrály významnou preventivní roli,
- b) prevence kriminality byla integrována napříč všemi sociálními a ekonomickými strukturami lokalit, včetně péče o zaměstnanost, vzdělávání, zdravotnictví, bydlení a charakteru městské výstavby, činnosti justice a sociálních služeb,

- c) preventivní strategie byly vybudovány na fungujícím partnerství mezi státními institucemi a ministerstvy, komunálními a nevládními organizacemi, podnikatelským sektorem a občanskou společností,
- d) prevence byla odpovídajícím způsobem financována a tak byl zajištěn její rozvoj a udržitelnost dosažených výsledků,
- e) strategie a opatření byly důsledně založeny na hluboké znalosti příčin kriminality a znalosti účinných preventivních postupů,
- f) veškerá opatření prevence kriminality se pohybovala v rámci platných právních norem a respektu k lidským právům,
- g) bylo bráno do úvahy možné spojení mezi místní kriminalitou a případným nadnárodním (organizovaným) infiltrovaným zločinem,
- h) strategie prevence kriminality zvláště věnovaly a zaměřily svou pozornost na problémy nejzranitelnějších členů společnosti a odlišným potřebám mužů a žen (11. kongres OSN o prevenci kriminality, 2006).

Výše zpracované studie a další literární prameny naznačují, jaké by mohly být základní stavební kameny systému včasné intervence, pokud by mělo dojít nejenom k zachycení informace o možných problémech dítěte/mladistvého, ale také k efektivní intervenci, což je součástí tohoto projektu. Ověřené postupy by bylo možno příslušným institucím nabízet jako standardní služby odpovídající problémům konkrétního jednotlivce.

3.

Co je SVI

Systém včasné intervence je způsob práce a komunikace v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mládeže a prevence kriminality. Jedná se o koordinovanou spolupráci sociálních, zdravotních, justičních a školských orgánů, Policie ČR, městské policie a nestátních organizací ve spolupráci s dalšími partnery s cílem vyhledat a účelně pracovat s kriminálně rizikovými dětmi a jejich rodinami a jinak ohroženými dětmi.

Projekt SVI je systém, který vznikl před několika lety na odboru prevence Ministerstva vnitra ČR a byl jednou z mnoha aktivit odboru prevence kriminality tohoto ministerstva, které v průběhu let reagovaly na prudký nárůst kriminality v 90. letech minulého století. Problémem různých vládních i nevládních aktivit byla jejich koncepční nevyhraněnost, jak vyplynulo z analytického vládního materiálu z r

předána. V současnosti Systém včasné intervence provádějí orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD).

Postupně by měla být vytvářena databáze populace delikventních dětí, která by obsahovala tisíce hlášení o klientech a řadu dalších důležitých informací, např. o místech páchaní trestné činnosti, struktuře a vztazích pachatelů, druzích trestné činnosti, o zatížených lokalitách atp.

Systém včasné intervence by měl zasahovat proti takovým negativním jevům v životě dětí a mladistvých, které bývají ve své zárodečné podobě většinou dobře zvládnutelné a upravitelné, nenechá problém mladých lidí dojít do neřešitelných terminálních stadií. To ovšem vyžaduje, aby byla preventivní práce zprostředkovaná Systémem včasné intervence na patřičné odborné úrovni, aby byla v souladu s ověřenými metodikami postupů tak, aby byl v pravý okamžik učiněn správný zásah, tj. aby byly aktivizovány vhodné nástroje systému. Z toho důvodu je třeba hledat optimální podobu Systému včasné intervence, dotvářet obecné návody k činnosti a školit pracovníky praxe v tvůrčím zvládání rozdílných sociálních situací klientů. K těmto náročným cílům by měl přispět i výzkum, jehož dílčí výsledky prezentujeme v dalším textu.

4.

Výzkum SVI

4. 1. Předmět a cíl výzkumu

Předmětem výzkumu je Systém včasné intervence, jeho technické, personální a další podmínky fungování v praxi.

Hlavním cílem výzkumu je zjistit a posoudit, zda a za jakých podmínek jsou aplikované postupy zacházení s ohroženými dětmi a mladistvými v rámci Systému včasné intervence schopny eliminovat či alespoň zmírnit nástup delikventních aktivit v životě ohrožených mladých jedinců⁷.

Dílčím cílem je podpořit úspěšnou realizaci národního projektu Systému včasné intervence poskytnutím poznatků o faktickém fungování SVI, včetně názorů zúčastněných osob na jednotlivé složky systému, a to na základě analýzy empirických dat získaných zejména od sociálních pracovníků, kteří v minulých letech pracovali metodikou SVI v terénu jednotlivých lokalit ČR.

4.2. Metodologie výzkumu

Na tomto místě pojednáváme o první a druhé fázi výzkumu aplikace Systému včasné intervence a o zaměřeném interviewu s řídicími pracovníky SVI ve vybraných lokalitách. V souladu s cíli tohoto výzkumného snažení jsme zvolili kombinovanou výzkumnou strategii, která na základě expertního šetření prováděného za pomoci dotazníku mapovala jednak průběh zapojování klientů do Systému včasné intervence, jednak některé anamnesticky relevantní údaje života klienta a jeho sociálního zázemí. Možnosti a meze aplikace SVI byly zjišťovány na základě strukturovaného záznamového listu.

V první fázi výzkumu Systému včasné intervence (SVI) byl respondentům (tj. pracovním a pracovníkům odpovědným za uskutečňování Systému včasné intervence v obcích s rozšířenou působností), zaslán záznamový arch. Tyto záznamové archy byly distribuovány do 36 obcí, které se – dle evidence MV ČR – zapojily do práce dle metodiky SVI. Z tohoto množství se do naší výzkumné akce zapojily tři čtvrtiny oslovených lokalit – celkově tedy 27 míst. Důvody tohoto snížení počtu respondentů byly různého druhu – od technických problémů, které souvisely se zaváděním systému (přenos dat), až po konstatování, že SVI v lokalitě je dosud v rudimentární podobě a pracovníci nejsou schopni vyhovět našim výzkumným požadavkům.

Záznamový arch jako výzkumný nástroj byl obecně zaměřen na zjišťování „jací mladí lidé se jakým způsobem dostávají do pozornosti SVI a stávají se klienty této specificky orientované sociální práce“. To znamená, že prostřednictvím zmíněných záznamových archů jsme zjišťovali nejen nezbytné základní informace o ohrožených dětech, nýbrž souběžně informace o fungování systému.

Záznamový arch obsahoval většinou otevřené otázky, pouze menší část dat byla získána vyplněním uzavřených či polouzavřených otázek. Dotazy směřovaly zejména k získání přehledu o základních sociodemografických údajích klientů a k upřesnění procesu začleňování klienta do SVI. Tento postup jsme volili zejména proto, abychom získali co možná nejvíce konkrétních poznatků o fungování nově se rozvíjejícího způsobu preventivní práce. Takto široce koncipovaný výzkumný záměr umožnil vytvořit si poměrně dobrou výchozí představu o fungování systému v praxi a přesnější zaměření zkoumání v druhé fázi výzkumu.

Úkolem každého respondenta bylo podat informaci o 15 dětech nebo mladistvých, kteří se do informační sítě SVI postupně dostali po náhodně stanoveném datu (konkrétně po 1. březnu 2012) a poskytnout o každém z nich informace prostřednictvím výše zmíněného záznamového archu, který jim byl z našeho výzkumného pracoviště zaslán. Respondenti byli v instruktážním dopise mimo jiné vyzváni, aby klienty nijak nevybírali, ale aby je po zvoleném datu vzali do úvahy postupně všechny až do počtu patnácti, a to bez ohledu na to, zda je z hlediska svých zkušeností považují za „typické“

7 Hlavního cíle výzkumu SVI bude plně dosaženo až po dokončení celé výzkumné akce v roce 2015.

či nikoliv. Tento požadavek nebyl respondentům nijak zdůvodňován, z našeho pohledu však byla tato podmínka důležitou pro nezkrácení celého obrazu o procesu zapojování klientů do SVI. Tímto způsobem jsme získali informace celkem o 398 ohrožených jedincích (někteří respondenti vyplnili z různých důvodů méně než 15 záznamových archů – nicméně jsme získali 98,3 % předpokládaných záznamových archů).

V této první fázi byly do terénního šetření zařazeny všechny ohrožené děti a mladiství, vyhovující kritériím výběru, tedy i ti, kteří neměli problémy s chováním, ale byli ohroženi například chováním své rodiny, spolužáků apod. (tedy i oběti či svědci). Získávání údajů o ohrožených dětech bylo plně v souladu se zákonem o ochraně osobních dat a vše, co se týkalo klientů SVI, bylo anonymní. Z důvodu případné kontroly správnosti výběrového postupu jsme však po respondentech požadovali, aby si pro sebe interně vedli seznam klientů, o kterých nám poskytl požadované informace (a této skutečnosti jsme využili při následném zkoumání).

Na analýzu výsledků 1. fáze výzkumu navázala obdobně koncipovaná 2. fáze, která se však od první lišila v některých parametrech. Předně do tohoto výzkumného šetření nebylo zařazeno 5 míst, a to z toho důvodu, že analýza odevzdaných vyplněných záznamových archů buď ukázala, že SVI v dané lokalitě je dosud uskutečňován ne zcela zřetelně či respondenti z důvodu jiných úkolů spolupráci odmítli. Respondentů bylo tedy v této fázi 22, a byli to zejména ti, v jejichž obci fungoval Systém včasné intervence relativně dobře.

Důležitější koncepční změnou však byl požadavek, aby respondenti vybrali z databáze OSPOD pouze ty klienty, kteří po náhodně určeném datu (1. červen 2012) byli u nich nově evidováni z důvodu nějakého problému ve svém chování. Oproti první fázi jsme do tohoto vzorku nechtěli zařadit klienty, kterých si systém včasné intervence či jiné aktivity OSPOD všimly primárně z důvodů vnějšího ohrožení, ale chtěli jsme získat poznatky o klientech, kteří se dostali jakýmkoliv způsobem do styku se systémem sociální a nápravné práce OSPOD, a to primárně z důvodu své asociální či antisociální činnosti. Celkově jsme tak získali informace o 110 klientech. Opět – jako v první fázi – jsme dbali na přísnou anonymitu doručených záznamových archů, byly zachovány všechny požadavky ochrany osobních dat a zároveň byly u respondentů deponovány seznamy klientů pro případnou kontrolu.

Třetí výzkumnou aktivitou byla analýza vlastního Systému včasné intervence ve vybraných lokalitách. Zde jsme použili metodu SWOT⁸ analýzy.

Cílem modifikované SWOT analýzy bylo zhodnotit v současnosti běžně užívaným nástrojem projekt SVI a hodnocení využít jako dodatek v rámci výstupů z komplexního výzkumu SVI. Podkladem a vodítkem pro strukturu této analýzy byly teoretické cíle realizátorů projektu SVI tak, jak byly uveřejněny v metodice OPK MV ČR (Usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č.1151 k hodnocení systému péče o ohrožené děti, 2007) již v roce 2007. V rámci této metodiky SVI jsme vycházeli z předpokladu, že v době výzkumu se již projekt v terénu jednotlivých zkoumaných lokalit natolik ustálil, že v dalších letech se nadále cíle a prostředky projektu spíše pouze upřesňovaly.

Pro vlastní hodnocení bylo expertně využito informací 9 dobře informovaných zástupců lokalit, kteří byli přímo zapojeni do realizace projektu SVI ve městech ČR. Preferována byla města, kde byl projekt SVI využíván co možná nejdéle, a bylo proto možno předpokládat komplexnější a dlouhodobější pohled na jeho výsledky.

⁸ SWOT analýza je analytická technika zaměřená na zhodnocení vnitřních a vnějších faktorů ovlivňujících úspěšnost nějakého konkrétního záměru. Autorem SWOT analýzy je Albert Humphrey, který ji navrhl v šedesátých letech 20. století. SWOT je akronym z počátečních písmen anglických názvů jednotlivých faktorů: Strengths – silné stránky, Weaknesses – slabé stránky, Opportunities – příležitosti, Threats – hrozby. Tento modifikovaný postup jsme uplatnili v rozboru předností a nedostatků SVI.

Při zvažování konkrétního postupu jsme ustoupili od standardní SWOT analýzy (silné stránky, slabé stránky, příležitosti a hrozby) a položili jsme důraz na koncipování otázek rozhovoru s experty na základě rozpracování předpokládaných cílů projektu dle metodiky SVI. Takto modifikovaný postup inspirovaný metodikou SWOT jsme podrobili pilotnímu ověření. Dle našeho názoru tato metodika dobře zmapovala hlavní pilíře projektu.

4.3. Výsledky I. fáze výzkumu

Jak již bylo výše řečeno, I. fáze výzkumu zahrnovala 398 klientů SVI (dále „klienti“) různého věku a pohlaví. Ve vzorku bylo evidováno nejvíce dětí školního věku, kterých bylo celkově 180 (45,2 %). Druhými v pořadí četností byli mladiství, kterých bylo 153 (38,4 %). Ve výzkumném vzorku se objevilo i poměrně značné množství dětí předškolního věku, konkrétně 65 chlapců a dívek, což činilo z celkového množství klientů 16,4 %. Jak bylo již zmíněno, tato skutečnost byla způsobena tím, že do výběrového souboru byli zařazeni všichni klienti, kteří po zvoleném datu byli z jakéhokoliv důvodu evidováni v rámci systému včasné intervence. Nadpoloviční většina klientů byli chlapci, kterých bylo celkově 240 (60,3 %), zbytek tvořily dívky 158 (39,7 %).

Jedním ze stěžejních údajů k posouzení záběru systému včasné intervence byl dotaz na vlastní důvod zařazení klienta do SVI. V záznamovém archu byla tato otázka položena jako zcela otevřená, a to z toho důvodu, aby se respondenti mohli volně vyjádřit, aby – pokud možno – nebyla v podkladových materiálech deformována širší sociální reality, která vedla k evidenci klientů. O to větší náročnost se objevila při sumarizaci poznatků a výsledkovém zpracování.

Obecně lze konstatovat, že nejhlavnějším důvodem zařazení klienta do Systému včasné intervence byl nějaký výchovný problém, který se vyskytl na straně dítěte. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dítěte specifikuje takové děti následovně: jsou to děti, které „vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než 15 let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky, nebo jinak ohrožují občanské soužití.“ (§ 6 písm. c). Dále se jedná o děti, „které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte.“ (§ 6 písm. d)

Důvodem zařazení klienta do Systému včasné intervence byl mnohdy problém i na straně vychovatele. Zákon má na mysli zejména ty rodiče, kteří dle § 6 písm. a) „neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti“ Další skupinou ohrožených dětí jsou ty, na kterých byl dle § 6 písm. e) „spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu“, které jsou „ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami“ (písm. g). Důvodem zařazení do Systému včasné intervence mohly být i protrahované problémy v rodině, nevhodné hrubě konfliktní vztahy mezi vychovateli, závažné problémy s jedním či oběma vychovateli, tedy situace, které nevhodně působí při socializaci dítěte a tím jej výrazně ohrožují. Tento typ problémů se propojuje s problémy u dětí, je možno říci, že bývá spouštěčem problémů u dětí vychovávaných v takové rodině. Četnost výskytu jednotlivých nepříznivých jevů, které vedly k zařazení klienta do Systému včasné intervence, ukazují následující tabulky.

Tab. č. 1 Druh problémů u klienta, který byl důvodem zařazení do SVI⁹

Druh problému klienta	Klienti s problémy	
	abs. č.	%
Výchovné problémy obecně – nespecifikováno	146	36,7
Problémy ve škole	50	12,6
Útěk (útěky)	17	4,3
Nerespektování vychovatelů	5	1,3
Nevhodná parta	4	1,0
Sebepoškozování	3	0,8
Závadová činnost obecně – nespecifikováno	139	34,9
Krádež	75	18,8
Loupež	8	2,0
Fyzická agrese	25	6,3
Verbální agrese	16	4,0
Sexuální problematika	12	3,0
Vyhrožování	12	3,0
Vandalismus	17	4,3
Výtržnictví	15	3,8
Porušování osobní svobody	2	0,5
Porušování domovní svobody	3	0,8
Jiná jinak trestná činnost	3	0,8
Návykové látky celkem	71	17,8
Alkohol	50	12,6
Drogy	17	4,3
Tabák	5	1,3

⁹ Respondenti na dotaz volně odpovídali, z toho důvodu byly odpovědi různého stupně obecnosti. Proto různě specifikované problémy (útěky, nevhodná parta apod.) se nepromítají ve „výchovných problémech obecně“, stejně jako jednotlivá hlášení o krádežích, loupežích apod. nejsou součtem v položce „závadová činnost“. Údaje vyjadřují sdělené informace o výchovných problémech klienta, které mohou být mnohočetné. Procenta jsou počítána z celkového počtu 398 klientů.

Důvodů zařazení klienta do SVI bylo nejednou respondenty uvedeno i více. Výsledky ukázaly, že důvodem zařazení do SVI byla většinou (67,1 %) jedna nahlášená (pravděpodobně dominantní či nepřehlédnutelná) událost, u ostatních klientů to bylo více nahlášených událostí (mnohočetné důvody evidence – tedy 3 a více – byly pak oznámeny u 5,5 % klientů).

Nejčastěji zmiňovaným důvodem byly výchovné problémy klienta obecně, které byly jmenovány bez bližší specifikace ve více než třetině případů (37 %). Jestliže byly tyto problémy blíže specifikovány, byly zmiňovány zejména problémy ve škole. Zdá se, že v prostředí školy se výchovné problémy často plně manifestují a že bývají též nějak systémově řešeny. Často ovšem dochází též k tomu, že učitelé volají na pomoc sociální pracovníky v situaci, kdy si již svými prostředky neumí účinně pomoci. Zdá se však, že podíl školského zařízení na identifikaci výchovných problémů klienta je poměrně značný, že proto nelze podceňovat depistážní úlohu této instituce, která je v každodenním styku s klienty. Systém včasné intervence také počítá s úzkou kooperací se školskými zařízeními, s využitím pedagogických schopností učitelů k zaměřené resocializační práci.

Jako důvod evidence klienta v Systému včasné intervence jsou také – i když v podstatně menší míře – útoky (zvláště opakované) z domova či nějakého výchovného zařízení, hrubé nerespektování vychovatelů, kontakt s nevhodnými vrstevníky či účast na životě závadové party. V několika případech byly hlavním důvodem evidence výchovné problémy, které vyústily do nějakých sebepoškozujících aktivit klienta, které bylo možno interpretovat jako „volání o pomoc“.

Nejzávažnějším důvodem evidence v Systému včasné intervence je ovšem účast klienta v nějaké závadové činnosti. I zde se značná část respondentů – i když jim to otevřená otázka umožňovala – vyhnula přesnější specifikaci závadové činnosti. Lze však na základě informací ze záznamových archů dovodit, že více jak třetina klientů měla kontakt s trestnou či jinak trestnou činností. Hlavní prohřešky klientů jsou vysoce pravděpodobně spojeny s majetkovými delikty, zejména s tzv. krádeží prostou, které ovšem občas přerůstají buď do majetkových deliktů spojených s násilím (loupež) nebo jsou páčány vedle deliktů násilné (verbální či brachiální) povahy.

Vedle výše naznačených nejčtenějších deliktů se vyskytují i některé méně frekventované. Část z nich je spojena s určitým životním negativismem (vandalismus, výtržnictví, vyhrožování), jiné s nezvládnutou sexualitou (pokusy o sexuální delikty, omezování osobní svobody apod.).

Mezi důvody zařazení dítěte mezi klienty Systému včasné intervence jsou i delikty, které jsou spojeny s alkoholovou či nealkoholovou toxikománií. Zneužívání návykových látek je v současnosti mezi mládeží trvale obecně nezvládnutým problémem. Stále ve společnosti fakticky přetrvává netečnost vůči zneužívání alkoholu mladými lidmi, zejména alkohol je – i přes zákonné regulující normy – pro mládež jednoduše dostupný. Podobně se společnost „adaptuje“ na představu, že zneužívání lehkých drog je třeba „chápat“ v kontextu diktátu doby a kouření tabákových výrobků za běžnou záležitost. Tento společenský postoj způsobuje, že do Systému včasné intervence se dostávají někteří klienti příliš pozdě, neboť jejich toxikomanické návyky se staly z důvodu nevšímavosti sociálního prostředí chronickými a zásah je pak vyvolán až jistým puncem mimořádnosti projevů. Na druhé straně se do pozornosti SVI dostávají naopak i mladí lidé, kteří např. jednorázově překročili zákaz požívání alkoholických nápojů a byli namátkovou kontrolou zachyceni např. v restauračním zařízení při požívání alkoholického nápoje.

Důvody zařazení klienta do Systému včasné intervence mohou spočívat (a jak dále ukážeme, skutečně spočívaly) nejednou v závažných problémech rodiny či jiného zázemí klienta. Respondenti signalizují, že přibližně pětina klientů má aktuálně nějaké problémy ve svém rodinném zázemí.

Rodiny klientů na sebe upozorňují různými konfliktními situacemi, které jsou buď uvnitř rodiny či domácnosti klienta (vzájemné napadání vychovatelů, různé formy domácího násilí či fyzických nebo psychických útoků na klienta, zanedbávání potřeb a špatná péče o klienta) nebo z rodiny „prosakují“ do veřejného prostoru (narušování občanského soužití, abúzus alkoholu či drog, špatná hygiena a obecně život v exkluzi). Vedle těchto výše uvedených důvodů zachycení klienta do Systému

včasné intervence můžeme zaznamenat i důvody spíše administrativní povahy, které ovšem mají pro klienta závažné důsledky. Zde máme na mysli nedoplatky na výživném, různé maření úředních rozhodnutí, nespolupráce s institucemi, potřeba objektivně posoudit potřeby klienta a upravit jeho životní poměry, život rodiny v dluhové pasti a v závislosti na dávkách atp.

Tab. č. 2 Druh problému v rodině klienta, které patří mezi důvody zařazení klienta do SVI¹⁰

Druh problému	Klienti s nevhodným sociálním zázemím	
	abs. č.	%
Problémoví vychovatelé (zmínka bez specifikace)	85	21,4
Provedena úprava poměrů	42	10,6
Vychovatel dluží výživné	28	7,0
Vzájemné napadání rodičů	27	6,8
Konfliktní vztahy v rodině	21	5,3
Špatná péče o děti	14	3,5
Abúzus alkoholu rodičů	10	2,5
Nemožnost pečovat o dítě	8	2,0
Špatné bytové podmínky, hygiena, bez bytu	8	2,0
Život v exkluzi, nízký status	8	2,0
Závislost na dávkách, dluhy...	7	1,8
Maření úředního rozhodnutí	5	1,3
Narušování občanského soužití	5	1,3
Špatné zacházení s dítětem	4	1,0
Nespolupráce s institucemi	4	1,0

Celkové posouzení nápadu klientů našeho vzorku ukázalo, že více jak tři pětiny klientů (63,3 %) bylo zařazeno do struktur Systému včasné intervence z důvodu svého nevhodného chování či asociálního jednání. To znamená, že klient byl do SVI zařazen především z toho důvodu, že sám byl aktérem provinění či jinak trestných činů či se dopustil jednorázové či opakovaně některých asociálních projevů či pokusů o ně. To jsou tedy klienti, kteří se do Systému včasné intervence dostali takřkajíc „vlastním přičiněním“ (ty jsme nazvali „pachatelé“) a je třeba je odlišovat od klientů, kteří byli do SVI zařazeni spolu se svou rodinou, neboť byli vlastně především „oběťmi“ chování vychovatelů – těch jsme mezi klienty identifikovali v rozsahu přibližně jedné čtvrtiny celkového vzorku (26,4 %).

¹⁰ Údaje vyjadřují sdílené informace o problémech v rodinách, které mohou být mnohočetné. Procenta jsou počítána z celkového počtu 398 klientů.

Tabulka č. 3 Pozice klienta v SVI z hlediska jeho aktivní („pachatel“) či pasivní (oběť či svědek) role

Pozice klienta	Klienti	
	abs. č.	%
Klient byl pachatelem	252	63,3
Klient byl obětí	105	26,4
Klient byl pachatelem i obětí	15	3,8
Klient byl svědkem	19	4,8
Neuvedeno, nejasné	7	1,7
Celkem	398	100,0

Vedle těchto dvou poměrně vyhraněných skupin klientů jsme ovšem našli i případy, kdy bylo možno na konkrétního klienta nahlížet jako na „jedince smíšeného typu“. Tito klienti byli jednak zcela zjevně nositeli asociálních tendencí, jednak však vyrůstali v poměrech, které by samy o sobě vytvářely možnost jejich zařazení mezi klienty SVI. Z materiálu respondentů, tedy pracovníků, kteří mají na starost koordinaci SVI, sice vyplynulo, že takových klientů bylo v našem vzorku pouze 15, nicméně podrobnější informace z jejich strany by pravděpodobně tento počet výrazně zvedl. Lze na to usuzovat z určitých indicií, které naznačují, že v rodinách nemohlo být po výchovné stránce všechno v pořádku. Někteří klienti se totiž dopouštěli takových asociálních činů, o kterých rodiče s vysokou pravděpodobností věděli a proti kterým přinejmenším nijak nezakročili.

Mezi klienty jsme ovšem také našli mladé lidi, kteří byli pouze dětskými svědky nějakých asociálních či antisociálních aktů členů rodiny či členů domácnosti, sami se jich však aktivně neúčastňovali. Systém včasné intervence se o ně začal zajímat proto, že existoval odůvodněný předpoklad, že byl značně ohrožen jejich psychický vývoj, že utrhli ze své přítomnosti při páchaní asociálních činů svých vychovatelů šok a bylo třeba se postarat o jejich psychickou rehabilitaci – takových klientů bylo zhruba 5 %.

Lze tedy uzavřít, že větší část klientů je do systému zařazována pro poruchy svého vlastního chování, menší část pak z důvodu problémů ve svém okolí, přičemž většinou jde o různorodé závažné v rodinném prostředí, a to buď dlouhodobější stresující povahy, nebo charakteru náhlé eskalace animozit.

Pro náležitou funkci systému, který by měl dostát přízvisku „včasný“ je rozhodující, aby byla ohrožující situace urychleně nahlášena kompetentním pracovníkům SVI. Však také z tohoto důvodu byla při budování tohoto systému věnována soustředěná pozornost metodice sdílení dat. Z tohoto pohledu nás zajímalo, kdo první nahlásil problémy dítěte do SVI. Vycházeli jsme z toho, že jedním z důležitých požadavků na funkčnost systému je to, aby se někdo jednak kvalifikovaně dozvěděl o problému dítěte v jeho sociálním poli a jednak aby byl ochoten a schopen jako první zařadit dítě do systému tak, aby bylo s ním možno soustředěně a cíleně pracovat. Jinými slovy řečeno jde o zjišťování, které sociální agens nachází nejčastěji odvahu vzít na sebe odpovědnost iniciátora v tomto směru.

Zpracování údajů ukázalo, že se zhruba v pěti procentech případů o iniciační ohlášení podělilo překvapivě více institucí, což bylo asi způsobeno tím, že byly o vhodnosti nahlášení vedeny mezi zúčastněnými institucemi předběžné konzultace. Většinou však respondenti odpověděli na tuto otázku, že se jednalo o jednu instituci (95 %).

Další zpracování ukázalo, že nahlášení klientů do Systému včasné intervence bylo v rozhodující většině případů zásluhou činnosti Policie ČR. Tento fakt lze vyložit jednak tím, že pracovníci Policie ČR byli nejlépe seznámeni se zásadami a zamýšlenými postupy SVI, neboť idea tohoto nového způsobu preventivní práce vznikla v okruhu MV ČR (v odboru prevence kriminality) a byla rozvíjena ve spolupráci se složkami PČR, jednak že poznatky o asociální či antisociální činnosti mladých lidí a případně jejich sociálního zázemí bývá nejčastěji hlášeno občany právě policii, která tak přichází s akutním problémem v terénu do kontaktu nejdříve.

Ukázalo se (viz tabulka č. 4), že všechny další instituce, se kterými se počítá v koordinaci práce v SVI, zůstávají v oznamovací činnosti hluboce za Policií ČR. Zejména se empirickými daty dokládá, že pracovníci OSPOD mají zřejmě jen velmi omezený prostor pro vlastní faktickou terénní práci, že jejich depistážní činnost je v zásadě minimální, že tedy svou kapacitou stačí často pouze na řešení problémů, které jsou jim nahlášeny, nebo na případy, kdy občané aktivně vyhledají pomoc u OSPOD. Zařazení klienta do SVI bylo tak pracovníky OSPOD iniciováno u každého 7. až 8. klienta vzorku (13,3 %), tj. pouze o něco málo častěji než u pracovníků městské či obecní policie (9,3 %) či zaměstnanců škol (11,3 %).

Tab. č. 4 Kdo první nahlásil problémy dítěte do SVI

Prvotní hlášení od*	Klienti	
	Abs. č.	%
Policie ČR	248	62,3
Pracovníci OSPOD	53	13,3
Škola	45	11,3
Městská (obecní) policie	37	9,3
Zdravotnické zařízení	4	1,0
Někdo jiný	28	7,0
Celkem klientů	398	100,0

**Množství institucí, které se podílely na prvotním ohlášení, bylo 415. V celkovém součtu se tak vyskytují i případy, kdy první hlášení bylo provedeno několika institucemi současně.*

To, že se pracovníci škol podílejí na hlášení klientů do Systému včasné intervence pouze poměrně malým počtem případů, lze snad vysvětlit tím, že se delší dobu pokoušejí zvládnout problémy dítěte svými pedagogickými prostředky a teprve, když se problémy stávají obtížně řešitelnými nebo žák závažně ohrožuje spolužáky, učitele či chod školy, přistupují teprve poté ke snaze po kooperaci. Dosud minimálně spolupracuje v systému SVI prostředí zdravotnictví. Zdá se, že zde bude třeba vyjasnit některé záležitosti, které domněle svazují zdravotníkům ruce při větší sdílnosti o problémech klientů.

V 7 % případů se oznámení o závadové činnosti klienta či o jeho ohrožení dostává do SVI z jiných zdrojů, než jsme dosud probírali. Konkrétně jsme zaznamenali, že hlášení přišlo 18krát od soudu, který žádal OSPOD o informaci o klientovi a jeho rodině, ojedinele pak přišla informace z jiných zdrojů (4krát od nějaké charitativní organizace, 3krát informovalo o problému v rámci spolupráce pracoviště probační a mediační služby, 3krát městský úřad, 2krát přestupková komise).

Zařazení klienta do SVI je pouze prvním aktem, po kterém by měla následovat celá řada dalších aktivit. Jednou z nich je shromáždění dalších informací o zařazeném klientovi a jeho sociálním zázemí.

Jak ukazuje tabulka č. 5, celkově bylo zhruba za 3 měsíce od evidování podáno o 398 klientech našeho souboru 348 dalších informací z terénu. Autory těchto informací byli nejčastěji pracovníci či pracovníci OSPOD, kteří po nahlášení klienta do SVI svou činností získali u zhruba jedné čtvrtiny klientů další zpřesňující informace (24,1 %). Aktivní v tomto směru jsou i pracovníci škol.

Tab. č. 5 Kdo další v krátkém intervalu po registraci klienta v Systému včasné intervence podal o něm další informace

Nahlásil další informace:	Klienti	
	Abs. č.	%
OSPOD	96	24,1
Škola	91	22,8
Policie ČR	61	15,3
Městská policie	28	7,0
Lékař	16	4,0
Někdo jiný	56	14,1

procenta počítána z N= 398

Pedagogičtí pracovníci zejména na základě dožádání OSPOD doplňují obraz o rodinné situaci klienta, jeho problémech a vývojových tendencích. I zde je nutno ocenit kooperující přístup PČR, která dodala u 15 % klientů doplňující informace, naopak i zde zůstává zjevná „netečnost“ zdravotníků.

V této souvislosti je ovšem vhodné se zamyslet i nad tím, zda existuje vhodná komunikační síť mezi OSPOD a zdravotnickými zařízeními. Možná by byli zdravotníci ochotnější k zapojování do aktivit SVI, kdyby se o problémech dítěte adekvátně dozvěděli (jak ostatně v teorii Systém včasné intervence předpokládal) a propojili tuto informaci s poznatky, které případně ke kauze mají.

Za pozitivní lze naopak považovat, že se do spolupráce se snahami Systému včasné intervence zapojuje celá řada organizací či jedinců, se kterými systém počítá pouze okrajově. Je nutno konstatovat, že právě aktivizace těchto informačních zdrojů může sehrát závažnou pozitivní roli při včasné zacházení s ohroženým dítětem. Máme zde na mysli především zájem o klienta z oblasti organizování zájmové školní i mimoškolní činnosti, ale též zaměřenou pozornost lidí v sociální blízkosti klienta, ať již nějak formalizované (charitativní a církevní organizace) či neformální struktury sociální kontroly (zájem příbuzných, sousedů). Adekvátní všímavost sociálního okolí je totiž základním předpokladem úspěšnosti intencí SVI.

Další otevřená otázka záznamového archu zněla „Jaký postup by byl dle Vašeho názoru ideální při řešení problémů klienta?“ Výsledky zjištěné z této části dotazníku dokládají, že respondenti považují za nejdůležitější způsob řešení problémů klienta zaměřený pohovor. Nelze se ubránit dojmům, že zde pracovníci OSPOD vycházejí z reality, že je pohovor nejsnáze použitelná metodika, která v nejednom případě může ovlivnit – zejména v začátku vzniku problému – celou řešenou problematiku. Většina respondentů, kteří hovoří o použití pohovoru jako o ideálním prostředku k řešení problému, rozlišuje zaměřený rozhovor s klientem a rozhovor se zákonnými zástupci klienta. Pohovor s klienty je zaměřován zejména na příčiny asociálního jednání, na okolnosti jejich jednání, na následky, které z jejich nevhodného jednání vyplynuly a snaží se v klientech vyvolat snahu se napříště takového chování vyvarovat.

Značnou naději vkládají sociální pracovníci do pohovorů s rodiči či na jejich místě postavenými vychovateli. Zde apelují na jejich odpovědnost, na jedné straně radí vychovatelům v oblasti adekvátních výchovných postupů a na druhé straně poukazují na možné – i sankční – následky zanedbání výchovy.

Někdy z poskytnutých vyjádření respondentů není zjevné, zda dotazovaní preferují oddělené pohovory – zvlášť s klientem a zvlášť s jeho zákonnými zástupci – či zda považují za nejvhodnější pohovor probíhající současně s klientem a jeho rodiči, resp. za přítomnosti rodičů, respektive zda používají nějakou vývojovou strategii tohoto procesu. Zdá se však, ať tak či onak, že pohovory jsou – bohužel – považovány převážně za jednorázovou záležitost. Málokdy se totiž hovoří o tom, že by se mělo v pohovorech nějak systematicky pokračovat, že by mělo docházet k určitému zaměřenému pokusu pozvolně proměňovat názory a postoje klienta a jeho rodičů, že by se měly naplňovat nějaké postupné preventivní a resocializační cíle směřující ke konečnému definovanému pozitivnímu cíli. Pohovor s vychovatelem je často chápán jako jednorázový pokus o návod pro bezradného rodiče, jako způsob jeho seznámení s elementárními výchovnými postupy, se zásadami vytváření přijatelného konsenzu v rodině a přijatelného nekonfrontačního klimatu.

Nelze ovšem přehlédnout, že v některých případech je namísto pouze jednorázový pohovor – totiž zejména tehdy, kdy tento akt má ráz spíše ukončení asociálního excessu klienta, kdy je zjevné, že si je dětský či mladistvý klient své chyby dobře vědom a je vhodné situaci spíše nějakým sociálně aprobovaným způsobem vyřešit či s užitkem zakončit. Pohovor je zde možno chápat jako prostředek určité katarze, jako počátek nového životního stylu klienta.

V praxi OSPOD se poměrně často objevují klienti na počátku své případné asociální životní cesty, kdy jejich problémovost je možno spojovat s jistým experimentováním, s určitým napodobováním nevhodných životních vzorů nebo chybným krokem pod vlivem vrstevnických či obdobných tlaků. Jsou to případy různých zneužívání alkoholických nápojů či počínající kontakt s nealkoholovými drogami, které bylo zaznamenáno orgány Policie ČR či obecní policie v rámci kontrolních akcí v restauracích či zařízeních pro trávení volného času mládeže či se jedná o hlášení (či spíše upozornění) např. školských či zdravotnických zařízení. Jsou to i problémy spojené s méně závažnou kriminalitou majetkové či násilné povahy, kdy není ani tak důležité klienta odstrašit od dalšího pokračování v této asocialitě, jako spíše vyhmátnout pravděpodobné důvody tohoto vybočení. Jednorázový pohovor by tedy mohl sloužit – společně s předchozím šetřením v sociálním okolí řešeného klienta – jako jistý diagnostický prostředek pro rozlišení záležitostí triviálních od záležitostí, které potřebují dlouhodobější a specializovanější pozornost.

To, co bylo řečeno o klientech, platí obdobně i o jejich vychovatelích. V některých případech je zjevné, že rodiče – či na jejich místo postavení vychovatelé – jsou si zcela přesně vědomi svého výchovného pochybení a znají cesty, kterými mohou a chtějí zjednat nápravu. Zde je pohovor se sociálním pracovníkem spíše prostředkem k určité rekapitulaci problému a jistým prostředkem ke zformulování adekvátního nápravného procesu. Jednorázový pohovor s rodiči či vychovateli je možno považovat za adekvátní i tehdy, když sociální pracovník řešící problém klienta – dítěte během pohovoru zjistí, že rodiče upozornil na některé skutečnosti, které vychovatelé při výchově svého dítěte nepostřehli a vychovatelé jeho postřehy berou vážně a dávají najevo ochotu s touto informací konstruktivně pracovat. Zejména je další práce sociálního pracovníka OSPOD s rodiči či vychovateli nadbytečná, jestliže se vychovatelé rozhodnou pro své aktivní, v nejširším slova smyslu chápané, poučení např. v PPP či jiném odborném středisku či jejich vzdělání jim umožňuje poradit se s odbornou literaturou. Pohovor s vychovateli v těchto případech získává charakter supervizní konzultace o dalším vhodném postupu v konkrétním případě.

Tab. č. 6 Názory respondentů na ideální nápravný postup

	abs. č.	% (k jednotlivým důvodům)
Nabídka volnočasových aktivit	13	3,3
Intervence v rodině, sanace, terapie...	63	15,8
Šetření v rodině	91	22,9
Seznámení se s problémy	59	14,9
Sestavení plánu nápravy obecně	18	4,5
Sestavení plánu nápravy klienta	22	5,5
Sestavení plánu nápravy	22	5,5
Pohovor obecně	64	41,2
Pohovor – P ČR (výslech)	22	5,5
Pohovor s klientem	134	33,7
Pohovor s vychovatelem	135	34,0
Poučení vychovatele	128	32,2
Zprostředkování zásahu ve prospěch vychovatele	11	2,8
Zásah proti vychovateli	20	5,0
Zjištění zpráv o klientovi	43	10,8
Výchovná opatření	127	31,9
Spolupráce se školou	46	11,6
Spolupráce s lékařem	18	4,5

N=398 (u klientů bývají doporučovány vícečetné nápravné postupy, součet je tak vyšší než 100 %)

Na druhou stranu poněkud zaráží, že respondenti, kteří se vyjadřují k optimálním či ideálním postupům při řešení problémů klientů, se na jednorázový pohovor s klientem či jeho rodiči či vychovateli spoléhají až tak často. Nelze se ubránit dojmům, že sociální pracovníci nepopřávají při volbě ideálních postupů svým představám patřičný rozlet, neboť tyto postupy vidí prismatem reality, tedy ze zorného úhlu toho, co lze v této oblasti v nejbližších letech očekávat. Praxe resocializační činnosti totiž ukazuje, že u velké části mladých lidí na šikmé ploše zcela jistě nestačí jednorázový, klientem „přetrpný“ pohovor, že problém je daleko hlubší a jeho náprava je podstatně dlouhodobější.

Toto konstatování je o to zásadnější, že rodiče klienta často nebývají osobami, na které by se dalo v rámci resocializační práce spolehnout, že nejsou schopni přijmout a nést náležitý díl odpovědnosti nebo že v tomto smyslu neprojevují patřičné pochopení. V nezanedbatelném množství případů tak trvalejší (ne-li stálou) supervidující pozornost vyžadují nejen sociálně patologickými problémy postižení jedinci, ale i vychovatelé či dokonce lidé ze širšího rodinného zázemí, kteří se s klienty setkávají a jsou jimi ovlivňováni. A zde právě soustředěná a koordinovaná pomoc v rámci systému včasné intervence by mohla nacházet svůj pravý význam, a to zejména tehdy, kdyby docházelo ke kombinaci vhodných edukačních a socializačních postupů podle určité, na míru problému připravené, nápravné strategie.

V některých případech spatřují sociální pracovníci ideální zásah pro nápravu neradostné situace klienta v tom, že napnou své síly k odstranění nějakého zásadního problému, který tíží rodinu dítěte a který zprostředkovaně vytváří nepodnětné či frustrující socializační či edukační prostředí. Respondenti naznačují, že někdy ideální postup je svázán s adekvátním zásahem proti hrubě nevhodné až devastující výchově jednoho z rodičů (tento zásah spočívá v dočasném či dlouhodobém omezení vlivu tohoto „vychovatele“ na dětského klienta), jindy že je třeba vyřešit svízelnou sociální či ekonomickou situaci, na kterou rodiče klienta svými silami nestačí.

Zde pak ideální postup spočívá – mimo jiné – v pomoci při vyřešení dlouhodobé nezaměstnanosti členů rodiny, ekonomické nedostatečnosti sociálního zázemí, dluhové pasti, která negativně ovlivňuje sociální život rodiny, bytového dyskomfortu, jenž vyvolává nejednou procesy teritoriální agrese a podobné problémy. Respondenti naznačují, že právě SVI by se ve své komplexnosti přístupu mohlo – za pomoci odborníků, kterými disponuje obec – zasadit o účinné vyřešení kořenů problémů. Zprostředkování zásahu ve prospěch vychovatelů se tak může stát startovacím podnětem k řešení na počátku nejednou dosti závažné – a na první pohled obtížně řešitelné – závadové situace dětského klienta.

Tyto názory jsou v plném souladu s moderními poznatky věd o člověku, které upozorňují na to, že problémy se málokdy vyřeší jenom tím, že se budou řešit izolovaně jako problémy konkrétního jedince bez přihlédnutí k okolnostem, ve kterých vznikají. Tuto myšlenku lze vyjádřit ještě ostřeji v tom smyslu, že by spíše mohlo vyvolávat údiv, že určitý druh asociality se nevyskytuje v určitém druhu sociálního zázemí, než že se tam vyskytuje. Často bývá totiž nastoupená predelikventní životní cesta v logické souvislosti s charakterem sociálního či výchovného klimatu, ve kterém klient formuje své představy o životě a je jen jeho často předvídatelnou reakcí na toto prostředí.

Při rozboru navrhovaných ideálních aktivit zaměřených na výchovné prostředí si však bylo možno povšimnout, že sociální pracovníci zapojení v Systému včasné intervence jen pouze sporadicky považují za nutné hledat výchovnou pomoc v širším rodinném zázemí klienta. Je to vzhledem ke kapacitním možnostem OSPOD pochopitelné, nicméně tento postup nesleduje moderní trendy v této oblasti, které předpokládají při sanaci problému komplexnější zapojení širšího rodinného zázemí. Ideální postup by tedy měl usilovat o to, aby nebyly v rodinném zázemí opomenuty žádné možnosti preventivního či posléze resocializačního charakteru. Vždyť je známým faktem, že poučení, vycházející z prostředí pozitivně vnímané rodiny jsou daleko účinnější než tytéž rady, které přicházejí z širšího okruhu modifikujících agens.

Na druhé straně naznačené tendence práce s rodinou mohou vypovídat o tom, že dotázaní pracovníci OSPOD spatřují v účinné aktivizaci sociálního zázemí, na základě svých zkušeností, pouze teoretickou možnost a využití širších rodin delikventních či predelikventních klientů za spíše vzácný případ a zdaleka ne pravidelnou souhru dobrých náhod. Pracovníci vycházejí z poznatku, který bohužel praxe hojně dokumentuje, že delikventní dítě se pohybuje nejčastěji v podstatně narušeném sociálním zázemí, se kterým se dá velmi málo počítat v pozitivním slova smyslu. Na druhé straně by však mělo obecně platit, že resocializační proces by se neměl zříkat této možnosti a vždy důkladně zvažovat, zda by se v relativně blízkém sociálním okolí dítěte či mladistvého přece jenom nevyskytl nějaký člen, který by mohl účinně podpořit nápravné korektivní snahy. Každopádně by snaha aktivizovat tuto možnost měla mít přední místo v rámci hledání ideálních resocializačních postupů.

Zasahující pracovníci, kteří jsou zapojeni do systému včasné intervence, nicméně považují za nutné (a do značné míry za samozřejmé), aby se v rámci ideálního postupu seznámili s problémem klienta a jeho sociálního zázemí. Bylo překvapivé, že ne vždy však považují za nutné se s prostředím a problémem seznámit osobně a naznačují, že jim stačí excerpce získaných dokumentů od spolupracujících organizací (např. školy, P ČR apod.). Systém včasné intervence tomuto pojetí poněkud nahrává, neboť je založen na předpokladu, že kompetentní sociální agens sdělí zasahujícímu pracovníkovi SVI včas a v úplnosti všechny relevantní poznatky k případu. V této okolnosti

je spatřována i určitá hospodárnost postupu SVI, který by měl odbřemeňovat – zejména v počátku sociální práce s případem – pracovníky OSPOD od rutinní analytické činnosti.

Nicméně na druhé straně se asi ideální postup v rámci strategie SVI v dlouhodobější perspektivě neobejde bez bezprostředního kontaktu pracovníka – aktéra resocializace – se sociálním zázemím klienta, tedy bez toho, aby byly získané poznatky z archivovaných či vyžádaných materiálů postupně věrohodně ověřeny v terénu. Tento požadavek by měl být naplňován zejména tehdy, když je sociální zázemí klienta „měňavkovitého“ charakteru a neumožňuje komplexitu jednoznačného posouzení. Podobně je třeba postupovat tehdy, když lze předpokládat, že reakce sociálního prostředí jsou nebo mohou být kontaminovány nějakými (např. rasovými, národnostními, náboženskými či obdobnými) předsudky nebo stížnostmi na klienta mají charakter msty. Obecně by však asi bylo dobře, aby se pracovníci řídící proces nápravy, mohli co nejvíce seznamovat s reálným životním zázemím svých klientů a tím zrealizovali adekvátnost proponovaných zásahů.

V neposlední řadě může reálný kontakt s tímto prostředím poskytnout sociálnímu pracovníkovi, jenž je důležitým článkem v Systému včasné intervence, nové poznatky o takových závadách sociálního prostředí, které se zatím v životě klienta manifestně neprojeví (či jejich projev dosud nebyl zaznamenán) a které vyžadují přinejmenším preventivní ostražitost. Z tohoto pohledu se zdá, že zaznamenaný požadavek vlastního šetření v rodině pouze zhruba v čtvrtině až pětina případů je známkou nedocnění těchto principů ze strany respondentů, a to zvláště z toho pohledu, že je dotázání takto sporadicky uváděli v rámci dotazu na „ideální postup“, tedy bez nutnosti přihlížet k současným reálným možnostem OSPOD.

Zhruba desetina respondentů spoléhá při návrhu ideálního postupu na činnost školy. Tento přístup je pochopitelný, vždyť škola – je-li nastolen pravidelný rytmus docházky – má ideální příležitost působit průběžně a každodenně na klienta, který v některé fázi svého života potřebuje zvýšený dozor či podpůrný dohled. Působení školy tak může, zejména na počátku problémů dítěte, svým důsledným a všímavým postupem udělat skutečně významnou práci při odvrácení možného dalšího negativního vývoje mladého člověka a výrazně též přispět k diagnostice celého problému.

Překvapivě poměrně malá četnost zařazování návrhů kooperace sociálních služeb se školou v rubrice „ideální postup“ je zapříčiněna zřejmě tím, že škola právě sociálním službám signalizuje, že se její žák vymкнуł v nějakém smyslu školnímu řádu a že je proto školou těžko ovlivnitelný. Zde mají respondenti na mysli především dlouhodobější záškoláctví, které bývá nejednou podporováno asociálními rodiči či kázeňskými problémy, které již škola není schopna svými běžnými výchovnými prostředky zvládnout či adekvátně ovlivnit. Respondenti si uvědomují, že SVI je školou často kontaktován až ve chvíli, kdy pedagogičtí pracovníci získají přesvědčení, že na řešení problému nestačí a že je pak třeba v konkrétních případech uvažovat o odborných nápravných procesech, které by mohly v ideálním případě zabezpečit specializované instituce či vhodně zaměřená občanská sdružení. Respondenti proto poměrně často spoléhají při svých doporučeních ideálního postupu na aplikaci různých typů výchovných opatření, která nezajišťuje škola.

Bylo by možno očekávat, že hlášením školy o neadekvátním chování jejího žáka nápravný proces teprve začíná a nikoliv pro školu končí. SVI by totiž měl vyloučit – a metodika je na tomto principu postavena – aby se odpovědnost za resocializační proces pouze přesunul na někoho jiného, z jedné instituce na druhou, ale měl by zaktivizovat všechna dostupná agens k naplňování kooperativní nápravné strategie. V této soustředěné činnosti by pak škola měla hrát vysoce důležitou roli, s tím rozdílem oproti předchozí situaci, že by měla být ve svém úsilí všemožně podporována širokou škálou aktivit počínaje sociálním působením v rodině, podporou její autority, přes řešení případných zdravotnických problémů až k zvládání mimoškolních či volnočasových aktivit či potřeb ohroženého žáka a modifikace jeho vrstevnických vztahů.

Ideální postup v kooperaci se školou při zvládání problémů klienta nastává též tehdy, když se škola o nějakém problému svého žáka dozví – v našem případě prostřednictvím SVI – a může využít

svého vlivu na něj při pokusu o nápravu záležitostí, které leží primárně mimo školu. Jinak řečeno, škola může významně přispět k řešení nejrůznějších problémů žáka především v tom případě, kdy má u něj morální kredit, resp. tehdy, kdy existuje výchovně použitelná vazba učitele, výchovného poradce či školního psychologa na klienta. Škola též může použít k resocializačním aktivitám kolektivu spolužáků, a to v široké škále od vytváření kooperativního prostředí (přijetí klienta) až k výuce hranic a mezi pobytu v lidské společnosti.

Za povšimnutí též stojí, že respondenti uvádějí, že zhruba u 5 % klientů spatřují ideální postup preventivní činnosti ve prospěch regulace chování klienta či situace ohrožující klienta v zásahu zdravotnických služeb. Jsou to zejména ty případy, kdy problémy plynou z nějakých psychických problémů klienta či obdobného typu abnormality sociálního zázemí či mají svůj původ v nějaké fyzické anomálii klienta či jeho rodiny. I zde může ovšem SVI sehrát důležitou roli, a to zejména při detekci problému a při jeho vhodném nasměrování k adekvátnímu řešení.

Další otázkou záznamového archu jsme zjišťovali, zda lze respondenty navržený ideální postup v konkrétním případě uskutečnit, respektive zejména to, proč by nebylo možno ideální postup aplikovat.¹¹

Celkově třetina (36,7 %) záznamových archů zůstala v této kolonce nevyplněna a ve 25,2 % záznamových archů jsme se dozvěděli, že v předchozí otázce popsany ideální postup je možno realizovat. Dále jsme byli ujisti, že v 3,1 % případů není potřeba žádného následného postupu v konkrétních probíraných případech, že stačí jednorázově vyřešit danou situaci a již se k tomu nevracet (např. byla uzavřena dohoda mezi rodiči po rozvodu o rozdělení péče o děti apod.). Celkově to znamená, že celkem 65 % (tedy dvě třetiny) záznamových archů buď neobsahovaly odpověď na uvedený dotaz, nebo vyjadřovaly názor, že prezentovaný „ideální“ postup, lze realizovat.

Z těchto výsledků by bylo snad možno na jedné straně optimisticky dovodit, že respondenti v zásadě nepocítují žádné větší omezení při realizaci svého náhledu na vhodnost postupu v případech dětských klientů. Toto zjištění by mohlo směřovat k závěru, že většina problémů, signalizovaných v rámci systému SVI, má již v současnosti patrně nějaké pozitivní řešení a tudíž hlubší a v nějakých aspektech inovovaná sociální práce by se týkala pravděpodobně pouze zhruba třetiny případů. Zároveň by to mohlo znamenat, že Systém včasné intervence je v současné situaci schopen vyselektovat ty případy, kdy stačí víceméně rutinní postup k adekvátnímu řešení problémové situace. Na druhé straně se však vkrádá myšlenka, zda laika vhodných zásahů vůči klientům a jejich neadekvátnímu sociálnímu zázemí není nastavena dosud tak nízko, že umožňuje OSPODům bez problému splnit vytčené cíle (tedy případ „nějak“ vyřešit), které ovšem mají ke skutečným cílům proměny klienta velmi daleko. Když se však vrátíme k našim empirickým datům, zjišťujeme, že zhruba v jedné třetině případů si respondenti přejí, aby k náležitému řešení problémů jejich klientů byly rozvíjeny nové, inovativní a účinnější prostředky a postupy.

Z tohoto pohledu je zajímavý následující souhrn důvodů, které zatím – dle názoru respondentů – zabraňují dosažení kýženého preventivního či resocializačního posunu, jak o něm hovořili respondenti v třetině záznamových archů. Především na složitost problému ukazuje to, že řešení problémů klientů vyžaduje často koordinované úsilí, dostatečný časový prostor, větší a zejména variabilnější prostředky působení.

Jedním ze zásadních problémů působení na klienta je okolnost administrativního charakteru. Respondenti upozorňují na to, že v rámci systému SVI jim přicházejí na stůl i hlášení o asociálním chování klientů, kteří mají sice trvalé bydliště v obci, ale problematického chování se dopouštějí na útěku z ústavních zařízení. Problematika těchto mladých lidí je závažná a špatně řešitelná. Pracovníci OSPOD sice dostávají v rámci systému oznámení často informace o opětovných asociálních

11 Znění otázky: „Jestliže není možno realizovat výše uvedený ideální postup, sdělte, prosím, důvody?“

činech těchto mladých lidí, nicméně nemohou s nimi náležitě pracovat, neboť to znemožňuje jejich umístění mimo místní oblast působnosti OSPOD. Mohou pouze získanou informaci předat ústavnímu zařízení, odkud se dětský či mladistvý klient nedovoleně vzdálil. Je-li klient recidivní útěkář, pak ani ústav, ve kterém je umístěn, nemá mnoho šancí na systematickou práci (útěky se totiž u některých klientů často opakují). Zde někteří dotázaní pracovníci OSPOD soudí, že tato problematika by měla být nějakým způsobem upravena zákonem.

Podobný únik z možnosti systematického působení se dostavuje též tehdy, když klient často mění místo svého pobytu a tímto způsobem mizí z dosahu sociální práce konkrétního OSPOD, resp. z dosahu systému včasné intervence v dané lokalitě. Této věci by snad mělo do jisté míry odpomoci rozšíření působnosti systému včasné intervence na celé území ČR, což by umožnilo operativní předávání informací do míst, kde klient reálně je. Tímto opatřením by se snad přece jen zvýšila šance, že by na klienta a jeho rodinu mohlo být systematictější a jednotnější působeno, zejména tehdy, kdyby se za pomoci elektronizace přenosu informací mohlo s pomocí či dozorem operativněji a účinněji pracovat.

Nejčastěji spatřovali respondenti příčinu nemožnosti realizovat ideální preventivní či resocializační strategii v osamoceném rodiči (či rodičovském páru klienta, případně jiných vychovatelích) a jeho přístupu k problémům dítěte. Zásadním problémem se jeví celkové selhání rodiny, které bylo v našem souboru respondentů zmíněno 31x. Rodiče nejsou ochotni jakkoliv spolupracovat s odděleními sociálně-právní ochrany dítěte, přičemž nejzásadnější problém je spatřován v nedostatečné či žádné motivovanosti rodičů po realizování nějaké nápravné strategie. Mnohdy dochází i k tomu, že se rodiče dítěte staví na otevřený odpor proti zásahům OSPOD, činností tohoto orgánu se cítí být poškozováni. Tito rodiče nerespektují ani závazná rozhodnutí soudu, sabotují jakékoliv nápravné aktivity, aplikují metodu pasivní resistance. Práce s nimi pak vyžaduje mnohonásobně více energie pracovníků OSPOD, je zdoluhavá a nepodnětná a často se proto ve svém výsledku májí účinkem. Navíc jednání klientů z takových rodin bývá hluboce zakonzervováno, což znamená, že se klient ve svém přístupu k životu opírá o souhlasný postoj rodiny. To ovšem znemožňuje potřebný posun či nápravnou akci v jeho nastoupené negativní životní cestě. Zvláště obtížná je pak tato modifikující práce s klienty, jejichž rodiče záměrně či z nedostatku vytrvalosti či pochopení závažnosti situace sabotují snahy OSPOD a maří tak resocializační proces.

Poněkud odlišným důvodem, který též ztěžuje či přímo znemožňuje aplikaci vhodného nápravného postupu, je někdy až zarážející výchovná nekompetentnost vychovatelů. Ta byla zmíněna ve 23 případech. Respondenti poukázali na celou škálu odlišných forem projevů výchovné nekompetentnosti. Ta nabývá nejčastěji podoby nejednotných výchovných postupů, které mají za následek výrazné poškození hodnotové orientace klienta, jeho schopnosti vhodně se orientovat ve světě, ve kterém žije, nebo žít měl. Rodiče, kteří se nemohou (a často ani vědomě a programově nechtějí) dohodnout na většině výchovných principů, poznamenávají klienta natolik, že u něj dochází k nepřesné socializaci, k neschopnosti bezchybně absorbovat systém norem a hodnot platných pro společnost, ve které žije. Klient se stává dezorientovaným, vytváří si svůj autonomní, často ne-realistický či neakceptovatelný hodnotový systém, který vehementně chrání a odmítá jeho pozitivně laděné narušení ze strany sociálních pracovníků. Zvláště výrazně jsou poškozeni ti mladí lidé, kteří se od svého mládí pohybují v zásadně nejednotném výchovném (či spíše nevýchovném) prostředí, kteří mají trvale špatné či rozporuplné zkušenosti s lidmi, kteří je obklopují. Problém mívá nejednou charakter „dědění problému“, neboť výchovné (a často i lidsky) nekompetentní rodiče současného dětského klienta byli nejednou sami vychovávaní a socializováni nekompetentními vychovateli či výchovný prvek v jejich životě, z rozličných důvodů rozpadu rodinného zázemí, zcela chyběl. Nápravné snahy vůči klientovi jsou pak vlastně obtížnými nápravnými procesy, které musí mít na zřeteli nejen restrukturalizaci často hlubokých problémů klienta, ale i sociálního okolí, z jehož nezdravých postojů aktuální problémy klienta logicky vyplývají.

Jinou, velmi zátěžovou překážkou pro nápravné snahy je tzv. ochranný a nekritický přístup rodiče k činům svého dítěte. Klient nezískává správné korektivy svého jednání, v důsledku čehož získává názor, že jeho životní způsob je v pořádku. Každou nápravnou snahu pak cítí jako křivdu, jako bezprecedentní útok na svou osobu, a tudíž je jeho chování zvnějšku obtížně reformovatelné. Tento pocit mu pak zpětně opět posiluje nekritický rodič, který často velmi agresivně a všemi dostupnými prostředky vystupuje na „obranu“ svého dítěte, a to včetně jeho (popírané) asociality. Těžká spolupráce je i s rodiči, kteří do svých dětí projektují své nenaplněné ambice, děti od mládí přetěžují a staví je předčasně do role dospělých. I tito rodiče nejsou schopni vystoupit ze své role neomylnosti a nespolupracují se systémem včasné intervence, který zaznamenal počínající či již závažná výchovná pochybení v projevech klienta.

Jinou potíží, na kterou upozorňují respondenti při odůvodňování toho, proč někdy v praxi nelze uplatnit ideální nápravné postupy, je na jedné straně simplexnost vychovatelů, na druhé straně jejich psychické či psychiatrické problémy, které nejednou vznikají jako důsledek asociálního způsobu života. Tato skupina rodičů se sice často snaží spolupracovat, avšak jejich mentální kapacita či jiná nedostatečnost účelnou spolupráci v zásadě znemožňuje. Nezřídka se to projevuje tím, že rodiče či vychovatelé součinnost přislíbí, ba dokonce chvilkově se o ni v rámci svých schopností snaží, brzy však na svá předsevzetí zapomínají a situace se vrací do starých kolejí.

Někdy naráží sociální práce s klienty na to, že vychovatelé jsou z důvodu svého alkoholismu či závislosti na jiné návykové látce k resocializační součinnosti těžko použitelní či přímo nepoužitelní. V těchto případech je zjevné, že kooperace s rodiči je spíše na závalu resocializačních snah a že prevence dalšího rozvoje asociality dítěte se bude muset obejít bez součinnosti vychovatelů.

Další zásadní skupinou důvodů, které dle respondentů znemožňují aplikaci ideálních postupů práce při resocializaci klientů, jsou problémy, které se přímo týkají činnosti organizací, které by měly spolupracovat při zacházení s dítětem. Hlavní kritické připomínky v této oblasti byly směřovány k obecně nedostatečné nabídce preventivních programů pro děti a mladistvé. Tato problematika má několik aspektů.

Na prvním místě samozřejmě figuruje připomínka, že programy pro děti a mladistvé nejsou v takovém počtu a tak distribuovány po ČR, aby umožňovaly reálné uspokojení speciálních potřeb klienta v alespoň přibližně vhodně zaměřeném speciálním programu, který by na jeho problémy reagoval. Jinými slovy řečeno, v reálném dosahu klientů nejsou často vhodné programy a paradoxně určitý druh speciálních programů nebývá zase jinde naplněn vhodnými klienty, neb se v dané lokalitě nevyskytují takoví, kteří by naplnili možnou kapacitu určitého zařízení. Stále se nedaří vyřešit problém, jak dostat zaměřené preventivní programy ke klientům s určitým specifickým problémem, jak zajistit dostupnost a návaznost služeb a programů pro mladé lidi. Zde spatřují respondenti významné rezervy rozvoje systému včasné intervence.

Navíc pracovníci OSPOD spatřují problém i v tom, že preventivní práce s ohroženými jedinci vyžaduje odpovídající programy zacházení, které mohou být pouze zčásti suplovány běžnými aktivitami volného času či standardně vytvářenými výchovnými programy pro běžnou populaci mladých lidí. Běžné programy totiž sledují primárně jiné cíle, než by měly prvořadě sledovat preventivně zaměřené programy. Rozdíl spočívá v tom, že volnočasové aktivity mají za stěžejní cíl dosahování stále lepších výsledků v konkrétních zaměřeních svého působení (např. dosahování stanovených met ve sportu, vylepšování praktických dovedností v různých aktivitách, poměrování dosažených výsledků s jinými, kteří se zabývají stejnou činností atp.), zatímco preventivně orientované aktivity vedou prostřednictvím různých činností primárně k výchovným cílům a blokování nestrukturovaného volného času. Preventivní programy a jejich zaměření by tedy měly být prostředkem k změně nesprávného chování a mají význam zejména jako prostředek vnitřní změny ovlivňovaného jedince.

Volnočasové aktivity, které jsou k dispozici, totiž hledají své účastníky prvořadě mezi motivovanou mládeží, která dobře splňuje požadavky zaměření volnočasové aktivity. Pro preventivní práci se

sociálně indikovanými případy by však bylo potřeba vytvářet takové aktivity volného času, jejichž primárním cílem by nebylo dosahování úspěchů ve volnočasové aktivitě, ale preventivní úsilí, jež by využívalo konkrétních aktivit volného času k cílům pozitivní restrukturalizace osobnosti dítěte (vázání přebytečného volného času, budování akceptovatelných norem a hodnot, dávání zážitku osobnostní akceptace apod.). A právě těchto preventivních prostředků není stále dostatek.

Dále respondenti sdělují, že personální obsazení OSPOD je dlouhodobě poddimenzované, takže nejednou nelze ideální postup v práci s klientem realizovat prostě proto, že jsou sociální pracovníci zahlcováni příliš rozsáhlou administrativní agendou, která přímo nesouvisí se sociální prací s klientem, a že se navíc starají naráz o příliš mnoho klientů. Respondenti si tak stěžují na roztržičnost svého zájmu o konkrétní případ, na nemožnost hlubšího ponoru do situace klientů. Pracovníci OSPOD vidí možnost prohloubení účinnosti své práce ve snížení množství řešených případů na jednoho pracovníka, v odlehčení od nadměrné administrativy a zároveň v rozšíření externích odborných služeb (od diagnostiky až po odbornou terapii) a posílení terénních služeb. Zejména poukazují na nedostatek odborníků – dětských psychologů, psychiatrů a diagnostických center, což má za následek dlouhé čekací lhůty na vyšetření a odborný zásah. Aspekt rychlosti zásahu je totiž jedním z nejdůležitějších při modifikaci chování mladých lidí a jakékoliv průtahy mohou podstatně ztížit možnost účinného zásahu. Vždyť právě touto ideou byl veden systém včasné intervence, který rozvojem systému usiluje o zrychlení pozitivních zásahů.

Významnou pomoc by dotázaní spatřovali i v rozvoji činnosti neziskových organizací, které by do svého programu zahrnovaly preventivní aktivity použitelné v součinnosti s činností SVI. Stále nedochází k masovějšímu rozvoji těchto specifických služeb a v některých místech České republiky je jejich nedostatek kritický. Zejména citelně chybí terénní služby a specializované zaměřená nízkoprahová zařízení a vysoce propracovaná asistenční služba v rodinách. Někteří respondenti připomínali, že by bylo vhodné rozšířit kapacity středisek výchovné péče jako základnu pro diagnostiku a kvalifikované resocializační zásahy.

Třetím blokem důvodů, proč není možno realizovat ideální postup při práci s klientem v rámci SVI, viděli někteří respondenti v dosud nedokonale aplikaci SVI. Dotázaní uváděli, že hlavní problém spočívá v malém zapojení předpokládaných institucí systému do reálné činnosti v systému. Systém včasné intervence může totiž splňovat své cíle pouze tehdy, když bude pracovat integrovaně a cíleně. To znamená, že na jedné straně bude existovat informační báze o ohrožených jedincích zprostředkovaná institucemi či poučenými jednotlivci, kteří jsou schopni v terénu ohroženost indikovat, a to včasné a přesně, na druhé straně budou k dispozici různá sociální agens, která budou schopna rychle, plánovitě a přiměřeně situaci a problémy řešit. Systém včasné intervence se dosud potýká s problémy na obou stranách tohoto procesu – nemá zabezpečeny ani informační vstupy, ani patřičné nápravné výstupy směrem ke klientům.

Respondenti si především stěžují na nedostatečné zapojení indikačních institucí (tedy těch institucí, které podají včas a kvalitně informaci o klientu v problému) do práce systému. Zdá se, že aktivizace indikačních institucí je zřejmě dlouhodobějším úkolem, než se původně zdálo, neb jde o zásadní změnu v přístupu k započetí preventivního postupu. Zejména je třeba dlouhodobě pracovat na objasnění, že hlášení o problému dítěte či jeho sociálního okolí není druhem jakéhosi „udavačství“, ale že celý systém včasné intervence primárně usiluje o včasnou a adekvátní pomoc klientovi, o vyřešení jeho problémů a jeho zpětné zařazení do běžné společnosti. V této souvislosti je též těžké přesvědčit spolupracující instituce (resp. pracovníky těchto institucí) o tom, že sdělované informace jsou natolik chráněné, že se nedostanou do nepovolaných rukou. Účast na aktivitách systému včasné intervence je navíc v zásadě postavena pouze na bázi dobrovolnosti, apeluje na lidskou a profesionální odpovědnost zúčastněných a na jejich ochotu se vhodně zapojit do celého preventivního procesu. Celkové zapojení do preventivního procesu je zatím limitováno i pocitem zúčastněných, že systém ještě nemá definitivní podobu, že je ve fázi zrodu či doladování, že se relativně konečná podoba

systému teprve hledá. Tato nejistota vzrostla i poté, kdy se zásadní kompetence k tomuto systému přenesly rozhodnutím vlády z resortu Ministerstva vnitra do resortu Ministerstva práce a sociálních věcí a kdy do celkové situace realizace SVI vstoupila zásadní novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která vstoupila v platnost na začátku roku 2013.

Někteří respondenti si ve svých sděleních stěžovali na to, že se často nedaří v rámci procesu SVI propojit informace z různých zdrojů, tedy že se nedaří vytvořit plastičtější pohled na problematiku dítěte v jeho sociálním poli. Zdá se, že toto upozornění má jednak návaznost na různé charakteristiky spolupracujících subjektů, kteří kladou různý důraz na různé okolnosti případu, jednak na dosud nedokonalé propracovaný systém sdílení informací v elektronickém prostředí. Zde se kritika zaměřila i na obtížné (až nemožné) převádění zpráv do textových editorů a nemožnosti s nimi v této podobě pracovat. V některých případech se tato nepropojenost promítla do každodenní práce sociálních pracovníků OSPOD, kteří byli nuceni si některé údaje převádět do kompatibilní spisové podoby. Tento postup ovšem pracovníky OSPOD dosti zatěžuje a zdržuje při realizaci konkrétních nápravných opatření. Nicméně z vyjádření respondentů je možno vyvodit, že tato potíž je spíše přechodného charakteru a že doufají v její rychlé vyřešení.

Respondenti poukazovali i na další nedokonalosti informačního systému, zejména na to, že se mnohdy žádosti o informace posílají úřední cestou v písemné podobě, tedy že nejsou přímo vytvářeny v informačním systému SVI. Tím dochází k jisté dvojkolejnosti, která je na škodu věci vzhledem k potřebné rychlosti předávání informací. V této souvislosti zazněly i názory, že nový systém vyžaduje i četnější koordinující porady mezi uživateli systému, přičemž tato „unifikace“ bude o to důležitější, o co širěji by se měl systém využívat plošně. Současná situace je taková, že jednotlivé lokality zapojené do SVI si dohadují s autory softwaru individuální úpravy, čímž dochází k roztržitosti jednotlivých informačních systémů.

K úplnosti názorů je třeba dodat, že proces nazývaný Systém včasné intervence je některými OSPOD v současné době využíván spíše jako administrativní software, jelikož do systému nejsou zatím zapojeny žádné další instituce. Využívány jsou proto zatím hlavně dokumenty, záznamy o úkonech, návštěvách apod. To by ovšem určitě neměl být konečný stav. Evidence problému klienta na úrovni OSPOD je sice nutnou podmínkou fungování systému, celý systém včasné intervence by však měl být jednoznačně prioritně zaměřen na funkci vhodného zacházení s klientem v jeho sociálním poli na základě kooperace různých subjektů nápravné činnosti. Proto ponechání registračních možností systému bez následných aktivit je známkou nepochopení pravé funkce a významu aplikace systému včasné intervence. Každopádně bude třeba v budoucnosti tuto funkci ještě výrazněji kompetentním orgánům systému zdůraznit.

Respondenti si ovšem všímají i jiných okolností, které znesnadňují aplikaci ideálních postupů při nápravné činnosti v rámci SVI. Dotázaní poukazují na to, že často sociální práci ve vztahu ke klientovi komplikuje prostředí klienta, ve kterém se pohybuje. Mezi nejdůležitější jevy tohoto druhu patří zejména malá kontrola podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let a též špatné nemotivující postupy při vyplácení sociálních dávek rodinám klientů.

Podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let v restauracích či jeho volný prodej těmto osobám v síti prodejen má z hlediska rozvoje nejrůznějších projevů asociality zásadní význam. Excesy klientů jsou totiž až příliš často spojeny se zneužíváním alkoholu. Respondenti na tomto známém faktu dokládají, že nedostatečná kontrola zákonů může za jistých okolností vést ve svých důsledcích jednak ke vzniku problémových charakteristik klientů, jednak k maření nápravného procesu. Poukazují též na to, že je v některých případech společnost příliš tolerantní k negativním jevům, které považuje za normu a parazitující životní styl je občas povýšen na více méně všeobecně přijímaný vzor chování. Toto klima nejednou obklopuje chybujícího klienta a utvrzuje jej ve správnosti asociální životní cesty.

Respondenti v rámci obecnějších důvodů nemožnosti aplikace optimálních postupů při nápravné akci zmiňují i – dle jejich názoru – malou pozornost škol k excesům žáků, kladení většího důrazu

na prospěchové charakteristiky a menší zájem o výchovné aspekty. Respondenti naznačují, že – dle jejich pozorování – školy jen obtížně zvládají předávání poznatků a na výchovný či etický aspekt vyučování jim zbývá nedostatek času a mnohdy i sil. V rámci zlepšení situace v tomto směru by respondenti uvítali, aby se škola více snažila o osvětu směřující zejména k průběžnému primárně preventivnímu působení na své žáky, aby více sledovala výchovné cíle, a to vše s přihlédnutím k věku a vyspělosti svých žáků.¹²

Jeden ze zásadních problémů, které výrazně ztěžují systematickou práci s klientem, a to i při bezchybném fungování SVI, spočívá ve skutečnosti, že klienti žijí v rodinách, které z různých důvodů často mění místo pobytu. To v zásadě znemožňuje nějakou dlouhodobější nápravnou akci, dosahování nějakých dlouhodobějších cílů u konkrétních subjektů. Klienti se svými mnohdy disfunkčními rodinami často unikají z dosahu kompetence aktivit místního systému včasné intervence, a protože dosud neexistuje možnost operativního propojení a sdílení potřebných informací v prostoru celého území státu, dochází k úniku klientů mimo dosah nápravných snah. Tak dochází nejednou k přerušování zdárně se vyvíjejícího procesu nápravy či zmenšování naděje čelit škodám, které nezastavení asociálních procesů může napáchat.

Ve svých vyjádřeních ovšem respondenti nezapomněli ani na důvody, které vyplývají z osobnosti klientů a jejich osobní situace. Poukazují na to, že systém včasné intervence mnohdy zachycuje klienty pozdě, až ve chvíli, kdy již jsou výrazně rozvinuté nejrůznější problémy. Zde se pak výrazně projevuje pocit klienta, že již bude brzy zletilý, tedy se snižuje možnost dlouhodobější sociální práce. Klienti se odmítají dostavovat na OSPOD a nerespektují termíny, které jsou jim stanoveny pro kontakt se sociálními pracovníky.

Roli v problémové resocializaci nehrají pouze problémy s alkoholem, ale též s drogami, oboje je pak prohlubováno přiřazením se do nevhodné asociální party, které různé excesy podporuje a nejednou znásobuje. Problémy klientů bývají spojeny i s vymknutím se z kontroly rodiny, nezřídkada dochází i k dlouhodobým útěkům z domova (což je – dle kriminologických výzkumů – jedním z neklamných známek nastoupení delikventní životní cesty).

Respondenti též upozorňují, že jejich klienti jsou velmi vynalézaví v hledání důvodů, jak se vyhnout preventivnímu či resocializačnímu ovlivňování. Vyskytují se u nich různé manipulativní sklonky, které aplikují nejen na své rodiny, ale i na širší sociální zázemí.

Nemožnost aplikovat ideální postup v nápravném procesu souvisí též s ekonomickým nedostatkem v některých rodinách klientů. Zejména se to projevuje tehdy, jestliže resocializační procesy vyžadují od klienta či jeho rodiny určitou finanční spoluúčast. Rodiče klientů bývají často nezaměstnaní (a mnohdy dokonce z rozličných důvodů nezaměstnatelní – jmenujme nejčastější důvody, kterými jsou alkoholismus a nízká kvalifikace), životní úroveň bývá zcela odvozena od výše dávek a pozitivní volnočasové či obdobné aktivity jsou vytlačovány na okraj zájmu. V některých rodinách ale existuje takové nastavení, že vychovatelé záměrně blokují pozitivní volnočasové aktivity a neposkytují klientům k této činnosti potřebný prostor, nejsou ochotni „vyhazovat peníze“ za tyto zájmy svých dětí.

Někdy je z tohoto důvodu obtížné dokonce i navázání hlubší spolupráce OSPOD s klientem a jeho rodinou, neboť finanční – a občas i časové – limity klienta na dopravu do místa pracoviště sociálních pracovníků bohužel převáží nad naléhavostí kontaktu. Znovu se tak ukazuje, že přímé působení na klienta a jeho sociální zázemí má i svůj rozměr ekonomický, který nejednou výrazně ztěžuje preventivní či resocializační práci. V rámci SVI proto bude třeba vzít v úvahu tyto determinanty

12 Na okraj této problematiky lze poznamenat, že – ačkoliv od počátku školního roku 2010 vešlo v účinnost opatření ministryně školství mládeže a tělovýchovy o zavedení nového vzdělávacího oboru „Etická výchova“, kterým se doplňuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – se tento předmět téměř nikde – ke škodě věci – nevyučuje.

a v některých případech spíše zintenzivnit četnost výjezdu za klientem či rodinnými příslušníky než jejich zvaní do místa sídla preventivní pomoci.

Důvody nemožnosti aplikace ideálních preventivních či resocializačních postupů vidí někteří respondenti v hlubším či obecnějším pohledu na tento proces. Poukazují na to, že naznačené postupy mohou mít své pozitivní výsledky v zásadě pouze tehdy, když většinový názor společnosti podpoří nápravné či preventivní snahy. Jinak řečeno, někteří respondenti se domnívají, že společnost jako celek je příliš tolerantní k negativním jevům, ba nejednou tyto jevy považuje za normu toho „jak se dnes žije“. Toto pojetí negativních jevů jako v zásadě všeobecně tolerovaného vzoru vede k tomu, že členové společnosti nevystupují dostatečně aktivně a jednoznačně proti asociálnímu životnímu stylu a nenapomáhají tak převýchovným snahám. Zejména mnozí rodiče nedovedou adekvátně zhodnotit nastupující delikvenci svých dětí, omlouvají ji a považují za pouhé asociální excesy, za nezávažné skutečnosti.

Ze shromážděných dotazníků vyplynulo, že v současném období je stále nejčastější metodou nápravné práce obecně či zaměřeně vedený pohovor, a to jak s klientem, tak jeho vychovateli. Tento způsob nápravné práce byl využit ve zhruba polovině referovaných případů. Jistě není pochyb o tom, že pracovník zajišťující preventivní či resocializační práci by měl velmi pečlivě pracovat s možnostmi promluvit si s klientem či jeho vychovateli, vždyť teprve individuální pochopení činů klienta či kompetentnosti či asociality vychovatelů v kontextu jejich životní reality umožňuje náležitě zvážit nejednou, na první pohled nežřejmou, komplikovanost kauzy. Dalo by se dokonce tvrdit, že bez osobního „slyšení“ se preventivní pracovník nemusí dobře orientovat v problému, může problém jednak nemístně zužovat, jednak nevhodně přeceňovat nebo podceňovat, tedy obecně nemusí vystihnout podstatu problému a zejména zvolit adekvátní postup nápravy.

Dobře prováděný pohovor se neobejde bez předběžné informace o samotném klientovi i o rodině klienta, ať již z písemných podkladů (např. zprávy ze školy, orgánů policie, zpráv z místa bydliště apod.), nebo z osobního místního šetření. Právě pohovor postavený na těchto vstupních informacích může totiž směřovat k jádru problému, nemusí se zdržovat u informací, které lze získat předem. Z vyhodnocení empirického materiálu vyplynulo, že informace o klientovi měli pracovníci prevence k dispozici pouze zhruba v pětině případů a v podobném množství případů také pracovali s informacemi, které získali vlastním šetřením v rodině. Zdá se, že nejsme daleko od pravdy, když budeme konstatovat, že nejčastějším korektivním zásahem směrem ke klientovi a jeho rodině je provedení pohovoru, nicméně tento pohovor je nejčastěji jednorázového charakteru a bývá mnohdy prováděn s nedostatečným množstvím vstupních informací.

V shromážděném výzkumném materiálu o postupu pracovníků OSPOD se poměrně zřídka setkáváme s vytvořením nějakého nápravného programu s dlouhodobější koncepcí pro klienty a jejich vychovatele. Postrádáme zde zejména pokusy směřovat klienta k pozitivním preventivním aktivitám, které by zasahovaly jeho sféru volného času. Sociální pracovníci tak při zacházení s klienty spoléhají spíše na různá výchovná opatření, která jim umožňuje zákon.

Porovnáme-li názory respondentů na ideální zásahy se zásahy, které byly uskutečněny v jednotlivých případech (viz tabulka č. 7), získáváme plastičtější pohled na faktickou preventivní či resocializační sociální práci s klienty a jejich sociálním zázemím. Zdá se, že pracovníci OSPOD považují nejčastěji za ideální řešení problémů klienta a jeho sociálního zázemí nějakou formu pohovoru a tento „ideální“ postup také nejčastěji v reálném postupu uplatňují.

Nejčastějším modelem intervence je tak předvolání klienta a jeho rodičů či na jejich úroveň postavených vychovatelů k pohovoru do kanceláře OSPOD, kde dojde k rozboru problémů, vysvětlení důvodu toho, proč se sociální pracovnice případem zabývá a možných sankcí, které v tom kterém případě hrozí. Někdy sociální pracovníci hovoří zvlášť s klientem a zvlášť s vychovateli (či jedním z vychovatelů), nejčastěji však dochází k současnému pohovoru sociálního pracovníka s klientem za přítomnosti rodičů. Zde samozřejmě též dost záleží na typu důvodů, pro který se klient a jeho

vychovatelé dostali do hledáčku sociálních pracovníků OSPOD. Lze se však domnívat, že individuální pohovor s dítětem či mladistvým by měl být zcela jasným standardem tohoto druhu činnosti, a to ať již problém spočívá v asocíálních projevech samotného dítěte či mladistvého, tak i v případě, když je dětský klient obětí asociality či delikvence rodinných příslušníků.

Spornou otázkou je i to, do jaké míry může domluva provedená obecní policií nahradit kvalifikovaný zásah odborníka z oblasti sociální práce. V analyzovaných postupech se ukazuje, že tento způsob nápravné práce považují respondenti za dostatečný zhruba u 5 % případů, kde se zjevně jedná o jednorázové vybočení mladého člověka z relativně nezávadného způsobu života. Převažuje zde pravděpodobně obava, aby u klientů nedošlo k přehnané reakci, která by mohla paradoxně poškodit mladého člověka a nějakým způsobem jej nevhodně označit. Na druhou stranu by však bylo – z hlediska principů SVI – vhodné, aby se signál o závadové činnosti opatrně testoval a tím se potvrdila či vyvrátila možnost, že byl zachycen počátek nějakého asocíálního procesu.

Tab. č. 7 Jaké postupy volí pracovníci OSPOD v rámci systému včasné intervence pro řešení problémové situace (srovnání ideálního a faktického postupu).

Postupy řešení situace	Ideální postup		Reálný postup	
	abs. č.	%	abs. č.	%
Nabídka volnočasových aktivit	13	3,3	16	4,0
Intervence v rodině, sanace, terapie...	63	15,8	46	11,6
Šetření v rodině	91	22,9	80	20,1
Seznámení se s problémy	59	14,8	56	14,1
Sestavení plánu nápravy obecně	18	4,5	7	1,8
Sestavení plánu nápravy klienta	22	5,5	5	1,3
Sestavení plánu nápravy nevhodných výchovných strategií	22	5,5	9	2,3
Pohovor obecně	164	41,2	200	50,3
Pohovor s klientem	134	33,7	170	42,7
Pohovor s vychovatelem	135	33,9	185	46,5
Pohovor – PČR (podání vysvětlení či výsledků)	22	5,5	25	6,3
Porada v komisi OSPOD	-	-	10	2,5
Poučení vychovatele	128	32,2	117	29,4
Zprostředkování zásahu ve prospěch vychovatele	11	2,8	5	1,3
Zásah proti vychovateli	20	5,0	13	3,3
Zjištění zpráv o klientovi	61	15,3	84	21,1
Výchovná opatření (včetně hrozby takovým opatřením)	127	31,9	191	48,0
Spolupráce se školou	46	11,6	54	13,6
Spolupráce s lékařem	18	4,5	16	4,0

N = 398

Tuto problematiku lze uzavřít s tím, že pohovor s klienty i jejich vychovateli je jistě v zásadě potřebným prostředkem sociální práce v oblasti prevence či nápravy, měl by však být spíše počátečním stadiem hlubší modifikační činnosti, nikoliv jejím jediným univerzálním výstupem. Pohovor má být prostředkem pro pochopení problému, analýzu možností a úvahu o dlouhodobější strategii. Systém včasné intervence – jak již název ukazuje – nemá být jen včasný, ale zejména pozitivně intervenující, a to na úrovni hloubky problému klienta v jeho sociálním poli. Reálně však nejednou dochází k tomu, že sociální pracovníci využívají pohovoru s rodiči k předávání určité sumy rad a poučení o obecných zákonitostech výchovného procesu. Sami sociální pracovníci si však uvědomují, že sdělení nějakých výchovných zásad ještě zdaleka nemusí znamenat pozitivní přerod výchovných strategií či rodičovských postojů a že proto jde u této „pohovorové“ strategie až příliš často o nefunkční (a nejednou formální) pokus zvládnout jednorázově něco, co vyžaduje – má-li to mít prokazatelnou cenu – dlouhodobé úsilí a postupný modifikační proces.

Jak ukazuje pohled na výše uvedenou tabulku ideálních a reálných řešení, poučení vychovatelů navíc často sklouzává do sdělování možností „korekčních“ výchovných opatření vůči dětskému či mladistvému klientovi, případně do výčtu hrozeb, které se nabízejí k použití při pokračování nevhodných výchovných strategií či asociálních způsobů života vychovatelů. Preventivní či rozvojové strategie se tak nejednou mění v pokus o zastrašení klienta či jeho vychovatelů.

Pouze zhruba v pětině případů považují respondenti za součást ideálního postupu přímé sociální šetření v rodině klienta. Může poněkud zarazit, že je tento nástroj poznání zdroje problému klienta uváděn v tak malém množství ve výčtu ideálních postupů. Zdá se, jako by se praktici – u vědomí omezených reálných sil v oblasti sociální práce – téměř báli označit přímé bezprostřední seznámení se s problémem klienta v místě, ve kterém problém vzniká či graduje, za téměř nezbytný nástroj svého správného preventivního či resocializačního postupu. Setkáváme se pak s tím, že v zásadě šetření v rodině uvádějí jako prostředek ideálního postupu hlavně ti respondenti, kteří jej pak skutečně v praxi realizují. Převažuje tak poznávání problémů ze zpráv oznamovatele či vyžádaných posudků.

Tento podceňující přístup k místnímu šetření lze pak pravděpodobně považovat za jeden ze závažných důvodů nízké produkce dlouhodobějších plánů nápravy, neboť bez zevrubné znalosti prostředí vzniku a rozvoje konkrétního problému lze jen stěží vytvořit a realizovat účinný postup řešení. Přitom je ovšem známo, že úspěšný modifikující zásah je jen ve výjimečném případě jednorázovou záležitostí a že „prostá domluva“ má pouze velmi omezenou naději na úspěch.

SVI v zásadě vychází z toho, že se ruku v ruce s rychlým odhalením problémů konkrétního dítěte či mladistvého rozvine i rozsáhlá součinnostní aktivita všech sociálních agens, která by mohla svým různě velkým podílem přispět k nápravě. Je proto s podivem, že se za ideální postup ve větší míře neoznačuje hlubší a kooperující spolupráce se školou, organizacemi volného času či odbornými pracovišti (ať již vládního či nevládního sektoru), které v různé míře zajišťují preventivní či resocializační služby.

Popis rodinné a sociální situace klienta

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. vychází z předpokladu, že oprávněným zájmem dítěte je nárok na příznivý vývoj a řádnou výchovu a že za pozitivní socializaci dětí jsou zodpovědní zejména rodiče. Zmíněný zákon se z tohoto důvodu zaměřuje v § 6 na děti, jejichž zájmy jsou v tomto bodě ohroženy. Jedná se zvláště o děti, jejichž rodiče z nějakého důvodu neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti.

Zjišťování rodinných poměrů je standardním postupem při sociální práci s ohroženými klienty. Pouze v 15 % případů tak OSPOD neprovádělo prověřování rodinného zázemí klienta, a to většinou

v případech, kdy bylo takové zkoumání vzhledem k aktuální situaci klienta irelevantní. Jednalo se o takové případy, kdy bylo dítě již nějakým způsobem institucionalizováno (např. bylo umístěno v DD), ale též v takových případech, kdy se o momentálním pobytu rodičů nic nevědělo, rodiče se zdržovali na neznámém místě, často migrovali a byli běžnými prostředky sociální práce těžko dosažitelní.

Na hloubku (či povrchnost) informací respondentů – pracovníků OSPOD – o rodině klienta jsme usuzovali z poskytnutých informací v rubrice dotazníku „Popis rodinné a sociální situace klienta (dle současných poznatků)“. Charakter a rozsah informací nebyl nijak omezen, odpovědi byly zcela volné a výzkumníci prováděli jejich následnou kategorizaci. Obecně lze konstatovat, že informace se nejčastěji vztahovaly k aktuální velikosti rodiny a jejímu složení, případně k dynamickému rozvoji vztahů mezi rodiči a dalšími osobami v okolí dítěte. Vzhledem k tomu, že odpovědi respondentů byly zcela volné, docházelo k různým výpovědím, které se lišily rozsahem i zpracováním podrobností případu, a to samozřejmě i v souvislosti s různou hloubkou narušení sociálního zázemí klienta. Celkový dojem z analyzovaného materiálu vyzněl v tom smyslu, že se sociální práce s klientem a jeho rodinou často vykonává na základě pouze kusých informací, že pracovníkům OSPOD na tuto činnost jednak nezbyvá dost času, jednak že je obtížné získat potřebné informace od nemotivovaných vychovatelů, kteří jsou nejednou navíc ve vysoce antagonistickém vztahu.

Shromážděná data ukázala, že klient žije v přibližně 30 % případů ve formálně úplné rodině (tedy podařilo se identifikovat oba vlastní vychovatele, což zdaleka neznamená stabilizované sociální zázemí) a obdobně v 30 % případů je v dlouhodobější péči matky -samoživitelky. Zde je nutno brát ovšem v úvahu, že počet těchto matek může být do jisté míry zkreslen tím, že „samoživitelství“ může být pouze formálním ukazatelem, že vychovatel (nejčastěji žena) může žít ve společné domácnosti s partnerem (otcem dítěte či jiným partnerem), který ovšem nikde oficiálně nefiguruje. Toto soužití může být ovšem různě dlouhodobé či trvalé, přičemž zkušenost sociálních pracovníků v tomto směru nezdědka ukazuje na častou proměnnost a nestabilitu těchto soužití.

Při charakteristice rodinného zázemí jsme vedle skupiny dlouhodobějších samoživitelů identifikovali i skupinu vychovatelů, kteří v nedávné době prošli rozvodem či rozchodem, tedy kteří prožívají určitou afektivně podbarvenou životní situaci, jež má jistě větší či menší dopad na život klienta. Respondenti konstatují, že v těchto rodinách se vyskytuje chaotický a neuspořádaný stav, že bývalí partneři často vysoce nevhodně zasahují do výchovy dětí a dochází k častým vyhrcovaným konfliktům.¹³ Vychovatelů v této životní fázi je podle získaných dat nejméně 13 %. Zhruba u 10 % klientů konstatují respondenti, že se rodiny považují za doplněné, resp. že v rodině figurují dva vychovatelé, z nichž pouze jeden je vlastním rodičem dítěte. Z jiného pohledu je tak možno konstatovat, že partnerský vztah vlastních rodičů byl více či méně torpédován v nějakém stadiu vývoje klienta, přinejmenším u více jak každého druhého z nich. O to hlouběji je třeba se s konkrétní situací seznámit.

13 V záznamovém archu např. čteme: *“Dítě je v péči matky – po rozchodu matky s otcem (druhem) si matka našla nového partnera, otec situaci nevládal a dopouštěl se provokací až přestupků a trestního jednání, skončil ve vazbě a psychiatrické léčbě. Zákaz styku s dětmi. Důvodem zařazení čtyřletého chlapce do souboru byla situace, kdy byl před školkou svědkem fyzického napadení své matky otcem.”*

Tab. č. 8 Struktura orientačních rodin klientů

Rodinná situace klienta	Klienti	
	abs. č.	%
Rodina úplná	118	29,6
Jeden rodič – samoživitel(ka)	118	29,6
Rodina nedávno po rozvodu či rozchodu rodičů	50	12,6
Rodina doplněná	38	9,6
Úmrtí rodiče	12	3,0
Rodina rozšířená (např. soužití s prarodiči)	10	2,5
Neuveдено	52	13,1
Celkem	398	100,0

Aktuálně – tedy v okamžiku aktivizace OSPOD – žilo s jinými příbuznými než s vlastním rodičem 30 klientů (7,5 %) a pouze s jedním rodičem či v pěstounské péči cca 30 % klientů (v drtivé většině těchto případů žijí klienti s matkou, otcům byl klient svěřen pouze v 7 případech). To z jiného pohledu znamená, že v rodině, ve které trvaleji figuruje žena v pozici matky – vychovatelky a muž v pozici otce – vychovatele žije zhruba každý třetí klient. Zde je třeba poznamenat, že ze zpráv respondentů o sociálním zázemí dítěte nebylo možno u každého čtvrtého klienta (!) zjistit, kde fakticky žil před aktuální aktivizací OSPOD.

Z kriminologické teorie je známo, že problémové děti často vyrůstají v nestabilních rodinách, pro které jsou mimo jiné charakteristické různé změny ve výchovném prostředí. Z toho důvodu jsme se pokusili tyto změny ve výchovném prostředí dítěte podchytit. Zprávy o těchto změnách vypovídají ovšem pouze minimálně, v popisech rodiny byly zmíněny pouze 20x (v 5 %), z toho v deseti případech byly označeny jako časté. Domníváme se, že zde zůstávají pracovníkům OSPOD utajeny důležité informace, které by mohly být nejdou klíčem k pochopení životních projevů klienta a mohly by naznačit cestu resocializačního působení.

Zajímavým zjištěním se ukázalo být, že mezi téměř čtyřmi stovkami klientů se vyskytlo velmi málo dětí, které byly vychovávány institucionálně, tj. v nějakém výchovném ústavu a v současnosti se staly předmětem zájmu OSPOD. Konkrétně ve všech těchto zařízeních bylo v současnosti socializováno a edukováno pouze přibližně 6 % klientů z našeho vzorku. Tento údaj je zřejmě možno považovat za tzv. tvrdé datum, respondenti totiž institucionální výchovu klientů přesně sledují, neb se v těchto případech otevírá jasný postup následujícího ústavního řešení problémů klienta. Zdá se proto, že lze konstatovat, že odpovědný přístup pracovníků dětských výchovných ústavů a dětských domovů a podobných zařízení – přes různé kritické připomínky současného diskursu – přece jen zajišťují relativně úspěšnou socializaci značné části ohrožené mládeže. Aktuálně tak žije mimo rodinu 25 dětí, z toho 16 dětí v dětském domově, 7 dětí v dětském výchovném ústavu a dvě děti v zařízení jiného typu.

Poněkud zářející bylo, že jsme se při popisu rodinné a sociální situace klienta téměř v polovině případů nedozvěděli nic o množství dětí (vlastních, nevlastních sourozenců) v rodině. Samozřejmě si uvědomujeme, že v rodinách našich klientů jsou často velmi složité rodinné vazby, že bývá obtížné je rozplést, že nestálost rodinného zázemí neumožňuje získat přesnější údaje (dětí z vlastního partnerského vztahu se mísí s dětmi z předchozích – často mnohočetných – vztahů rodičů či dalších osob stojících v současnosti na místě vychovatelů, děti jsou nejrozumnějšího věku či žijí střídavě

v domácnosti klienta či někde jinde, ať již samostatně či jsou někde institucionalizovány), nicméně na druhé straně se zdá, že této charakteristice rodinného zázemí není věnována dostatečná a specificky zaměřená pozornost.

Počet dětí v rodině (včetně klienta) je pravděpodobně poněkud vyšší, než je obvyklý počet dětí v českých rodinách, nicméně i v našem souboru dětí je nejčastějším typem rodina se dvěma dětmi (22 % případů). Nejčtenější jsou tedy rodiny s dvěma dětmi, poněkud méně je rodin s jedním nebo se třemi dětmi. (Jedináček byl nalezen zhruba v každé desáté rodině, která byla řešena v rámci činnosti OSPOD.)

Obraťme nyní pozornost k finančním problémům rodin našich klientů. O finančních problémech rodin s dětmi se v současnosti hodně mluví a píše. V našem výzkumu byly problémy s penězi zaregistrovány (tj. tato problematika se v anamnestickém šetření pracovníků OSPOD stala určitým předmětem zájmu a jednou ze závažných příčin v konglomerátu příčin nastalé situace) téměř v každé páté rodině (18,1 %) a v těchto případech byly finanční problémy většinou popsány jako poměrně závažné. Zde je třeba zdůraznit, že skutečná situace rodin klientů bude asi ještě podstatně horší, neboť celá řada vychovatelů ji nezmiňuje či nijak nezveřejňuje, neboť příčiny nedobrého vývoje kolem klienta přičítá primárně jiným aspektům situace rodinného zázemí. Je také třeba vzít v úvahu, že údaje tohoto druhu (tedy o špatné finanční situaci) nebylo možno získat z případných vyžádaných listinných materiálů. Závažná zadluženost rodiny byla tak zaznamenána v 16 rodinách a 31 rodin bylo označeno jako příjemci dávek v sociální nouzi. Opět je třeba připomenout, že jsme se respondentů neptali výslovně na finanční situaci v rodině a záleželo na každém respondentovi z řad pracovníků OSPOD, které okolnosti ve svém popisu rodinné situace zmínil.

S finanční situací v rodině souvisí i fakt, zda byli rodiče zaměstnáni. Tento údaj byl uveden pouze u 24,6 % otců a 34,2 % matek, u ostatních rodičů zmíněn nebyl. Lze jen těžko posoudit, zda se analýza situace rodiny na tuto problematiku zaměřila či zda ji nechala bez povšimnutí, a to ať již z důvodu, že v této oblasti nebyly hledány příčiny problému dítěte či tato charakteristika byla zcela opomenuta. Možná se též pracovníci OSPOD této problematice záměrně vyhýbali, neboť poradenství v této oblasti výrazně přesahuje jejich kompetence, resp. zavádí sociální šetření do jiných oblastí.

Tab. č. 9 Informace o zaměstnanosti vychovatelů klientů

	Otec klienta		Matka klienta	
	abs. č.	%	abs. č.	%
Zaměstnán(a)	65	6,3	3	8,3
Nezaměstnán(a)	26	6,5	40	10,1
Důchodce (většinou invalidní)	6	1,5	10	2,5
Rodičovská dovolená	1	0,3	13	3,3
Nezmíněno	300	75,4	262	65,8
Celkem	398	100,0	398	100,0

Vztahy mezi partnery a situace v rodině bylo možno označit jako destabilizované v 30 případech (7,5 %). Soudem bylo upraveno 52 (13,1 %) vztahů manželů (partnerů). Šlo zejména o úpravu vztahů k dětem. Další častěji zmiňovanou informací bylo plnění alimentálních povinností k dítěti, většina respondentů však tento údaj neuvedla.

Za důležitou okolnost pro vývoj dítěte je možno považovat jeho kontakty s druhým rodičem pro rozvodu (rozchodu) vychovatelů. Styk dítěte s otcem ve svém popisu rodinné situace zmínila

přibližně pětina respondentů. Ze získaných dat plyne, že mnozí rodiče (většinou to jsou otcové) se s dítětem vůbec nestýkají. Velmi často, ale nikoliv ve všech případech, to bývá z důvodu nezájmu o dítě. Obecně je možno konstatovat, že nejméně každé desáté dítě, které bylo zařazeno do našeho vzorku, se vůbec nestýká s jedním ze svých rodičů. Lze předpokládat, že faktická skutečnost v této oblasti, která je ovšem obtížně verifikovatelná, je podstatně horší, že řada dětí postrádá jednak pozitivní komunikaci vlastních rodičů mezi sebou, jednak je ochuzena o výchovný vliv jednoho z rodičů. Někteří rodiče se nejsou schopni v rozvodové či rozchodové situaci dohodnout na četnosti a formě styku se svými dětmi a o této záležitosti tak musí rozhodnout – často opakovaně – až soud. Navíc se nejednou objevují i naschvály při ztěžování pravidelného styku s dítětem ze strany osoby, které bylo dítě svěřeno do výchovy, vůči vychovateli, který z domácnosti odešel. Bývají zaznamenány případy znemožňování pravidelného styku s rodičem a podpora tzv. fenoménu zavržené matky či častěji zavrženého otce.

V popisech rodinné situace tak, jak jsme je v různém rozsahu obdrželi od našich respondentů, byly často zmíněny nejružnější problémy, které mají rodiče při výchově svých dětí. Respondenti se o těchto problémech zmiňovali často pouze obecně bez bližší specifikace (celkově v 33 případech), když uváděli konkrétnější údaje, poukazovali zejména na problémy s nedůsledností matky (v menší míře otce) při výchově a na to, že si zejména matka nebyla schopna u svých dětí získat potřebnou autoritu. Za další dosti frekventovaný problém označily pracovnice OSPOD závažné nedostatky v péči o dítě či děti, a to opět zejména ze strany matky, problémy byly spatřovány v závažné nedbalosti a soustavném zanedbávání potřeb dítěte či dětí v rodině. Tyto problémy jdou často ruku v ruce s alkoholovou či nealkoholovou toxikomanií u jednoho nebo obou rodičů. V některých případech je rodinná pohoda narušována závažnou fyzickou chorobou některého z rodičů, svoji podstatnou úlohu sehrává i psychická až psychiatrická nestabilita vychovatelů.

Problémy v rodinách s přímým či zprostředkovaným dopadem na dítě, kterými by se měl zabývat Systém včasné intervence a OSPOD, mohou být lépe řešitelné a zvládnutelné, pokud se v širší rodině vyskytuje zachovalá, kompetentní a pozitivně motivovaná osoba, která je schopna rodičům pomoci s výchovou dítěte. Z toho důvodu jsme se respondentů ptali, zda zjistili, že se v širší rodině taková osoba vyskytuje¹⁴. Zdá se, že této okolnosti věnují pracovnice OSPOD náležitou pozornost, neboť v 87 případech konstatovaly v širším zázemí dítěte nějakou takovou osobu. Za osoby, které mohou za určitých okolností sehrát tuto roli, jsou nejčastěji označováni prarodiče (ve výjimečných případech i praprarodiče), zejména babičky (v 72 případech). V menší míře tento výchovný potenciál je spatřován v osobě vlastní tety či strýce dětského klienta či ve starších sourozencích. V nečetných případech spatřují respondenti možnost hraní této role u osob, které se v rodině objevily jako současný partner matky. Za zmínku v této souvislosti stojí, že naši respondenti mezi vhodné kooperující osoby nejednou zařazují vlastního otce klienta (v 6 případech), který s dítětem nežije ve společné domácnosti. Tím dávají opatrně najevo, že – z pohledu sociálního pracovníka (či z pohledu zákona, který postuluje jako hlavní výchovný princip „nejlepší zájem dítěte“¹⁵) – nesouhlasí s tím, jak byl v některých případech stanoven styk dítěte s otcem.

Z naznačeného přehledu je zřejmé, že podpůrná osoba byla nalezena v přibližně každé páté rodině, resp. v dosahu ohroženého klienta. Není to příliš vysoký počet (tj. úlohu využití výchovné role této pozitivní osoby nelze v praxi přeceňovat). Malý počet těchto osob může souviset např. s dlouhodobějším trendem oslabování rodinných vazeb a kontaktů v širších rodinách. K této situaci může přispívat vedle vysokého počtu rozvodů v mnohých případech i místní

14 Přesná formulace tohoto dotazu zněla: „Existuje v širší rodině klienta nějaká osoba, která by mohla pomoci řešit problém, příp. která by ho mohla pozitivně ovlivnit? Jestliže ano, uveďte kdo (ve vztahu ke klientovi).“

15 Srovnej: článek 3 Úmluvy o právech dítěte (princip nejlepšího zájmu dítěte – the best interest of the child).

vzdálenost mezi jednotlivými členy širších rodin. Těž nelze zapomínat na vývoody, které vyplývají z kriminologických teorií E. H. Sutherlanda (Sutherland, 1924) (teorie diferenciální asociace) a D. Glasera (Glaser, 1956) (diferenciální identifikace), které upozorňovaly na negativní vliv kriminálně závadových osob v okolí klienta.

V této souvislosti je důležité ptát se na to, zda se problémovým klientem nebo jeho rodinou zabývá v současnosti OSPOD poprvé, nebo zda se nějaké problémy vyskytly i v minulosti.¹⁶ Z odpovědí respondentů vyplynulo, že před evidencí klienta v Systému včasné intervence vědělo příslušné OSPOD o nějakých problémech u 195 rodin, což je 49 % z celkového množství. U ostatních rodin našich klientů se jednalo o první kontakt se sociálními službami. Více než u třetiny dříve těmito sociálními službami evidovaných rodin (152 rodin – 38,2 %) byly zmíněny důvody předchozích záznamů, na které jsme se rovněž ptali.

Ukázalo se, že v naprosté většině případů se jednalo o řízení směřující k úpravě poměrů v rodině – 127x, tedy o různé úkony související většinou s rozvodovým řízením a/nebo s řešením zjevných problémů s výchovou dětí. Další větší skupinou byly blíže nespecifikované výchovné problémy klienta – 24x, trestná či jinak trestná činnost klienta – 17 x, případně trestná činnost rodinných příslušníků (nejčastěji starších sourozenců) – 16x. Dalšími, již méně četnými důvody předchozích záznamů na OSPOD bylo řízení v souvislosti s jednáním před opatrovnickým soudem, hrubé zanedbání péče o dítě a konečně řešení existenčních problémů sociálně slabých rodin.

Pouze ojediněle se rodiny klientů dostaly do pozornosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí v souvislosti s problémy s návykovými látkami či s vypracováváním návrhu na ústavní výchovu. Výjimečně rodiny vzbudily pozornost OSPOD při řešení paternitních sporů, mezigeneračních sporů s násilnými projevy či v rámci dědického řízení apod.

4.4. Výsledky 2. fáze výzkumu

Na první fázi výzkumu, která se zaměřila na odhalení problémů dětí a mladých lidí přicházejících do systému včasné intervence specifickými kanály SVI, jsme navázali fází druhou. Druhá fáze se snažila specifikovat problémy dětí a mladých lidí, které měly souvislost s jejich delikventní či pre-delikventní činností, případně s různými typy jejich neadekvátního chování. V této fázi jsme též pracovali s odděleními sociálně právní ochrany dětí těch obcí, které se přihlásily do činnosti v rámci SVI, nicméně jsme tentokrát netrvali na tom, aby klienti byli OSPOD oznámeni cestou přenosu dat typickým pro fungující SVI (tedy nemusely být využity tzv. hlášenky).¹⁷ Záměrem této fáze bylo učinit si obraz o tom, jaký typ asociálního chování klientů sociální pracovníci OSPOD řeší. K získání orientačního přehledu jsme zvolili metodiku průřezového šetření, neboli jsme zjišťovali, na základě jakého podnětu byl klient po náhodně stanoveném datu (konkrétně po 1. červnu 2012) zaevidován pracovníky OSPOD. Tedy ptali jsme se respondentů, jakým způsobem se o asociálním činu či události klienta dozvěděli. V každé z 22 lokalit jsme požadovali údaje o 5 klientech. Celkově jsme tak ve druhé fázi získali informaci o 110 klientech.

¹⁶ Otázka záznamového archu zněla: Byl klient (nebo jeho rodina) v evidenci OSPOD již před zařazením do SVI?

¹⁷ I v první fázi se vyskytly případy klientů, kteří se do systému dostali tradičními cestami přenosu informací (telefonát, dopis), nicméně nelze s přesností určit, v jakém množství případů se tak stalo, neb jsme se v této fázi na tuto okolnost neptali a předpokládali jsme, že většina tohoto druhu komunikace se – alespoň na počátku tohoto druhu sociální práce – děje pomocí speciálních formulářů elektronicky.

Tab. č. 10 Úroveň využití Systému včasné intervence k identifikaci (nahlášení) události, která vedla k evidenci klienta na OSPOD

	abs. č.	%
Nahlášeno přes SVI	40	36,4
Nahlášeno elektronicky, ale jinou než standardní cestou SVI	19	17,3
Nahlášeno tradiční cestou (telefon, dopis, osobní oznámení)	47	42,7
Nevyplněno	4	3,6
Celkem	110	100

Zjištěné výsledky byly poněkud nečekané, vždyť SVI byl – mimo jiné – budován proto, aby se usnadnila komunikace mezi případnými aktéry resocializační práce, aby se co možná nejvíce zrychlila možnost adekvátní reakce na živý problém asociálního projevu klienta. Jak z údajů v tabulce plyne, nejčastěji byly události o problémech klientů hlášeny tzv. tradiční cestou, což bývá nejčastěji telefonicky, méně často písemně, tedy způsobem, kterým se tyto záležitosti rutinně vyřizovaly v minulosti. Pouze ve zhruba třetině případů se pracovníci OSPOD dozvědí o případu prostřednictvím Systému včasné intervence, tedy tak, jak bylo předpokládáno, že se děje v drtivé většině případů.

Zvláště zarážející je skutečnost, že sice někteří aktéři nahlášovali informace o klientech elektronicky, ale nikoliv kompatibilně s informačním systémem SVI, což v zásadě znamená, že svým postupem vlastně pracovníkům OSPOD přidělovali další práci s převodem informací do systému. Svědčí to o nedostatečném proškolení lidí, u kterých by bylo možno předpokládat potřebnou součinnost v rámci systému, nedostatečné objasnění nových forem práce a vlastně celého nově koncipovaného mechanismu pomoci klientovi. Na okraj je též možno uvést, že ve 4 případech respondenti asi ani netušili, jakou cestou se klient do evidence OSPOD dostal.¹⁸

Věkové složení klientů se dosti značně odlišovalo od věku klientů v 1. fázi šetření, kam byli zahrnuti mladí lidé nejen s problémy v chování, ale i děti nebo mladiství ohrožení jiným způsobem, většinou poškozené sociálním okolím. V této fázi šetření jsou z pochopitelných důvodů klienti výrazně starší.

Tabulka č. 11 ukazuje, že mezi klienty II. fáze výzkumu se objevovali přibližně v jedné polovině případů mladiství klienti, většina klientů (o kterých jsme získali zprávu) se pak pohybovala ve věkovém rozmezí čtrnácti až osmnácti let (cca 70 %). Dominantní ročník tvořili klienti ve stáří 15 let. V seznamu klientů se objevily i děti mladšího školního věku (dětí dvanáctiletých a mladších bylo v souboru 20 %).

Je tedy zjevné, že jsou klienti s problémovým chováním nejčastěji nahlášováni OSPOD ve věku, kdy navštěvují nejvyšší ročníky základních škol a kdy svým jednáním začínají „upozorňovat“ své sociální okolí na svou asocialitu či již dokonce počínající antisocialitu. Naopak klienti nižších věkových kategorií upozorňují na sebe svou bezprizorností, která se projevuje – mimo jiné – v páchání skutků jinak trestných či jinými asociálními projevy.

Z hlediska pohlaví klientů ve vzorku z více než dvou třetin převažují chlapci. V tomto souboru je chlapců o 10 % více, než bylo v souboru z I. fáze výzkumu. Je to pochopitelné, souvisí to jednak s tím,

¹⁸ Zde ovšem může být na vině i nedostatečná pozornost respondenta při vyplňování našeho záznamového listu. Bylo tedy možné, že by tuto informaci při větší pozornosti dohledal.

že v souboru chybí klienti evidovaní u OSPOD z důvodu ohrožení (oběti), jednak že kriminalita mužů je v ČR stále vyšší než kriminalita žen.¹⁹

V této souvislosti je možno konstatovat skutečnost, že ve výsledku je pravidelně v ČR odsouzených žen podstatně méně než mužů. Poslední dostupná policejní statistika rozdělení stíhaných a vyšetřovaných pachatelů podle pohlaví ukazuje, že rozdíl v poměrném zastoupení mužů i žen mezi známými pachateli zůstává v posledním desetiletí zhruba stejný: 14–15 % tvoří ženy, 85–86 % muži.

Tab. č. 11 Věk klientů (dle věkových ročníků) s problematickým chováním v době evidování v systému včasné intervence (nebo u orgánu OSPOD)

Ročník klientů:	Abs. č.	%
Osmnáctiletí	11	10,0
Sedmnáctiletí	17	15,5
Šestnáctiletí	12	10,9
Patnáctiletí	20	18,2
Čtrnáctiletí	17	15,5
Třináctiletí	8	7,3
Dvanáctiletí	9	8,2
Jedenáctiletí	7	6,4
Desetiletí a mladší	6	5,4
Nezjištěno	3	2,6
Celkem	110	100,0

Ženy jsou tradičně nejčastěji stíhány za majetkovou trestnou činnost (30 % ze všech stíhaných žen), hospodářskou kriminalitu (více než 20 %), zanedbání povinné výživy (10 %), úvěrový podvod (7 %) a stále častěji i za dopravní nehody silniční spáchané z nedbalosti (7 %). Za násilnou trestnou činnost bylo v roce 2012 stíháno celkem dalších 7 % ze všech stíhaných žen, následuje maření výkonu úředního rozhodnutí, ohrožování výchovy mládeže a drogová kriminalita.²⁰ Statistická data Policejní statistiky z roku 2013 říkají, že bylo policejně řešeno pro činnost jinak trestnou 195 dívek mladších 15 let, což činí z celkového množství (1251 osob) těchto mladých lidí pouze 15,6 %. Podobně bylo v témže roce celkově stíháno 262 mladistvých dívek, což činí z celkového množství stíhaných mladistvých (2 939 osob) 8,9 %.

¹⁹ Zde můžeme připomenout též zjištění našeho výzkumu z roku 1998, ve kterém jsme usilovali o soustředění informací – pokud možno – o všech dětech z celé ČR, nad kterými soud v průběhu jednoho roku vyslovil ochrannou nebo ústavní výchovu, a to z důvodu (či též pro) problémy spojené s poruchami chování. Tehdy ze vzorku 464 klientů bylo 320 chlapců (69 %), 144 dívek (31 %), což v zásadě odpovídá našim současným zjištěním. Lze asi usuzovat cum grano salis, že poměr chlapců a dívek s problémy s chováním je v této zemi poměrně stabilní (Srovnaj: Večerka, K. a kol.: Sociálně patologické jevy u dětí, Závěrečná zpráva z výzkumu, IKSP, Praha 1999).

²⁰ Marešová, A. a kol.: Analýza trendů kriminality v roce 2012, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2012, str. 19–20.

V druhé fázi výzkumu jsme tak zachytili 77 chlapců (70 %) a 33 dívek (30 %). Při porovnání těchto procent s celkovým nápadem trestné činnosti (viz výše) se lze domnívat, že kriminalita dívek je jednak méně závažná, jednak je pravděpodobně v mnoha případech vhodného zacházení s klientkami účinněji zastavitelná. Jinými slovy řečeno, ačkoliv z klientely OSPOD činí pro problémy s chováním přibližně 30 % dívky a 70 % chlapci, je policií posléze traktován častěji mužský klient než ženský.

Zajímalo nás, zda příslušné OSPOD měly před současným evidováním klienta s problémy s chováním nějaké informace o jejich rodinách. Ukázalo se, že nějaké informace tohoto druhu měli pracovníci sociálně-právní ochrany dětí příslušné obce u 37,3 % případů rodin (41 rodin), zatímco u zbývajících 69 klientů byla informace o nevhodném chování klienta „premiérová“. To tedy znamená, že pozornosti OSPOD unikají tři pětiny rodin těchto klientů, které jistě nesou určitý – často nemalý – podíl na rozvoji asociálního chování dítěte.

Při porovnání s první fází našeho výzkumu zjišťujeme, že o předběžných problémech v rodině se pracovníci OSPOD dozvídali častěji v první fázi než ve fázi druhé (o celých 12 % případů rodin). Tento rozdíl lze především vysvětlit tím, že před zatažením dítěte do sporů mezi rodiči či vychovateli existovala často fáze vzájemných problémů mezi partnery či jiné problémy (nezaměstnanost, žádosti o dávky, problémy s bydlením, alkoholismus apod.). Rodiny se také dostávají do hledáčku OSPOD v případě, když byly v minulosti již nějaké problémy se staršími sourozenci. Problémy rodiny se s různou intenzitou dostávají na veřejnost, různě prosakují do sociálního prostředí a jsou nejednou přímo řešeny orgány obce. Častější problémy – dle evidence OSPOD – se tak vyskytují v rodinách, které nějakým způsobem dítě ohrožují (dítě je obětí), než v rodinách, kde se vyskytují (pre)delikventi a jinak problémové děti.

Následující tabulka č. 12 ukazuje, že problémové dítě nahlašuje OSPOD daleko nejčastěji Policie ČR (49 %). Připočteme-li k tomuto zjištění ještě počáteční hlášení městské (obecní) policie a součinnostní akce P ČR s dalšími subjekty, zjišťujeme, že policie je hlavním „dodavatelem“ hlášení o asociálních či kázeňsky problémových činech klientů ve více jak dvou třetinách případů. To ovšem z hlediska včasné preventivní práce není vůbec potěšitelný stav, neboť orgány policie již hlásí na OSPOD převážně činy klientů, které se již staly, nikoliv projevy, které si vyžadují zahájení různě intenzivní preventivní práce.

Tab. č. 12 Kdo případ nahlásil jako první pracovníkům OSPOD či do SVI

	Klienti	
	Abs. č.	%
Policie ČR	54	49,1
Městská policie	16	14,5
Škola	20	18,1
Územní orgány v místě bydliště klienta	6	5,5
Vyhledávací činnost OSPOD	3	2,7
Součinnost P ČR, MP, OSPOD	4	3,6
Příbuzní klienta	4	3,6
Příbuzní oběti asociální činnosti klienta	3	2,7
Celkem	110	100,0

Pouze zhruba každé páté upozornění (18 %) přijde z oblasti školy. To je zjištění poněkud zarážející, neboť lze předpokládat, že nárůst problémů v oblasti chování se nesporně projeví i ve školním prostředí. Vysvětlení tohoto jevu může být mnohovrstevnaté. Z jedné strany škola disponuje pedagogickými pracovníky, kteří mohou mít ambice situaci zvládnout bez pomoci OSPOD a dalších mimoškolních subjektů, z druhé strany se školy – v dnešním konkurenčním prostředí – obávají přiznat, že mají mezi žáky jedince, kteří vyžadují zásah externích preventivních pracovníků. V souhrnu těchto okolností se pak dítě, které již dávno v oblasti školy signalizovalo výchovné problémy, dostává do pozornosti OSPOD (a v optimálním případě do pozornosti SVI) opožděně, a to zejména tehdy, když se již nějak dostane do střetu se zákonem nebo škola uznala, že na zvládnutí problému nemá sama dostatečné prostředky.

Ostatní subjekty, ač by měly být oficiálně spolupracovníky Systému včasné intervence prostřednictvím například Týmů pro mládež, kooperují při nahlašování problémových klientů minimálně, nebo vůbec. Jedná se zejména o zdravotnická zařízení a neziskové organizace, chybí též podněty od Probační a mediační služby či orgánů justice. Jistý zdroj informací získávají některé OSPOD od příbuzných dětí – obětí nějaké asociální činnosti klientů a také od příbuzných klientů v okamžiku, kdy žádají pomoc při nezvládnutí chování klienta. Obecně lze konstatovat, že v teorii SVI se počítá s větší angažovaností všech subjektů, které by mohly prospět při zvládnutí počátků problémového chování mladých lidí, zejména směrem k jeho včasnému zařazení do aktivit SVI a k využívání propojených informačních možností SVI k intenzivnějšímu postupu resocializační práce.

Dále jsme se snažili zjistit, o co se konkrétně – v případě původní hlášené závadové činnosti klienta – jednalo. Většinou se jednalo o jeden delikt, pokud bylo výjimečně zmíněno více deliktů, evidovali jsme ten nejzávažnější.

Mezi nejzávažnější záležitosti patřily zejména majetkové delikty, dále činy nezvládnuté agresivity či sexuálně motivovaná provinění. Z majetkových deliktů byly nejčastěji uváděny různé druhy krádeží, zejména krádeže v obchodních centrech. Klienti kradli hračky (např. stavebnici LEGO), oděvy, které pašovali na těle, resp. různé potraviny a sladkosti. Mimo obchod se stalo objektem zájmu odcizení mobilu (snaha uvádět, že klient věc našel), krádež batohu s penězi a doklady, případně „sběr“ kovů. Pouze v jednom případě byla kvalifikace počínání klienta spojována s loupeží a podobně v jednom případě s krádeží vloupáním.

Tab. č. 13 Typ události, která se stala důvodem hlášení klienta s problémovým chováním do systému včasné intervence.

	Klienti	
	abs. č.	%
Provinění	14	12,7
Přestupek	37	33,6
Výchovné problémy s klientem v rodině	10	9,2
Výchovné problémy s klientem mimo rodinu	15	13,6
Šikanuje	5	4,5
Problémy s alkoholem	25	22,7
Problémy s drogami	4	3,7
Celkem	110	100

Typickými prohřešky klientů OSPOD jsou dále činy spojené s nějakým způsobem poškozování cizí věci – klienti byli zjištěni jako pachatelé sprejství či poškozování motorových vozidel, svým počináním zavinili v několika případech dopravní nehodu, a to i s následkem těžkého ublížení na zdraví.

Klienti ovšem způsobovali i delikty násilného charakteru, a to různého stupně závažnosti a s různým stupněm úmyslu. Nejčastěji se v této souvislosti objevovaly delikty, které vyplývaly z nedostatečného uvážení možných následků. Jako příklad takových činů lze uvést vyhození láhve z okna budovy, která vážně zranila chodce. Klienti ovšem též často vyvolávali fyzické konfrontace se spolužáky či osobami v rodině, tyto projevy pak ústily v poškození zdraví obětí útoku či nebezpečí takového poškození (střelba ze vzduchové pistole do objektu mateřské školy či páčání násilí se zbraní – nožem).

Zvláštní kategorií deliktů klientů jsou pak mravnostní činy. V několika případech se objevila problematika pohlavního zneužívání osob mladších 15 let, kdy však oba aktéři tohoto činu byli s tímto jednáním srozuměni. Podobnou motivaci lze odhalit u jednání na pokraji stalkingu, kdy došlo k neopětovanému zájmu dívky o mladšího chlapce.

Celkově lze konstatovat, že signalizovaná závadová činnost má až příliš často rysy nezralosti, neuvědomění si důsledků vlastních činů, zkratkovitého a nedostatečně zváženého impulzivního jednání. Lze zde vysledovat určitou (nevhodně zaměřenou) touhu po naplnění volného nestrukturovaného času, a to nejčastěji jako důsledek nedostatečné socializace a praktického výcviku v prostředí rodin. Narušené klima v rodině se s vysokou pravděpodobností projeví na způsobu života dětských a mladistvých klientů, má pro ně často fatální význam.

Tyto negativní projevy jsou vlastně v převážné většině případů signály, že je (nebo v průběhu jeho života bylo) něco v okolí mladého člověka v nepořádku, že nebyl vhodně připraven na život ve společnosti, která jej bude obklopovat, že nedošlo k patřičnému zvnitřnění norem a hodnot, že nedošlo k přechodu od vnějškově řízeného jedince (jedince pod vnější kontrolou) k jedinci, který se řídí zafixovaným ustáleným pozitivním konceptem norem a hodnot či je jeho osobní koncept norem výrazně zdeformován. Zjištění typů činů, pro které docházelo k podání informace PČR pracovníkům OSPOD, koresponduje s našimi dřívějšími poznatky o druhu a charakteru delikvence mladých lidí v ČR.²⁰

20 V roce 2005 analyzovali pracovníci IKSP ve zvolených okresech trestní případy 484 mladistvých, z nichž bylo 92 % mužů a 8 % žen. Tehdy bylo zjištěno, že kriminalita mládeže je převážně majetkové povahy, a to v takové míře, že čtyři obžalovaní mladiství z pěti spáchali majetkový delikt bez použití násilí vůči člověku, že většinu kriminality mladistvých lze navíc jednoznačně subsumovat pod provinění krádeže (téměř dvě pětiny se provinili „pouze“ jednorázovou krádeží. Celková škoda (tedy hodnota odcizených věcí plus škoda, která byla způsobena při majetkové trestné činnosti, především na zabezpečení odcizených věcí) se nejčastěji pohybovala v rozmezí mezi dvěma až pěti tisíci korunami, bagatelní celkovou škodu do 2 000 Kč (tato kategorie zahrnuje i mladistvé, kteří spáchali korunové škody) spáchala pouze necelá pětina analyzovaných. Přitom jsme zjistili, že u velkého množství pachatelů krádeží docházelo k takové extrémní situaci, že hodnota kořisti z trestného činu byla menší než vedlejší škoda, kterou svým jednáním způsobili. Lze se domnívat, že mladistvým jde i při páčání trestné činnosti vedle vědomých motivů i o skrytou potřebu sebeprosazení, sebezpředmětnění a imponování ve skupině, a že tato psychologická potřeba je i v tomto trestném jednání mnohdy dominující. Pachatelé, kteří se dopouštěli trestné činnosti majetkové povahy opakovaně, způsobili podstatně větší škody než mladiství pachatelé pouze jednoho skutku. Bylo to způsobeno nejen četností útoků, ale i promyšlenějším způsobem provedení a lepší konspirací při zacházení s výtěžkem trestné činnosti. Mladiství odcizovali nejčastěji peníze nebo cennosti, dále věci z motorových vozidel, jízdní kola, mobilní telefony, a získávali prostředky odcizováním a prodejem barevných kovů a jiných surovin ve sběrnách. Nezřídka byly nalezeny i takové projevy majetkové kriminality, kdy cena vlastního lupu je nepodstatná a jde spíše o satisfakci z „odvahy“ zmocnit se nějaké cizí – často zcela nepotřebné – věci.

Ve školním prostředí jsou nejčastěji (přibližně v polovině hlášených případů) hlášení pracovníkům OSPOD ti klienti, kteří se dopouštějí závažnějšího (tj. děletrvajícího) záškoláctví. Zde si pracovníci škol uvědomují, že fyzickou nepřítomností klienta ve škole ztrácí možnost jeho bezprostředního ovlivňování a hlášení této situace je často konstatováním tohoto stavu. Zejména se pedagogické činnosti dotýká situace, kdy se záškoláctví žáka setkává se souhlasem jeho rodičů či vychovatelů, kteří častou absencí dodatečně legalizují svými nedůvěryhodnými omluvenkami. Ruku v ruce se záškoláctvím bývá též zaznamenáván kontakt žáka se závadovou partou, případně projevy nekontrolovaného toulání. Dalšími frekventovanějšími důvody předávání informací jsou agresivní verbální i fyzické projevy žáka vůči spolužákům a učitelům, nerespektování autority učitele a obecně závadové chování ve škole.

U případů hlášených školou nacházíme též informace o kouření marihuany a kontaktu s alkoholickými nápoji, z hlediska prospěchu pak stížnosti na nedostatečnou přípravu na vyučování a z toho vyplývající malé školní znalosti. Škola se rozhodne pro předání informací OSPOD také v tom případě, když zjišťuje závažné problémy v rodině či s rodinou žáka – jednak nerespektování rodičů klientem, jednak ve chvíli, kdy rodiče žáka žádným konstruktivním způsobem nespolečně spolupracují se školou.

Ze strany městské či obecní policie přicházejí pracovníkům informace o problémových dětech zejména tehdy, kdy jsou strážníci voláni k řešení drobných krádeží dětí v obchodech. Jedná se o takové věci jako krádeže čokolády a různých jiných cukrovinek, odcizení hracích karet či drobného drogistického zboží. Hlášení těchto případů a jejich následné řešení vyžaduje citlivou práci ze strany psychologa či pedagoga – z teorie je známo, že tyto činy často především ukazují na zanedbanost a bezprizornost dítěte, které si tímto způsobem vynucuje pozornost sociálního prostředí – je to určitý věkově podmíněný projev „volání o pomoc“.

Další oblast, ze které plynou poznatky z dozorové činnosti městské či obecní policie, je oblast výtržnictví či vandalismu pod vlivem alkoholických nápojů. I zde vyžaduje řešení těchto hlášených událostí a jejich aktérů důkladný rozbor toho, zda se jedná o jednorázový exces dítěte (jednorázová výtržnost pod vlivem alkoholu je vlastně známkou toho, že dítě nezná odbrzdňovací účinky alkoholu), nebo naopak se jedná o signál záměrného destruktivního jednání za situace pro klienta již běžné alkoholické intoxikace.

V dalším oddíle záznamového archu jsme zjišťovali, kolik dalších zpřesňujících informací zaznamenal OSPOD o každém klientovi po datu jeho registrace. Zhruba do 5 měsíců od registrace klienta v systému SVI či v registru OSPOD byla k dispozici o 44 klientech (40 %) pouze vstupní informace, tedy ta informace, která vedla k jeho registraci na OSPOD, naopak mnohočetnější záznamy (4 a více) ve spisech můžeme konstatovat pouze u 22 klientů (20 %). Relativně nejaktivněji si v podávání dalších informací stojí P ČR a škola, poměrně hojně. Výsledky dodávají do spisu další informace rodinní příslušníci klienta, kteří bývají předvoláváni k podání těchto informací. Záznamy ve spisech bývají ovšem často formální, vypovídají spíše o různých procesních úkonech, nacházíme zde poměrně málo informací o konkrétních zásazích OSPOD (či jiných preventivních agens) ve prospěch řešení nevhodného chování dítěte či mladistvého a resocializačním postupu.

Celkově se dopustilo násilné a mravnostní kriminality necelých 6 % celého analyzovaného vzorku. Většinou tvrdí oběti, že byly „napadeny bezdůvodně“ a provinilci proti tomu namítají, že byli vyprovokováni předchozím jednáním oběti. Především uvádí nějakou krivdu, která měla být učiněna jím či někomu z kamarádů či příbuzných. Jednou z *motivací* (či racionalizací) násilné trestné činnosti mladistvých se nám jeví jejich malé právní vědomí či představa, že je možné brát právo do svých rukou. V pozadí různých útoků se objevují takové motivy, jako potrestání nepoctivce, odplata za více či méně skryté rasistické chování, msta za to, že má někdo „nezasloužený“ zisk či majetkové výhody, nebo se chová nějak asociálně. Čin je pak prezentován jako opožděná obrana někoho nebo něčeho, specifickým „narovnáním“ asociality poškozeného. Podobně bývá útok mladistvých podbarven nedůvěrou v jiné (legální) prostředky prosazení práva či neschopností je aplikovat.

Zjišťujeme, že ani při poskytování případných dodatečných informací o klientech není využíván informační tok předpokládaný teorií SVI. Záznamy o postupu nápravných činností svědčí o tom, že zúčastnění pracovníci, kteří se snaží řešit problémy klientů, jakož i lidé, podávající doplňující informace, využívají nejčastěji telefonické spojení nebo poznatky sdělují tradiční písemnou cestou.

4.5. Výsledky 3. fáze výzkumu

Třetí fáze terénního výzkumu byla koncipována jako expertní šetření a v terénu probíhala v 2. polovině roku 2013. V této fázi výzkumu jsme hovořili s devíti vybranými experty a aplikovali jsme metodu polostandardizovaného rozhovoru na témata vztahující se k problematice faktického fungování SVI. Respondenti byli vybráni na základě doporučení našeho spolupracovníka, který se systémem začal pracovat v ČR jako jeden z prvních a zároveň byl u jeho počátků v době, kdy byl SVI koncipován na odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR. Výběr expertů byl tedy odvislý od jejich kompetence a zkušeností se Systémem včasné intervence, v neposlední řadě bylo též přihlédnuto k jejich osobní zainteresovanosti, tedy k zájmu o preventivní a resocializační práci metodikou systému včasné intervence.

Pokládané otázky byly koncipovány v několika blocích. Ty se týkaly okolností, za kterých konkrétní OSPOD přistoupil k práci v systému včasné intervence, respektive motivaci k práci v tomto systému, další bloky pak směřovaly k vyjádřením k jednotlivým pilířům metodiky SVI, tedy k tvorbě a faktické spolupráci mezi institucemi, které se staly účastníky systému.

Blok 1: Přistoupení k SVI

V tomto bloku jsme se zajímali o to, kdy a z jakých důvodů se obec s rozšířenou působností připojila k SVI. Experti většinou vypovídali, že doporučení k přistoupení k SVI vzešla z několika prezentací Ministerstva vnitra ČR provedených pro pracovníky OSPOD odborem prevence kriminality v letech 2007–2008.

Tri respondenti uvedli, že se do systému zapojili již v roce 2007, další pak v průběhu let 2008–2011. V roce 2007 byl celý systém testován v Centru včasné intervence v Ostravě. Po tomto počátečním testování si experti uvědomili, že SVI je možno považovat za možnost intenzivnější sociální práce s mládeží s poruchami chování či s dětmi, které potřebují pomoc v nevhodném sociálním zázemí. SVI tehdy experti považovali za možnost, jak zefektivnit komunikaci mezi jednotlivými subjekty sociální práce, jako možnost společně plánovat, koordinovat a monitorovat opatření v oblasti prevence kriminality mládeže. Zájem a potřeba zvyšovat úroveň poskytované péče o ohrožené děti souvisel i s nárůstem výchovných problémů ve statistikách některých měst.

Experti oceňovali, že záměrem systému bylo propojit způsob práce institucí, které se z různých úhlů pohledu zabývají rizikovými skupinami dětí. Bez systémového přístupu jsou často přijímána a ukládána opatření bez ohledu na širší souvislosti a potřeby dítěte, pouze s ohledem na povinnosti stanovené právními předpisy a navyklými způsoby práce, což sliboval systém včasné intervence odstranit.

Dalším důvodem, proč některé obce přistoupily k SVI, byl zastaralý program evidování klientů používaný dosud OSPODy a výhledová možnost získat nový informační systém včetně technického vybavení. Navíc se od roku 2010 hovořilo o tom, že bude elektronická evidence spisů OSPOD povinná a SVI bude zavedeno plošně. I to byl leckdy důvod přistoupení k SVI a zažádání o příslušnou dotaci od MV ČR. Obcím by tak vznikla možnost nastavení jednotného informačního prostředí, které dosud na OSPOD chybělo, a to v předstihu.

V začátcích užívání SVI byla nutná zejména politická (přistoupení k tomuto systému bylo schvalováno kompetentními orgány obce s rozšířenou působností), ale i faktická podpora vedení příslušné

obce. Jak experti uvádějí, zpočátku byla podpora SVI poměrně dobrá, později však docházelo v některých místech k rezervovanějšímu poměru k zavádění SVI. V tomto bodě se vyjádření expertů často odlišovala: hodně záleželo na vedení obce, na stabilitě či střídání volených zástupců ve vedení obce, z nichž někteří preferovali spíše represivní přístupy vůči mladým provinilcům. V jiné obci byla naopak sepsána smlouva o spolupráci subjektů, zřízena funkce koordinátora SVI a realizace projektu byla zařazena mezi strategické dokumenty. Jako zvláště pozitivní uvedl jeden z expertů, že v grantovém systému obce byla v souvislosti s připojením k programu SVI vyčleněna finanční položka „prevence kriminality“.

V některých městech se pozitivní vztah k rozvoji systému projevil tím, že byly navýšeny počty pracovníků pracujících v této oblasti. Konkrétně se jednalo o navýšení pracovníků v rozsahu od 0,5 úvazku do dvou pracovních míst (toto výrazné navýšení však mělo s SVI spíše nepřímou souvislost, bylo v zásadě zapříčiněno novelou zákona o sociálně- právní ochraně dětí a novou ministerskou metodikou výpočtu dotace pracovníků OSPOD vzhledem k nápadu agendy v lokalitě).²¹ Pracovníci – experti v tomto šetření – většinou pracovali se SVI od počátku.

V souvislosti s materiálně technickým zabezpečením experti uváděli, že většinou se jejich situace poněkud zlepšila, nicméně že byla vcelku dobrá již před zavedením SVI. Experti uváděli, že se zavedením SVI došlo k poněkud lepšímu vybavení pracovišť sociálních pracovníků počítačovou technikou, v některých případech došlo k navýšení počtu mobilních telefonů, začaly být k dispozici další technické prostředky (fotoaparát, digitální záznamník, skener apod.).

Další bloky otázek směřovaly k jednotlivým pilířům metodiky SVI, tj. k vytvoření a rozvoji spolupráce mezi institucemi, které jsou účastníky SVI. Tyto pilíře jsou následovné:

- Vytvoření Týmu pro mládež
- Vytvoření funkce „Manažer prevence“
- Zajištění spolupráce jednotlivých pracovníků OSPOD při realizaci SVI
- Součinnost s Policií ČR
- Součinnost s obecní (městskou) policií
- Součinnost s Probační a mediační službou (PMS)
- Součinnost s orgány justice (soudci, státní zástupci)
- Součinnost se školami (pedagogy) a školskými zařízeními
- Součinnost se zdravotnickými zařízeními (lékaři)
- Kooperace s neziskovými organizacemi
- Jiní partneři

K jednotlivým pilířům naši experti uvedli následující sdělení:²²

Tým pro mládež

Tým pro mládež (dále TpM) je dle definice Ministerstva vnitra ČR skupina zástupců institucí zodpovědná za řešení problematiky ohrožených a rizikových dětí v lokalitě. Tým pro mládež je obvykle složen ze zástupců OSPOD, Probační a mediační služby ČR, Policie ČR, obecní (městské) policie, soudu, státního zastupitelství, škol, pedagogicko-psychologických poraden, střediska výchovné péče, školského metodika prevence, zdravotnictví, neziskových organizací a dle potřeby i některých dalších

²¹ novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.), která se dotýká i některých aktivit souvisejících se spoluprací OSPOD a SVI

²² Celý text této kapitoly vychází ze sdělení našich respondentů – expertů. Jednotlivá vyjádření jsou buď citací, nebo parafrází jejich odpovědí.

institucí. Jejich cílem je především monitorovat a operativně řešit vzniklé problémy v regionu, vytvářet strategie ochrany ohrožených mladých lidí v regionu a optimalizovat nabídku sociálních služeb.

Týmy pro mládež v obcích vybraných pro expertní šetření vznikaly v souvislosti se zavedením SVI, nebo velmi brzy po jeho zavedení, při jejich vzniku se většinou větší problémy nevyskytly. Zpravidla byla jeho budoucí práce konzultována se všemi zainteresovanými subjekty. TpM jsou nejčastěji složeny ze zástupců OSPOD, Policie ČR a městské policie, v případě potřeby se zasedání zúčastňuje romský koordinátor, protidrogový koordinátor apod. Účast zástupců jednotlivých dalších institucí v týmech pro mládež je tak poměrně proměnlivá dle probírané tematiky. V některých obcích vznikají Týmy pro mládež v podstatě kopíroval již dříve fungující Komisi SPOD.

Začátkům práce TpM často předcházela školení, která slaďovala koncepční problémy činnosti. Některé týmy pracují na celookresní působnosti (tzv. „velké týmy“), na základě spolupráce jednotlivých obcí s rozšířenou působností. Konkrétní problémy se pak řeší v „malých týmech“, ty se scházejí ad hoc v rámci obce. Četnost porad týmů je velmi různá a často odvislá od naléhavosti řešené problematiky.

TpM se aktivně podílí na tvorbě preventivních programů, tvoří vnitřní pravidla pro spolupráci zainteresovaných subjektů, kterou pravidelně aktualizuje dle zákonných norem (např. náležitosti hlášenky – tedy dokumentu, ve kterém se strukturovaně sdělují základní informace o problémovém chování dítěte a poruchách jeho sociálního zázemí a která se urychleně distribuuje v elektronické podobě, jaké informace jsou důležité pro soud, jak může OSPOD pomoci PMS realizovat programy pro mladé delikventy apod.).

Experti sdělují, že soudy a státní zastupitelství sice většinou přinášejí do TpM nové podněty, na jejich realizaci se však zpravidla již dále nepodílejí. Dle vyjádření expertů se ukázalo, že účast některých subjektů v týmech pro mládež je – ke škodě věci – pouze formální.

Obsah činností TpM se v jednotlivých místech od sebe liší, v zásadě však plní následující úkoly:

- identifikace hlavních problémových oblastí v péči o ohrožené děti v lokalitě, tj. pokus o hlubší preventivní pohled na problémy, které v daném místě přispívají ke kriminální a závadové činnosti dětí a systémová reakce na ně
- sjednocování metodických postupů a interdisciplinární předávání zkušeností, což vede k účinnějšímu postupu při jednotném zvládání jednotlivých problémů
- projednávání kazuistik (expertní názory, doporučení apod.), tedy týmové porady nad problematikou konkrétních klientů a dynamické hledání nejvhodnějších cest nápravných strategií
- připomínky k aplikaci informačního systému SVI, setkávání expertů na počítačové programy s pracovníky praxe, kteří se zabývají konkrétní preventivní a nápravnou činností a slaďování vzájemných požadavků
- mapování služeb v oblasti péče o ohrožené děti, hledání preventivních kapacit a vytváření nových socializačních a resocializačních možností pro účinnou práci s ohroženými dětmi
- tvorba a realizace projektů vztahujících se k SVI, která zahrnuje koncepční dlouhodobý záměr a úvahy nad postupným dosahováním preventivních a resocializačních cílů
- odborná, cílená diskuze mezi spolupracujícími subjekty, neboli vytváření potřebné platformy na vyjasňování případných třecích ploch při preventivní práci, stanovení okruhu kompetencí jednotlivých subjektů a vyhodnocování úspěšnosti kooperace

Klady činnosti Týmů pro mládež (TpM):

Z vyjádření expertů vyplynulo, že TpM lze většinou považovat za aktivní pracovní skupinu, která je složena ze zainteresovaných odborníků, kteří přijali myšlenu SVI „za svou“. Aktivně se snaží – často nad rámec svých pracovních povinností – propojovat a motivovat ke spolupráci jednotlivé subjekty. Za hlavní klad je považována skutečnost, že příslušní pracovníci se častěji vzájemně setkávají a mohou vnášet do konkrétních problémů pohledy specialistů z různých oborů a tím nabízet širší spektrum možností řešení. Dle dohody se v TpM mohou snadněji vytvářet ad hoc pracovní skupiny, které

realizují v místě specifické projekty. Na poradách TpM se též rozdělují úkoly a doladují kompetence jednotlivých členů, aby nedocházelo k nežádoucímu překryvu aktivit. V neposlední řadě poukazují experti na to, že si jsou všichni členové TpM rovnoprávními partnery, mohou o problémech svobodně a kompetentně diskutovat, mohou společně hledat optimální cesty a realizovat vhodné podněty.

Velmi kladně je našimi respondenty vnímána pravidelnost setkávání v rámci TpM. Setkání zpravidla navazuje i na jednání jiné (např. neziskové) organizace, která též působí na poli prevence kriminality. Toto jednání funguje spíše na „nižší úrovni kompetence“, avšak v úzké spolupráci s TpM. Úkoly, které není možno jednoduše vyřešit, jsou často přenášeny do „multitýmu“. V tomto směru je výhodou, když člen TpM je v jedné lokalitě zároveň např. koordinátorem SVI a zároveň magistrátním zástupcem, takže je možné valnou část složitých úkolů řešit s pochopením pro věc posléze na magistrátní úrovni.

Experti též kladně hodnotí skutečnost, že se v některých místech začala pořádat pracovní setkání, školení a odborné semináře přímo pro členy Týmu pro mládež. Tyto akce umožňují aktivně reagovat na aktuální potřeby členů TpM. Školení se neúčastňují pouze členové týmu, ale i různí přízvaní experti na rozličné sociální, právní, pedagogické, psychologické, zdravotnické a další problematiky, a také pracovníci SPOD, kteří nejsou přímo zapojeni do SVI, ale svými postřehy mohou vnést do diskuse nové podněty. Témata školení si členové Týmu mohou sami určit a objednat. Jejich cílem má být mj. zvýšení informovanosti a posilování kompetencí a profesionality, tedy něco, co aktéři nepovažují za zbytečné a zatěžující, ale co mohou využít ve své činnosti.

Velmi pozitivně je experty hodnocena možnost podrobně se seznámit s detailní analýzou trestné činnosti mládeže – seznámení se situací v regionu. Experti zdůrazňují, že dobrá a především aktuální informovanost o kriminální situaci v regionu usnadňuje práci a vede ke správnějším rozhodnutím. V rámci činnosti Týmů pro mládež může docházet též k potřebné výměně zkušeností, k podrobnému seznamování a hodnocení dobré praxe jiných, prezentování úspěšných programů preventivní práce, zejména možností přenesení pozitivních zkušeností do jiných měst.

Možnosti vylepšení práce Týmu pro mládež

Naši spolupracovníci – experti navrhovali i možnosti zlepšení práce Týmu pro mládež. Preventivní práci by dle jejich mínění napomohlo společné sdílení statistik delikventní činnosti v jednotlivých obcích širšího regionu, vytváření map delikventní činnosti, vytipovávání rizikových lokalit a následné komplexní řešení problematiky dané oblasti. Příprava a realizace společných preventivních projektů a akcí by mohla probíhat formou vícedenních setkání, na které by mohly být přizvány i jiné organizace než členové Týmů.

Stálá členská základna Týmu pro mládež by měla být účelně rozšiřována o vhodně motivované zástupce dalších subjektů (např. Středisek výchovné péče, zástupců školství či dětského psychologa), výrazněji by měly být využívány dosud neaktivizované kapacity možných preventivních aktivit v lokalitách. Přitom je ovšem třeba pracovat na tom, aby spolupracovníci týmu měli určité vhodné osobnostní vlastnosti, které jsou potřebné pro zaměřenou činnost v TpM. V této souvislosti byly pro členy Týmu pro mládež zdůrazňovány zejména schopnosti soustavně a cílevědomě řešit problémy a v neposlední řadě mít dostatečnou míru trpělivosti při aplikaci dlouhodobějších záměrů preventivní práce. Nelze také zapomínat na ochotu členů Týmu se soustavně vzdělávat a zpracovávat nové poznatky. Zde by měla mít své místo i určitá pravidelně prováděná supervize, která by členy Týmu aktivizovala a znovu motivovala.

Zápory činnosti TpM

Kvalita spolupráce je dle názorů a zkušeností expertů odvislá od konkrétních jednotlivců, kteří jsou pro věc „zapálení“. (Tato obecnější zkušenost ovšem platí pro celý SVI.) Účast členů Týmu je založena pouze na Prohlášení o spolupráci subjektů. Situaci může komplikovat skutečnost, že jednotliví členové mohou mít odlišné priority.

Kvalitní spolupráce je rovněž ohrožena změnou kooperujících osob (členů Týmu), neboť účelná preventivní činnost se musí opírat o konsolidovaný tým. Úspěšnost práce týmu může být vážně ohrožena též neaktivitou některých nedostatečně zainteresovaných subjektů, formálností jejich práce či neochotou (kapacitní nemožností) věnovat problematice náležitý čas.

Malý zájem o aktivní spolupráci je – dle vyjádření dotázaných expertů z terénu – ze strany soudů a státních zastupitelství, kteří jsou vytíženi justiční agendou. Nedostatek času trápí všechny zúčastněné členy Týmu, ovšem kvalitní práce v této oblasti nemůže být považována za pouhý přívažek běžné činnosti členů (jak se často stává). Malá aktivita některých formálně zapojených institucí je proto z tohoto důvodu obecnějším problémem. Nedocnění obtížnosti práce v TpM pak vede k tomu, že se někteří členové Týmu nedostavují na jednání, jiní přicházejí bez nápadů, podnětů a zájmu zapojit se do praktické činnosti, jsou cítit profesní bariéry a snaha „přehrát“ problém na někoho jiného. Místo týmového dělného kooperativního nastavení členů TpM se tak může lehce dojít k rivalitním vztahům v TpM, které jsou výrazně vzdáleny jeho pravému významu. V těchto případech pak program jednání Týmu určuje pouze OSPOD a tím je program zbaven své plasticity.

Dalším velkým problémem činnosti Týmů pro mládež je podle jedné skupiny expertů skutečnost, že TpM nemá propracovanou metodiku činnosti (MV ČR ji slibovalo, ale nikdy v potřebné konkrétnosti nedodalo), jiní experti by však na druhé straně považovali za problém přílišné svázání činnosti Týmu metodikou „shora“ (tedy vytvoření nějakého paušálního modelu činnosti bez přihlédnutí k místním podmínkám). S tím souvisí i nejasnosti v práci TpM, na jehož poradách se řeší i záležitosti náležející primárně OSPOD a nemající přímý vztah k prevenci kriminality.

Dalším zmiňovaným okruhem problémů trvalého rázu jsou časové možnosti samotného vedení TpM připravovat častěji školení a řídit aktivity Týmu. Na druhé straně existují v zúčastněných městech organizace, které „kopírují“ činnost členů týmu, problémy, které by Tým měl nebo mohl řešit, jsou řešeny v těchto pracovních skupinách. Konkrétně to jsou organizace zabývající se závislostmi (a nejen ony), ve kterých jsou řešeny především problémy mladých lidí. Týmy pro mládež tak ztrácejí svou koordinující úlohu a nejednou na sebe narážejí různé strategie řešení problému.

Nepodařilo se zrealizovat postupy dané metodikou SVI v případovém řešení konkrétních kauz, případové konference realizuje OSPOD v souvislosti se zákonem o SPOD (což realizoval i před novelou), přizvanými subjekty jsou vždy ti zástupci organizací, kterých se případ bezprostředně týká (školy, SVP, PPP, NZDM, rodiče, ústavy, ZDVOP apod.). Případové konference s přizvanými členy Týmu pro mládež se neosvědčily (justice, policie, lékaři). O systémové práci se nedá prozatím hovořit. Spolupráci stále a zásadně ovlivňují osobní vztahy a zaujetí pro věc.

Respondenti zmiňují i syndrom vyhoření členů Týmu, který může být ohrožením při tomto typu práce a je mu třeba předcházet. Respondenti též upozorňují, že – i když je na jedné straně vhodné rozšířit Tým o zainteresované odborníky – je třeba na druhé straně dbát na to, aby efektivita činnosti TpM nebyla paralyzována příliš velkým množstvím (zejména formálních) členů. Hrozí zde totiž nebezpečí, že se Tým stane méně pružným a ve svém jednání těžkopádnějším. Z účasti velkého počtu zvláště nedostatečně kompetentních a motivovaných členů zase plyne nebezpečí většího počtu odlišných názorů a tím dochází k ztížené možnosti domluvy (projevuje se zde nejednou i resortní roztržitost). Na okraj je třeba zmínit i to, že činnost Týmu někdy komplikuje i rivalita mezi jednotlivými obcemi v regionu.

Mezi připomínkami k činnosti Týmů zazněla též připomínka, že při kolektivní činnosti Týmu pro mládež a plánování jeho aktivit je nezbytné vycházet z finančních determinant a i z tohoto aspektu dbát na realnost plánovaných záměrů. Týmy pro mládež proto musí usilovat o navýšení rozpočtu na svou činnost a sladit rozsah svých záměrů s možnostmi jejich uskutečnění.

Manažer prevence kriminality a jeho podíl na preventivní práci v rámci SVI

Manažer prevence kriminality obce s rozšířenou působností by měl být na jedné straně kontaktní osobou pro styk s odborem prevence kriminality Ministerstva vnitra a Policie ČR, na druhé straně by měl plnit několik základních úkolů v lokalitě své působnosti. Především se od něj očekává, že bude vytvářet podklady pro vytváření strategie prevence kriminality ve městě, bude analyzovat a shromažďovat data o vývoji trestné činnosti a sociálně patologických jevů v místě svého působení, prezentovat preventivní aktivity v médiích atd. Jeho další důležitou činností je koordinovat preventivní programy na území lokality a mít přehled o jednotlivých subjektech preventivních aktivit, které lze k této činnosti využít.

Klady spolupráce:

Od samého počátku zavádění SVI do praxe se počítalo s úzkým kontaktem subjektů zapojených do SVI s manažerem prevence, se vzájemnou participací na preventivních projektech a společným řešením různých problémů, které jsou spojeny s předcházením projevů asociality a antisociality. Pracovníci TpM mohou čerpat od manažera prevence informace o sociální preventivní síti ve městě, neboť manažer má celkový vhled do problematiky a velký koordinační potenciál směrem k navazujícím projektům.

Spolupráce manažera prevence kriminality s Týmem pro mládež může být značným přínosem pro zviditelnění práce TpM a jeho faktickou podporu. Manažer totiž v rámci svých aktivit pravidelně posuzuje a připomínkuje činnost TpM, dává Týmu pro mládež různá doporučení k dopracování projektů a následně zprostředkovává preventivní záměry Týmu pro mládež představitelům radnice. Jeho činnost umožňuje, aby se představitelé vedení města mohli kvalifikovaně rozhodnout, které projekty TpM podpoří, neboť manažer prevence kriminality pravidelně přednáší návrhy Týmu pro mládež vedení radnice, ta se pak může následně kvalifikovaněji rozhodnout, co podpoří. Manažer tak kvalifikovaně pomáhá s uvolňováním financí na projekty SVI a zviditelněním činnosti Týmu. Manažer prevence kriminality přispívá též práci TpM nepřímou tím, že provádí ve městě různorodou preventivní osvětu, zaměřuje se na různé oblasti života města, všímá si potřeb rodin s dětmi, potřeb seniorů, celkové bezpečnosti ve městě apod. Manažer vyhledává též vhodné adresáty svých doporučení (např. učitele), pomáhá jim orientovat se v problematice rizikového chování dětí a o této problematice přednáší. V neposlední řadě seznamuje vedení města s riziky v oblasti prevence mládeže a tím se též podílí na koncipování strategie prevence v lokalitě.

Zápory a rizika spolupráce:

Rizikem pro spolupráci jsou politické změny ve vedení a s tím související změny preferencí radnic měst. Systém včasné intervence a práce Týmu pro mládež je tak nejednou až příliš determinována politickým vývojem ve městě, neboť názory na nutnost preventivní práce se pohybují od velké podpory až k názorům, že by se město mělo těchto projektů z různých důvodů (zejména materiální nákladnosti) vzdát. Tak dochází k tomu, že v některých obdobích musí členové TpM zaměřit svou činnost nejen na praktickou preventivní činnost, ale navíc ještě k tomu, aby tuto činnost odůvodnili a obhájili před vedením města a získali pro ni potřebnou materiální a technickou podporu. Tím se ovšem činnost TpM výrazně komplikuje a stává méně operativní.

Nevýhodou je, pokud manažer není těsněji spjat s OSPOD, nebo pokud je jeho postavení v obci pouze formální. V této souvislosti upozorňují dotázaní experti na známou věc, že chybí legislativní zakotvení práce manažera (a prevence vůbec) v nějaké zákonné normě („zákon o prevenci“), což znamená, že se soustavná práce manažera pro prevenci nemá o co opřít. Nicméně pokud pozice manažera pro prevenci v obci existuje, není většinou problém s tím, aby s ním nespolupracovaly jednotlivé subjekty prevence (má-li ovšem manažer o tuto spolupráci zájem a není-li pouze jednostranně a nekomplexně zaměřen).

Experti se poněkud pozastavují nad tím, že manažer prevence kriminality málokdy přináší své vlastní návrhy na realizaci nějakých projektů napomáhajícím prevenci, ale spíše pouze čerpají z návrhů, které pocházejí z dílny Týmu pro mládež či jiných preventivních organizací v regionu, tedy tyto projekty nevytváří, ale pomáhá je spíše pouze realizovat. Respondenti to však omlouvají tím, že jsou manažeri prevence příliš časově vytiženi a do značné míry svázáni metodikou své pracovní činnosti, jejíž plnění je předpokladem jednak dotační politiky ze strany odboru prevence MVČR, jednak představiteli obce.

Možnosti budoucí spolupráce s manažery prevence

Jak z výše uvedeného plyne, možnosti budoucí spolupráce s manažerem prevence jsou v obcích – dle expertů – značné. Týmy pro mládež potřebují, aby činnost manažera pro prevenci kriminality byla ještě úžeji propojena s činností TpM, aby ještě důsledněji prosazovali u vedení radnic potřebné preventivní aktivity, pomáhali při zajišťování finančních prostředků pro preventivní práci z grantových zdrojů a byli v úzkém styku s institucemi a organizacemi pro mládež a také aby dodávali TpM dostatečně aktuální informace o stavu a dynamice trestné činnosti.

Spolupráce pracovníků OSPOD při realizaci SVI

V průběhu vytváření SVI se postupně došlo k závěru, že centrální roli v organizování této nové preventivní strategie by mělo sehrát příslušné OSPOD daného regionu, které by mělo metodicky i prakticky uchopit kooperaci v TpM. Tento závěr neměl oslabit angažovanost PČR, obecních policií a dalších místních agens preventivní práce, ale měl spíše naplnit kompetence, které poskytuje zákon o sociálně-právní ochraně dítěte OSPODům v co nejširším a nejkomplexnějším záběru s důrazem na předcházení asocialitě či antisocialitě dětí.

Klady spolupráce:

Spolupráce OSPOD se Systémem včasné intervence je – dle dotázaných expertů -dlouhodobě na dobré úrovni, OSPOD byl dle některých expertů spoluiniciátorem SVI a je v současnosti základním článkem SVI a správcem informačního systému. OSPOD se přímo podílí na projektech SVI, jejich vzájemnou spolupráci by bylo možno – jak výstižně uvedl jeden z expertů – definovat jako společný problém v jednotném PC prostředí.

Výhodou spolupráce OSPOD s SVI je společný postup jednoho oddělení a vzájemná informovanost lidí na jednom pracovišti a především společná motivace na informovanosti. Díky SVI jsou všichni zainteresovaní pracovníci na stejné úrovni aktuálně informováni o problémových případech klientů v obvodu (a to i tehdy, když se na pracoviště vrací po určité době nepřítomnosti), v databázi SVI najdou aktuální záznamy o rodině klienta a mohou tedy adekvátně reagovat na akutní problémovou situaci dítěte nebo rodiny. V práci OSPOD má tato věc velký význam, neboť některé sociální zásahy vyžadují operativnost, kterou by bez aktuálního náhledu na problematiku nebylo možno urychleně uskutečnit. Díky SVI se rovněž postupy práce OSPOD více sjednotily, což vede k systematickosti práce a menší roztržitosti. Informační systém (který pracovníci OSPOD při jeho průběžném vzniku připomínkovali) též umožňuje zaměstnancům OSPOD hodnotněji propracovanou osvětovou činnost v regionu působnosti, přesnější zaměření pořádaných školicích akcí mezi subjekty, kteří v regionu preventivně pracují (školy, zdravotnictví, neziskové organizace apod.).

Zápory a rizika spolupráce:

Především si experti stěžují, že velké množství připomínek pracovníků OSPOD zejména vůči statistickému programu SVI nebylo v přípravné fázi vůbec nebo dostatečně zapracováno do počáteční podoby informačního systému SVI. Vázlo zde komunikační propojení mezi potřebami pracovníků

uskutečňující praktickou sociální práci v této oblasti a formálními statisticko-evidenčními požadavky softwarových odborníků, kteří program vytvářeli bez dostatečné znalosti komplikovaných problémů terénu. Proto se někteří pracovníci OSPOD přestali o systém napojený na PC zajímat a při jeho nedostatečné funkčnosti (a působení určitých duplicit) jej spíše odmítali. Docházelo ovšem i k opačnému extrému, totiž ke snaze přizpůsobit centrálně budovaný statistický program místním parciálním potřebám, a to z důvodu nerespektování snahy počítačových expertů po budoucí unifikaci systému na celé území ČR (ke kterému dosud nedošlo).

Nejzávažnějším, všemi zmiňovaným problémem, je časová vytiženost a zaneprázdněnost pracovníků OSPOD související s resortismem, zvyšující se administrativní zátěží (která ovšem často vyplývá ze snahy vnést určitý systém do sociální práce s klientem) a rozšiřováním úkolů. S tím souvisí poddimenzovaný personální standard a nedostatečný prostor pro vlastní preventivní či resocializační práci pracovníků OSPOD.

Problémy jsou zmiňovány i v souvislosti s jednotlivými pracovníci OSPOD. Ne všechny pracovníce byly srozuměny s tím, že mají začít pracovat novým způsobem, který nastoloval SVI. Některé zpočátku systém odmítaly, neměly ani zájem rádně do něj zadávat informace, argumentovaly tím, že aktuálně – při přechodu z jednoho systému do druhého – dochází k potřebě dvojího vedení živé spisové dokumentace (což samozřejmě místo úspory času pracovníce zatěžovalo). Dodnes mají některé k SVI výhrady k způsobu evidence případů, neboť neobsahuje celkovou agendu SPOD a zejména neexistuje propojení na spisovou službu úřadu (tedy na podstatný zdroj informací). V současnosti je situace taková, že některé pracovníce s programem rády pracují a jiné je berou spíše jako nutné zlo. Tyto dva přístupy často korespondují s věkem, starší pracovníce mívají k práci s informačním systémem odtažitější vztah než mladší pracovníce, některé z nich mají dojem, že musí dělat něco zbytečně navíc, co je zdržuje, že SVI je určen pro kurátory pro mládež a že pro „klasickou“ péči je to zbytečná a zatěžující věc.

Obecné hodnocení expertů vyznělo v tom smyslu, že většina pracovníků OSPOD však v současnosti s programem pracuje a vede ve statistickém programu používaným SVI spisy, přičemž pracovníce většinou nemají problém založit nový spis a pokračovat v jeho aktualizaci a „udržování“. Mnohým však stále vadí podvojná evidence dokumentů, které OSPOD obdržel v písemné podobě od subjektů, které nejsou zapojeny do sítě předávání informací v rámci SVI či též dávají přednost písemnému vyjádření (jakýkoliv písemný papírový dokument je totiž třeba oskenovat a vkládat následně v elektronické podobě do konkrétních elektronických spisů statistického programu SVI). Experti sdělují, že propojení by bylo z hlediska firmy, která provádí servis současné spisové agendy, možné, ovšem finančně velmi nákladné (100 000 Kč pro jedno město), skenování a vkládání spisů do SVI se proto postupem času stalo běžnou (a zdržující) praxí. Experti připomínají, že často velmi schopné sociální pracovníce, které práci s SVI odmítají, mohou být paradoxně brzdou kvalitní a efektivní spolupráce v rámci celého oddělení SPOD. Problémy se však postupně řeší v důsledku generační výměny.

Někteří experti se zamýšleli nad tím, zda by Systém včasné intervence neměl spadat pod oddělení sociální prevence. I když totiž SVI a OSPOD řeší obdobnou problematiku, přece jenom preventivní práce SVI si klade specifičtější cíle.

Rizikem do budoucna jsou všechny nejasnosti kolem pokračování metodiky SVI, zejména pak implementace tohoto projektu v rámci novelizovaného zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Možnosti budoucí spolupráce:

OSPOD představuje nejdůležitější, centrální článek v systému. V případě celorepublikového zavedení Systému včasné intervence by byla v rámci OSPOD možná nejučinnější spolupráce. Pokud by byl dle plánů navýšen počet pracovníků, bylo by možno IS SVI využívat daleko lépe, za předpokladu, že by byli všichni pracovníci dobře zaškoleni a průběžně doškolováni. V rámci Týmu pro mládež by bylo možno projekty společně financovat a využívat včetně zapojení kraje zejména do systému výcviků na konkrétní problematiku.

Respondenti jsou přesvědčeni, že program by měl být využíván v širším měřítku, mělo by se postupně vytvořit široké a ucelené informační prostředí, ze kterého mohou čerpat informace zainteresované subjekty. V současné době užívá informace ze systému ke škodě věci pouze omezený okruh subjektů. Někdy žádají o sdílení dat pracovníci PMS, a to zejména tehdy, když mají zpracovat zprávu o klientovi a jeho rodině pro soud. Soud ani státní zastupitelství o nahlížení téměř nikdy nežádá, odůvodňují to tím, že mají dostatečně zpracované své vlastní zprávy (což ovšem odporuje záměru IS SVI o jednotném úložišti informací).

SVI je také využíván při služební pohotovosti, kdy P ČR či městská policie hledá k dítěti někoho dalšího dospělého z rodiny, kdo se může o něj postarat nebo shání další informace o rodině dítěte. Nevýhodou je, že zatím informační systém je dosud pouze jednosměrný, není možný oboustranný tok informací; např. žádosti o zprávu k lékařům nebo do škol přes SVI se musí stále posílat poštou.

Především však bude do budoucna nutné vyjasnit záležitosti týkající se fungování celého systému, přesvědčit zainteresované pracovníky, kteří jsou nebo by měli být zapojeni v informačním systému, že se skutečně pracuje na vytvoření jednotné informační sítě, která by propojila všechny OSPOD v ČR a tím i místní informační zdroje. Nejistota v tomto směru je pro řadu odborníků pracujících v oblasti prevence sociálně nežádoucích jevů výrazně demotivující a nevede k urychlenému přechodu na nové formy práce se spisy Om.

Dalším problémem vnímaným dotázanými pracovníky OSPOD je to, že chybí určitá konzistentní dlouhodobější linie na ministerstvech, kdy není zřejmé, zda s příchodem nového vedení bude systém i nadále prosazován, nebo zda se od SVI jako takového ustoupí. Takováto situace je též značně demotivující a pro praxi do budoucna neúnosná.

Policie ČR a její role v systému SVI

Myšlenka Systému včasné intervence se v minulosti zrodila v rámci snahy MV ČR podpořit metodiky i finančně systémové snahy o snížení kriminality mládeže na Ostravsku. Tehdy se vycházelo z myšlenky, že by bylo vhodné propojit informace P ČR o kriminalitě a prekriminální dění se sociálními službami a tím urychlit reakci na nastoupenou delikventní cestu mladých lidí. Policie ČR tak stála u počátků snah o urychlené předávání informací o problémové mládeži.

Klady spolupráce

Současná spolupráce s Policií ČR je – dle vyjádření expertů – obecně na velmi dobré úrovni, nedostatečná spolupráce s PČR je spíše výjimkou. Spolupráce probíhá formou pravidelných schůzek a je zaměřena na výměnu informací zaměřenou na druh a nápad trestné činnosti a problematiku lokalit. Spolupráce by se dala též popsat jako součinnost s jednotlivými osobami preventivní činnosti, jako součinnost na základě pozitivních osobních vazeb mezi pracovníky Policie ČR a sociálními pracovníky. Experti zdůrazňují, že operativnost práce je často závislá na pozitivních osobních vazbách zúčastněných pracovníků, při anonymnosti spolupráce předávání informací často vázne.

Hlavní výhoda zapojení Policie ČR do systému včasné intervence spočívá v rychlém přístupu k informaci o delikventním jednání, na které může navázat pružné řešení konkrétních problémů a včasná informace o vývoji situace dítěte. V souvislosti s tímto postupem často dochází k odhalení různých problémů a sociálních patologií v rodině (alkohol, domácí násilí apod.).

Policie ČR je experty hodnocena jako nejvýznamnější oznamovatel informací v IS SVI. Nejen tím se aktivně podílí na práci Tpm. Pracovníci policie se též zapojují do sjednocování pracovních postupů subjektů preventivní a resocializační práce a podílí se na odborné diskusi o příčinách kriminality v místech svého působení, přičemž sladují své poznatky s pohledy jiných členů Tpm zapojených do SVI.

Odbor prevence kriminality MV ČR ve spolupráci s policejním prezidiem navrhl a v současnosti zavádí po linii Policie ČR způsob informací o kriminalitě, který bude využitelný nejen pro obce

zapojené do projektu, ale i pro všechny obce tzv. třetího typu (celkem 226 obcí a městských částí Prahy). Těm by měly být automaticky zasílány elektronickou cestou informace z celé ČR o tom, že dítě do 18 let s trvalým bydlištěm v jejich správním obvodu se dostalo do kontaktu (v postavení obviněného, poškozeného, svědka apod.) s orgány Policie ČR, a to v kterékoliv části republiky.

Případné záporné spolupráce pracovníků P ČR v SVI

Experti upozorňují na to, že problémem spolupráce je v některých případech upřednostňování represivních přístupů ze strany P ČR na úkor preventivních, dále překotné změny v systému, které způsobují nestabilitu a jsou zdrojem chyb a nedostatků (v komunikaci apod.). Policisté rovněž často fluktuují a spolupráce se pak musí znovu navazovat, včetně stanovení pravidel komunikace v SVI. Policejní orgány si na příkazy vzhledem k velikosti organizace „dlouho zvykají“, ale současně je následně důsledně plní.

Za konkrétní problémy respondenti považují skutečnost, že do IS zasílá PČR „Oznámení o události s účastí dítěte“, u kterého často, i přes velkou snahu, nelze jednoznačně rozkrýt, zda je dítě u orgánů policie vedeno jako poškozené, nebo pachatel a někdy není zcela jasné, proč oznámení P ČR zaslala. Mnohdy také dochází k nepřesnostem, např. v hlavičce dokumentu je uvedeno dítě, ale v popisu události tento klient vůbec nefiguruje. Existuje i určité podezření, že při redukci dat v rámci různých úrovní přístupu v informačním systému ne všichni zúčastnění mají stejně konzistentní informaci (policista může na svém počítači vidět jinak upravený formulář, než jak jej pak vidí pracovnice na OSPOD).

Problémem spolupráce je pak též to, že mnohdy není možno přesně zjistit, odkud Oznámení přišlo, v dokumentu není žádný kontaktní údaj na konkrétního pracovníka policie (telefon, mail), což při případných nejasnostech Oznámení výrazně ztěžuje vyjasnění situace.

Policie ČR dle názoru expertů často nevyhodnotí, o jak závažnou událost s účastí dítěte se jedná, takže některé OOP zasílají do informačního systému bez předběžného výběru úplně vše. Dochází tak i k tomu, že se do systému dostávají informace typu opakovaného hlášení o tom, že stejnému dítěti byly ve škole např. postupně odcizeny různé věci, přičemž je v takovém případě vždy za poškozeného uváděn rodič dítěte. Někteří experti se pak domnívají, že toto oznámení je pro pracovníky OSPOD bezcenné, neboť neskládá zákonnou možnost založit k okradenému dítěti spis Om a dále s případem pracovat.

Na druhou stranu je komplikací, když ne všechna Oznámení z PČR jdou elektronickou cestou přímo do IS SVI, ale významná část Oznámení přichází ještě nějakou klasickou cestou. Oznámení jsou pak doručována nejčastěji prostřednictvím datové schránky, pracovníci OSPOD pak musí zprávu otevřít, vytisknout a naskenovat zpět do SVI, což administrativní práci s evidencí podstatně zdržuje.

Experti též poukazují na to, že zavedení IS SVI není samo o sobě dostatečnou zárukou rychlosti předávání informací. Občas se stává, že z OOP dojdou zprávy i s velkým časovým odstupem např. několika měsíců, příp. nedorazí vůbec; i zde stále záleží na pečlivosti a odpovědnosti pracovníků, kteří se systémem pracují, i zde může docházet k selhání konkrétních osob.

V praxi se občas stává, že přicházejí z OOP hlášení o tom, že je dítě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo přestupku a že policie tuto událost prošetřuje. Často již od policie další zprávu o vývoji případu OSPOD nedostane. Problém pak nastává pro pracovníka SPOD, neboť je sporné, zda je možno na SPOD zvát dítě, které je jen P ČR prošetřováno a popř. kvůli nějakému podezření založit Om spis. Takové případy se stávají opakovaně a SVI tak vlastně ztrácí smysl.

Možnosti a rizika spolupráce v budoucnu

Trvalým rizikem budoucí spolupráce, experty často zmiňovaným, je časová zaneprázdněnost policistů, jejich nízké početní stavy a jejich časté střídání. Neprospívají v tomto ohledu ani změny přístupu k SVI na centrální úrovni. Problémem do budoucna jsou i určité administrativní překážky, které brání potřebné výměně a sdílení informací, respektive formalistický přístup k těmto věcem.

Jasněji by měla být vymezena role P ČR v celém SVI, mělo by se zajistit maximum prvotních i následných informací o klientovi a jeho sociálním zázemí od P ČR a iniciovat hlubší účast policistů v Týmu pro mládež, a to zejména jejich spoluúčastí na preventivních projektech, programech a opatřeních. P ČR by měla klást větší důraz na problematiku pomáhání a reálného předcházení asociálním či antisociálním projevům dětí.

Další možnost prohloubení zapojení P ČR do SVI by mohla spočívat ve víceméně automatickém přenosu vybraných dat o dětech a mladistvých z policejního systému do SVI. Zejména by bylo vhodné, aby pracovníci policie učinili taková opatření, aby se do SVI dostaly i následné informace o případném chybném vyhodnocení činnosti dítěte (např. že se nepotvrdilo podezření nebo že došlo k nějakému omylu), nebo o tom, že dochází k pozitivní změně výchovné situace či změnám v chování či jednání samotného dítěte. Policisté by se proto měli hojněji zúčastňovat setkání Tpm, vnášet svůj pohled do jednání případových konferencí. V neposlední řadě by měli být častějšími iniciátory preventivních akcí a přijímat účast na společných preventivních akcích mezi mládeží s pracovníky OSPOD.

Někteří experti připomínají, že je třeba stále vysvětlovat policistům, kteří posílají hlášení do SVI o tom, jak tato hlášení psát, co je pro SPOD důležité uvést a že je velmi podstatné, co do popisu události uvedou. Zejména je podstatný důraz na konkrétnost zjištění, na přesnost popsání toho, co, kdo, kde a jak se stalo a též na to, jaká preventivní či nápravná opatření pracovníkům Tpm navrhnou. K této problematice je třeba poznamenat, že pracovníci policie by neměli ve svých hlášeních do systému sledovat pouze popis konkrétních negativních událostí v životě dětí, ale měli by též podněcovat úvahy dalších členů Tpm na téma, proč se konkrétní jedinec dostává (často i opakovaně) do konkrétních životních problémů, proč se stává pachatelem, ale často i opakovanou obětí. Ke splnění všech těchto cílů je ovšem třeba mimo velké motivovanosti i lepší technické vybavení v řadách P ČR.

Obecní (městská) policie (MP)

V uskutečňování zásad SVI má své pevné místo i kooperace s MP. Ta – vzhledem ke svým specifickým úkolům v lokalitě – má poněkud komplexnější pohled na obecnou situaci v místě, může propojovat poznatky a přinášet do Tpm nové preventivní pohledy.

Klady spolupráce

Dle vyjádření respondentů je i spolupráce MP s OSPOD většinou na dobré úrovni. MP zasílá Oznámení do systému SVI o dětech, které byly z nějakého důvodu kontrolovány MP nebo byly účastny protiprávního jednání – jak pachatelé, tak popř. poškození. Někteří experti soudí, že popis v Oznámení z MP bývá oproti hlášením PČR lépe strukturován a tudíž lépe využitelný a srozumitelnější. Událost je většinou jasně a konkrétně popsána včetně případného opatření při zásahu MP a jeho vyřešení. Domluva s pracovníky MP bývá většinou snadnější a operativnější – oznámení MP jsou doručována brzy po zaznamenání události, jsou většinou konkrétní a je možno na ně v případě potřeby navázat sociální prací s rodinou.

Takový přístup velmi usnadňuje práci na OSPOD při zjišťování okolností k danému jednání a usnadní i pozvání dítěte a celé rodiny v co nejkratší době na pohovor na OSPOD.

Nespornou výhodou MP je dobrá znalost sociálního prostředí lokality, ochota ke spolupráci s orgány města a vysoká operativnost, která se projevuje i tím, že pracovníci MP pravidelně zasílají oznámení o dětech do IS SVI. Odhalování protiprávního jednání se v lokalitách děje i díky kamerovému systému a operativní činnosti MP. Tento druh dozorové činnosti MP je cenným informačním zdrojem práce Tpm, a to zejména tehdy, když zástupce MP v Týmu pro mládež pravidelně předává aktuální informace o výskytu sociálně patologických jevů v určité lokalitě. Kamerový systém doplněný hlídkovou činností MP umožňuje poměrně přesně zjistit, kde se scházejí problematičtí mladiství

a nezletilí a prohlubuje možnost předcházet a zabránovat různým druhům protiprávního jednání v různých problémových lokalitách.

Zápory spolupráce

Výtky k práci MP byly ojedinělé: experti soudí, že problémy se vyskytují pouze u některých nečetných městských policistů, kteří otálejí s podáním Oznámení, či s těmi, kteří jsou naladěni tak, že dávají větší přednost represivním prostředkům a nedoceňují význam preventivní práce. I zde bylo poukazováno na to, že pracovníci MP jsou svou primární činností značně vytíženi a na prevenci jim nezbývá dostatečná časová kapacita.

Možnosti a rizika spolupráce v budoucnu

Výhodou dle respondentů je fakt, že městští policisté většinou jako první přicházejí do styku s dětmi narušujícími veřejný pořádek či jsou ohroženi svým okolím. Do budoucna by bylo přínosné častější pravidelné vyhodnocování situace, lepší koordinace preventivních činností. Zajímavé by bylo příp. ve spolupráci s PČR vypracování map rizikových lokalit a k nim vázaným problémům města a lepší výměna informací mezi PČR a MP. Přínosná by byla i lepší spolupráce a koordinace v oblasti preventivních programů pro školy.

Experti též doporučují, aby MP jasně vyčlenila některého svého člena pro průběžnou spolupráci s SVI a vytvořila mu podmínky, zejména časové, pro takovou spolupráci. Zástupce MP by se měl v budoucnu hojněji zúčastňovat i případových konferencí.

Probační a mediační služba (PMS)

Probační a mediační služba disponuje odborníky, kteří na vysoké odborné úrovni rozumějí problematice dětí a mladistvých s problémy chování. Proto je velmi žádoucí úzká spolupráce mezi Tpm a PMS.

Klady spolupráce:

Dle expertů PMS většinou s OSPOD dobře spolupracuje, v řadě obcí jsou dokonce vzájemné vztahy na nadstandardní úrovni. Nutno ale podotknout, že je to opět spíše na základě osobních vazeb a dřívější oboustranné spolupráce kurátorů pro mládež a PMS, než na základě SVI jako takového. Obě strany fungují na vzájemné důvěře, že jsou předávány informace objektivní a pravdivé. Velkou výhodou v takových případech je rychlost předávání informací a aktivní účast PMS jak v přípravné, tak v realizační fázi SVI.

V souvislosti se zavedením SVI se do jisté míry zlepšila i vzájemná formální komunikace, zejména v souvislosti s navrhovanými opatřeními. Zapojení do Systému včasné intervence vytváří předpoklady k tomu, aby se opatření vůči klientovi vzájemně nevyklučovala, aby opatření OSPOD byla uskutečňována bez konzultace s PMS a naopak PMS neinformovalo OSPOD. Zlepšila se tak individuální práce s klienty, neboť OSPOD mj. předává PMS zprávy s rodinnými anamnézami; ke zlepšení rovněž přispívají pravidelné konzultace a společné hledání řešení, stejně jako spolupráce při vzniku potřebných probačních programů. Jsou rychleji předávány informace o dohledech nad mladistvými, popřípadě mediaci v oblasti narovnání mezi pachatelem a poškozeným v rámci trestního řízení s mladistvými.

Realizací projektu SVI došlo ke zvýšení prestiže PMS ve vztahu k laické i odborné veřejnosti, důsledkem toho bylo posílení postavení těchto institucí (a někde i navýšení počtu pracovníků PMS).

Případné zápory spolupráce:

Vzhledem k tomu, že kontakty mezi OSPOD a PMS mají často výrazně osobní charakter, byla od některých expertů z obcí s rozšířenou působností signalizována dosud malá kooperace. Někteří

experti si stěžovali, že veškeré pokusy o funkční setkání byly v zásadě nerealizovány, OSPOD a PMS pracovali po své linii. Důvody této situace není možno vidět pouze v nezájmu o spolupráci, ale též v časové vytíženosti pracovníků, kteří se – vzhledem k zaměření své práce – pohybují málo přímo v terénu a nezaměřují se tolik na preventivní práci.

Ne všude se podařilo nastavit vzájemnou spolupráci tak, aby kurátor i pracovník PMS prováděli společně šetření. Dle některých názorů je OSPOD pouze využíváno pracovníky PMS pro zjištění informací o rodině pro soud (expertem to bylo nazváno „kořistnictvím“). Tyto – poněkud jednostranné názory expertů, kteří ve většině případů patří do ranku OSPOD – svědčí o ne vždy zcela dobrém vztahu mezi pracovníky OSPOD a PMS, což se projevuje (ke škodě věci) na výsledcích preventivní činnosti mezi ohroženou mládeží.

Možnosti budoucí spolupráce:

Dle nové metodiky SVI se možnosti spolupráce PMS a OSPOD zvýraznily: je možno například kontrolovat uložená opatření, společně připravovat a realizovat probační programy, poskytovat si vzájemně statistické údaje. Je možná společná tvorba preventivních programů, které PMS sama realizovat nemůže, ale může přispět k jejich kvalitě (např. výchovné pobyty pro děti a rodiče).

Výhodou je možnost společného vzdělávání s pracovníky OSPOD a zejména možnost omezení rivalit obcí vytvořením spojovacího článku mezi orgány justice a obcemi v regionu. Vzájemné spolupráci by jistě pomohlo, kdyby byly jasněji stanoveny kompetence OSPOD a PMS při zajišťování podkladů o klientech a jejich rodinách a byl uveden ve skutečnou dělnou činnost systém včasné intervence. Systém včasné intervence musí být systémově podporován, je třeba se vyrovnat s dvojkolejností práce.

Rizika spolupráce:

Za rizika spolupráce experti považují zejména možné snížení zájmu o práci v SVI, pokud nebude projekt systémově podporován. V jedné lokalitě byla např. spolupráce z tohoto důvodu ukončena (poté, kdy PMS 2 roky koordinovala Tým pro mládež). Problémem s tím souvisejícím je určitá „dvojkolejnost“ vyplývající z rozdílných řídicích a metodických center (MV a MPSV) a někdy i neochota ke spolupráci ze strany PMS. V případě výměny pracovníků hrozí i přerušení pracovních osobních vazeb a spolupráce může začít váznout.

Někteří experti považují za značný nedostatek absenci vhodných probačních programů (zejména pro mládež zneužívající návykové látky).

Orgány justice (soudci, státní zástupci)

Metodika SVI předpokládá pravidelnou součinnost Týmu pro mládež s orgány justice. Státní zástupci a soudci mají totiž dobrý přehled o registrované kriminalitě v regionu, těmito otázkami se zabývají do podrobností a mohou tak pro práci Tpm přinášet zásadní zobecňující informace. Představitelé justičních orgánů mají však na účast v jednání jednotlivých Tpm málo času, okresní struktura jejich činnosti zahrnuje několik možných týmů pro mládež a je proto obtížně časově zvládnutelná.

Klady spolupráce:

Experti hovořili o tom, že pokud dojde ke spolupráci s orgány justice, pak je tato spolupráce charakterizována jako vstřícná a prospěšná věc. Pracovníci justice se podílejí zejména na tvorbě (připomínkování) preventivních programů a sdílení informací v rámci jednání Tpm. Předností spolupráce je okamžitý náhled orgánů justice do situace při řešení situací vzniklých delikventním chováním mladistvých, dále zajištění odborných komentářů k nově zaváděným právním předpisům, výhodou je i znalost kompetencí jednotlivých aktérů kauzy.

Velkou výhodou je dlouhodobá osobní spolupráce s konkrétními pracovníky justice a jejich opakované zapojení do problematiky na místní úrovni (v optimálním případě i mimo města, kde soud sídlí). V této souvislosti je zvláště cenná účast pracovníků justice při koncipování konkrétních programů a projektů a jejich případné přímé zapojení v nich (např. Právo na každý den, cílená soudní přelíčení pro skupiny žáků a studentů, dny otevřených dveří soudů, přednášková činnost, zapojení do systému společného vzdělávání, odborných komisí apod.).

Experti poukázali ještě na jednu důležitou věc, která je nejednou řešena ve spolupráci s justičními orgány. Z hlediska praxe OSPOD je nejednou snaha řešit problém klienta brzděna nebo komplikována právním pohledem na problematiku. Zde bývá porada s pracovníky justice velmi užitečná, neboť se dosahuje resocializačních či preventivních cílů právně aprobovaným způsobem.

Zápory spolupráce:

Zásadním problémem je, jak bylo zmíněno, časové vytížení soudců, které neumožňuje většinou výraznější kooperaci. V některých lokalitách není s orgány justice spolupráce v rámci SVI prakticky žádána (i když jsou členy TpM, často však pasivními). Někteří experti si posteskli, že v některých místech mají představitelé justice k aktivitám SVI odtažitý vztah, nemají zájem systém blíže poznat a ani využívat, postačuje jim rutinně podaná zpráva o poměrech nezletilého nebo mladistvého. Jeden z expertů uvedl, že – dle jeho názoru – Okresní státní zastupitelství nepovažuje OSPOD za partnera a spolupráci s ním v podstatě ignoruje. Celkově je možno říci, že projekt SVI není zástupci justice využíván tak, jak byl původně zamýšlen a koncipován.

Možnosti budoucí spolupráce:

V budoucnu bude potřebné soudce a státní zástupce motivovat k využívání systému SVI jako hodnotného zdroje informací při jejich rozhodování ve věcech klientů a zároveň je přesvědčovat o smyslu a významu jejich součinnosti s Tímy pro mládež zejména při tvorbě dlouhodobějších právně akceptovatelných preventivních programů. Bylo by vhodné, aby justice, jako složka státního aparátu s určitou prestiží, měla nad projektem SVI v době jeho ohrožení záštitu.

Je však skutečností, že role soudu v rámci SVI je ze své podstaty spíše jednostranná, kdy ze systému především čerpá informace, které tak má možnost získat ihned a má tak možnost se na případ včas a řádně připravit.

Rizika spolupráce:

Zásadní komplikací spolupráce SVI s justicí je nedostatek času soudců a státních zástupců v kontextu celkové šíře jejich pracovní odpovědnosti, kdy nemají čas pro (dle jejich názoru) o „něco navíc“. S tím souvisí názor jiného respondenta, že používání SVI v justici by bylo jejím dalším zatížením a dalším zpomalením justičního systému. Jako další riziko práce do budoucna je podceňování úlohy OSPOD při navrhování komplexních řešení a tudíž malý zájem o spolupráci. Za hlavní překážku spolupráce s orgány justice považují experti nedostatek času těchto pracovníků.

Školská zařízení (pedagogové)

Metodika SVI počítala od svého vzniku jednoznačně s kooperujícím významem škol pro rozvoj preventivního systému. Pracovníci škol mají totiž zcela bezkonkurenční možnost každodenně sledovat vývoj svých žáků a tím jsou nenahraditelným receptorem pro včasné zachycení signálů negativního vývoje v životě dětí. Škola a školské zařízení mohou v životě žáků sehrát důležitou ozdravnou roli, a to zejména tehdy, když se jejich činnost opírá o kooperující subjekty TpM.

Klady spolupráce:

Spolupráce se školami je všeobecně hodnocena spíše jako dobrá. Školská zařízení se obracejí na OSPOD se žádostmi o pomoc při řešení rizikového a problémového chování žáků.

V rámci SVI někteří koordinátoři SVI navštěvují školy a informují ředitele a učitele o potřebnosti aktivního zapojení škol do součinnosti s OSPOD. V některých obcích byla dokonce pro potřeby škol sepsána příručka či metodický list, které informují učitele problémových dětí o správném postupu při řešení zejména záškoláctví žáků. Pedagogové se aktivně účastní pracovních setkání a seminářů pořádaných Tpm. Zejména je důležité (a pro OSPOD i školu nesmírně důležité) navázání spolupráce OSPOD se školními psychology, se kterými koordinátor SVI či pracovníci Tpm řeší konkrétní případy asocialitou ohrožených žáků.

Respondenti sdělují, že od doby, kdy byl v místě zaveden systém včasné intervence, se ukazuje zvýšená snaha škol o spolupráci. Ta se projevuje – mimo jiné – i častější účastí zástupců OSPOD na případových konferencích ve školách. Pozitivní vliv této skutečnosti spočívá v tom, že se případová konference nekoná pouze za účasti nejbližších aktérů problému (zástupci školy, rodiče a dítě), ale že do procesu hledání vhodných nápravných opatření vstupují i v problému nezaujatí a zároveň odborně kompetentní lidé z OSPOD, čímž se celý proces zkvalitňuje. Dochází tak postupně k tomu, že se přechází od pouhého „pranírování“ žáka k hledání adekvátních přístupů v konkrétním případě. Účast pracovníků OSPOD ve školních případových konferencích umožňuje zúčastněným dospělým aktérům na základě zjištěných sociálních, zdravotních, bytových a dalších informací správně pochopit limity určitých rodin (a tím i žáka) a postupovat při řešení se znalostí věcí, které dokresluje situaci žáka.

Respondenti dále uvádějí, že pokud škola spolupracuje v rámci SVI, bývá reakce OSPOD či Tpm velmi rychlá, neboť se OSPOD o závadovém chování dítěte dozví prakticky ihned a je možno vhodně reagovat bez zbytečného odkladu. Správná aplikace zásad SVI způsobuje v mnoha obcích uklidnění obavy, že by oznámení sociálně patologického jevu ve škole mohlo školu nějak sociálně poškodit. Propracovaný systém okruhu lidí, kteří mohou disponovat informací o problémech dítěte a jeho správného řešení naopak způsobuje, že se nejen řeší problém kritizovaného žáka, ale že se zároveň ukazuje rodičům ostatních žáků, že si škola dovede poradit s problémy. V tomto procesu se zejména osvědčila spolupráce s výchovnými poradci škol, kteří mají zajištěn přístup do SVI (a proto není třeba proškolovat a seznamovat s uživatelským prostředím SVI všechny učitele).

Případné zápory spolupráce:

Jako základní problém experti uvádějí to, co jsme diskutovali v předcházejícím textu, totiž že některé školy problémové žáky včas do SVI nehlásí, aby nedošlo k poškození jména a pověsti školy. Modelová situace vypadá tak, že je dítě ve škole nositelem různých závažných výchovných problémů (krádeže, napadání spolužáků, šikana), a škola se to neúměrně dlouho snaží řešit sama. Tento stav může trvat i několik měsíců. Teprve poté, až když je situace neúnosná a rodiče již odmítají spolupráci se školou, a rodiče spolužáků si intenzivně stěžují, hlásí to škola OSPOD. Leckdy je tomu tak i proto, že pedagogičtí pracovníci nejsou dobře proškoleni, jak v určitých situacích jednat, rezignují na výchovnou práci a posuzují děti a rodiny pouze na základě školní úspěšnosti. V horších případech dochází k celkové rezignaci některých škol nebo značné části pedagogických pracovníků na výchovu.

Dalším avizovaným problémem je určitá roztržičnost spolupráce. Objektivním důvodem může být vysoký počet škol i tomu odpovídajících pracovníků OSPOD v lokalitě, kdy koordinátor SVI nemůže postihnout všechny případy a ani je detailně nezná. Jeho rady školám jsou pak v obecnější rovině, což není vždy efektivní a nesplňuje představy škol.

V některých školách ne zcela dobře funguje komunikace mezi řediteli škol, školními metodiky prevence a dalšími pedagogy, dochází ke špatnému či nepřesnému předávání informací. Totéž se děje i vůči pracovníkům OSPOD či Tpm. Někdy dochází k tomu, že pedagogové přestanou spolupracovat v nápravném procesu a přenášejí odpovědnost na orgány SPOD.

Možnosti budoucí spolupráce:

Do budoucna by měla dle respondentů být nastavena určitá pravidla spolupráce, kdy si budou školy vytipovávat problémové žáky a s nimi tvořit individuální plány s podporou OSPOD. Žádoucí by bylo, aby školy byly hlavně oznamovateli informací a spolupracovaly včas zejména se sociálními službami, ale nejlépe přímo v kooperaci s TpM.

Měly by být důsledněji podporovány individuální projekty škol, zapojení členů TpM do programu primární prevence s aktuálními tématy (zneužívání, domácí násilí, kyberšikana apod.).

Nemělo by se zapomínat na společné vzdělávání školských pracovníků s pracovníky OSPOD, společně by měly být vypracovávány programy, projekty a opatření. Nezbytným krokem pro naplnění tohoto cíle jsou pravidelná setkání s výchovnými poradci, metodiky prevence a vedeními jednotlivých škol. Setkání je nutné moderovat a směřovat ke spolupráci, nikoliv ke zbavování se odpovědnosti za výchovu.

Rizika spolupráce:

Především je dle respondentů nezbytné zabránit možné stigmatizaci nezletilého ve školním prostředí.

Pokud se týká učitelů, ty je třeba stále motivovat a zejména přesvědčovat ředitele škol o přínosu předávání informací na OSPOD v rámci SVI, ukazovat jim dobré výsledky spolupráce, jinak totiž hrozí vyprchání jejich původního nadšení. Hrozí především dvě základní rizika – totiž že některé školy jeví nezáměr o kooperaci v rámci SVI (takové je třeba přesvědčit o možnostech SVI důrazem na úspěchy činnosti v jiných školách), a že jiné školy zase neadekvátně přenášejí odpovědnost za výchovu a řešení situace problémového žáka na OSPOD a svou úlohu spatřují pouze v často emotivně podbarveném informačním zahlcování OSPOD či TpM. Na tyto extrémní postoje je třeba pamatovat, důsledně a kriticky se věnovat informacím ze škol, podle potřeby je v rámci TpM ověřovat a důsledně s nimi pracovat.

V některých školách o spolupráci s OSPOD formou programu SVI nebyl dostatečný zájem z důvodu nedůvěry předávání informací pomocí IS SVI. Někteří pedagogové se totiž obávají, že informace o problémovém žákovi poskytnutá elektronicky nenajde svého adresáta – raději posílají informace písemně a na doručenkou. I zde je třeba patřičné osvěty v rámci rozvoje SVI.

Zdravotnická zařízení (lékaři)

Praxe jasně ukazuje, že ne vždy dochází k propojení zdravotních informací o duševním či fyzickém stavu problémového žáka a o situaci v tomto směru u jeho sociálního zázemí s jeho specifickým asociálním či antisociálním vývojem. Přitom tyto informace často determinují vhodný preventivní či resocializační postup při řešení problémů klienta. SVI si klade za cíl vzít tyto informace v dostatečné míře v potaz, zajistit vhodný postup k nim při zachování ochrany osobních údajů před jejich zneužitím. Je totiž třeba zajistit, aby tyto informace hrály vždy důležitou roli při zacházení s klientem.

Klady spolupráce

Výhodou spolupráce s lékaři je dle expertů zejména včasná informovanost např. o podezření na syndrom CAN (týrání, zneužívání, zanedbávání dítěte) či jiných důležitých poznatcích o dítěti. Zapojení lékařů umožňuje pružně reagovat na nespokojenosti rodičů s lékaři v oblasti preventivní péče o děti.

SVI umožňuje OSPOD získat od lékařů rychleji lepší informace o zdravotních problémech dětí v souvislosti s opilstvím, experimentováním s nelegálními návykovými látkami a úrazy, ale i získat odborný názor na somatický stav dítěte a vytvoření jeho psychologického profilu.

Případné záporné spolupráce

Zásadním problémem spolupráce v IS SVI s lékaři je absence technického vybavení u některých dětských lékařů – někteří lékaři nejsou schopni komunikovat v rámci IS SVI, protože nemají v ordinaci nebo doma internet, jiní lékaři mají počítače zahlcené různými aplikacemi pro svoji praxi (léky, termíny prohlídek...), což jim znesnadňuje orientaci a schopnost ovládat systém, zapomínají přístupová hesla apod., komunikují a oznamují případy raději přes telefon. Komplikací je však zejména pasivní přístup a jakási nedůvěra mnohých lékařů k SVI.

Další zmiňovanou komplikací je velké množství ordinací lékařů a odborných lékařských zařízení, kdy vzniká někdy problém s takovým množstvím subjektů komunikovat.

Možnosti budoucí spolupráce

Respondenti nám sdělili, že zdaleka ne ve všech zúčastněných obcích mají zdravotníci přístup do IS SVI. V mnoha lokalitách nemá do IS SVI zatím přístup nikdo z pediatrů ani jiných lékařů. Někteří experti zastávají dokonce poněkud systém narušující názor, že zatím ani z pohledu běžné praxe nebyl důvod, aby lékaři do SVI přístup měli. Ti, kteří vyjádřili tento názor, se domnívají, že dlouholetá praxe s pediatrií v jejich městě a okolí je nastavena na osobních kontaktech s pracovníci OSPOD a věří, že pokud je v rodině problém, o kterém by mělo OSPOD vědět, lékaři sami sociální pracovníci – telefonicky – kontaktují. Obdobná je (dle těchto expertů) i spolupráce se sociálními pracovníky dětského oddělení v nemocnici, které – údajně – ihned telefonicky kontaktují v případě potřeby pracovníci OSPOD. Pokud je např. v nemocnici novorozené dítě, které matka chce dát k adopci nebo dítě v nemocnici rovnou zanechá, fungují nastavené mechanismy s pracovníky náhradní rodinné péče.

Jiní experti jsou však názoru, že v těch lokalitách, kde zdravotníci přístup do SVI mají, je třeba zvýšit jejich informovanost a zařazovat je více do aktivní účasti na činnosti Tpm, ve kterém by optimálně měl soustavně pracovat např. adiktolog, dětský psychiatr a pediatr. Zdravotníkům by bylo vhodné stále připomínat význam systémového přístupu pro vhodné zacházení s klienty, kde vybrané zdravotnické informace hrají podstatnou úlohu a motivovat je pro přiměřené zapojení v něm. To ovšem vyžaduje i určité proškolení zdravotníků v tomto směru.

Rizika spolupráce

Experti signalizovali jako hlavní rizikový faktor spolupráce časovou přetíženost zdravotníků (kteří tvrdí, že nemají čas na vyplňování oznamovacího formuláře) a neochotu ze strany lékařů spolupracovat s odvoláním na mlčenlivost a ochranu osobních dat. Lékařům často nestačí stále a opakovane vysvětlovat, že je s informacemi nakládáno podle zákona. Někteří lékaři odmítají uvažovat o přesazích zdravotnických zjištění, svůj pohled mají zaměřen pouze úzce medicínsky, sociální aspekty případů podceňují.

Spolupráci v některých případech komplikují i zásahy centrálních orgánů a celková nestabilita v resortu zdravotnictví.

Neziskové organizace

I neziskové organizace mohou mít značný význam při preventivních a resocializačních procesech s klientem a jeho sociálním okolím.

V některých městech byla spolupráce nastavena již před vznikem SVI a je postavena na fungujících a opravdu funkčních vazbách. Někde ovšem tyto NO nejsou do SVI včleněny, ač s pracovníky, kteří s dětmi osobně pracují, se pracovníci OSPOD osobně znají, spolupracují a jsou v osobním a telefonickém kontaktu již několik let. Někde spolupráce probíhá prostřednictvím komunitního plánování.

V praxi spolupráce s neziskovými organizacemi funguje tak, že pokud NO v terénu zaznamenají informace a skutečnosti, které by mělo OSPOD vědět a řešit je, předávají je – dle svého uvážení – OSPOD. Činí tak zejména tehdy, kdy mají podezření na ohrožení dítěte. (Většinou se pracovníci NO – dle názoru expertů – ve svých odhadech nemýlí.) NO mají někdy obavu, aby jejich oznámení nepoškodilo příslušnou NO nebo spolupráci NO s rodinou a důvěra lidí v konkrétní NO, proto se často uchylují k prosbě, aby jejich oznámení byla vedena jako anonymní.

K dalším spolupracujícím organizacím, které mají místo v SVI, jsou různá Krizová centra, která pomáhají řešit krizové situace v rodině, především týkající se malých dětí, rozvádějících se rodičů, dále pak spolupracují při řešení problémových styků s jedním z rodičů, při problémech v rámci stíhání péče apod.

Klady spolupráce

Za jednoznačnou přednost spolupráce s NO respondenti považují jejich flexibilitu, motivovanost, dobrovolnictví, společné vzdělávání, společnou realizaci konkrétních opatření a možnost vyhodnocování společně dosažených výsledků na případových konferencích, která poskytuje mj. možnost individuálně plánovat řešení situace klienta. NO mají též značný význam z hlediska naplňování volného času mládeže, zejména pak vytváření adekvátních preventivních programů pro ohroženou mládež. Zvláště potřebná je činnost NO, která je zaměřena na určité skupiny klientů (Romové, delikventi, drogově závislí apod.).

Přínosná bývá spolupráce s nízkoprahovými zařízeními, která mají snahu nabídnout mládeži prostor pro řešení jejich problémů a následnou pomoc, pro vhodné využití volného času, prostor pro skupinovou práci s dětmi stejných problémů. Jedná se o návazné služby, které OSPOD používá a nabízí v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

Spolupracující NO bývá spolehlivým partnerem při práci s rodinami všude tam, kde OSPOD nemá kapacity na pravidelné docházení do rodin; NO tak mají možnost pracovat s rodinami individuálně.

Případné záporné spolupráce

Nejčastěji zmiňovaným problémem je skutečnost, že ve většině případů NO nejsou členy Tpm, a proto je nutné je vždy předem žádat o spolupráci. Překážkou spolupráce bývá i snižování jejich finanční podpory a časté střídání pracovníků NO. Síla společného působení je rovněž oslabována ochranou osobních dat klienta NO. Různá bývá též úroveň kvality některých poskytovaných služeb. U některých NO se vyskytla neochota ke spolupráci – pracovníci těchto organizací se bojí o ztrátu důvěryhodnosti pro klientelu, s kterou pracují. Naráží se zde na starý problém míry zachování sdělených tajemství a jejich prolomení s cílem účinně pomáhat.

Možnosti budoucí spolupráce

Jednou z možností by mohl být další rozvoj služeb pro rodiny s dětmi a pro děti ohrožené rizikovým chováním. Do budoucna by měla být navázána spolupráce s dalšími NO k zajišťování aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Rozšířena by mohla být preventivní péče a větší možnost následné péče. Instituce by měly být vzájemně propojeny.

Dobrým námětem ze strany OSPOD je realizace kulatých stolů s tématy potřeby a kvality služeb pro ohroženou mládež za účasti příslušných NO a společné vytváření „sítě a mapy služeb“ pro děti, mládež a rodinu v regionu.

Rizika spolupráce

Hlavním jmenovaným rizikem je nedostatek financí na potřebné služby a programy v této oblasti, některé NO již z těchto důvodů služby omezují. Jedním z důvodů je nevyhovující systém dotačního

financování. V některých lokalitách se snaží problém řešit každoroční finanční podporou sociálně-aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi v rámci neinvestičních dotací města. Ve vztahu ke klientovi byl – v souvislosti s finanční podporou příslušné NO – signalizován závažný fakt, že některé NO se namísto podpory kompetencí a samostatnosti klienta snaží spíše o jeho udržení.

Dalším rizikem může být, že by NO nejednaly „de lege artis“, OSPOD se to snaží kontrolovat.

Jiní partneři

Experti vyjmenovali širokou škálu dalších partnerů spolupracujících v rámci SVI. Jmenovitě to jsou zejména různá oddělení městských nebo obecních úřadů: oddělení sociální práce, oddělení přestupků, komunitní centrum, Středisko výchovné péče, Středisko sociální prevence, Pedagogicko-psychologická poradna, školní psycholog, Manželská a rodinná poradna, organizátoři probačních programů, metodicky prevence, organizace zabývající se prací s drogově závislými.

Klady spolupráce

Respondenti většinou zastávali názor, že zmíněné organizace umožňují přístup k dalším informacím o klientovi a jeho zázemí a rozšiřují tak obzor pohledu na problematického jedince.

Vyzdvihovány byly zejména osobní kontakty, zájem o spolupráci ze strany zmíněných organizací a jejich aktivita vůči problémům mladých jedinců, podchycení delikventního jednání i mimo město. K lepšímu se dle expertů změnila kvalita poskytovaných informací. Při jednání TpM měli hlavně soudci a státní zástupci, kteří rozhodují o umísťování do různých zařízení, možnost osobně se setkat s těmito partnery. Rozšířila se tak škála možných opatření, možnost domluvy o jejich vhodnosti pro konkrétní situaci a konkrétního klienta.

Případné záporné a rizika spolupráce:

Spolupráce s většinou výše zmíněných organizací je dle vyjádření expertů teprve v počátcích a je často pouze jednorázová. Rizikem je možné „přetahování klientů“ mezi organizacemi a neochota ke spolupráci. Pokud obce nevytvoří takové podmínky, aby spolupráce s SVI byla vnímána jako pomoc, bude se ochota ke spolupráci v budoucnu ještě více komplikovat. Případné promarnění šance na využití projektu jako systémového nástroje pro práci OSPOD a dalších partnerů by bylo velkou chybou.

Rizikem je i „autonomní“ rozhodování jednotlivých subjektů o přijetí či nepřijetí dítěte, bez průběžné konzultace s OSPOD a dalšími subjekty, tedy roztržičnost a nepromyšlená vzájemná komunikace.

Možnosti budoucí spolupráce

Návrhy expertů směřovaly zvláště k rozšíření kooperace a získání nových partnerů. Jednotlivé subjekty by měly mezi sebou pravidelně komunikovat a účastnit se na případových konferencích k situaci dítěte, které iniciuje OSPOD. Měla by být dána možnost svolávat tyto konference v rámci SVI.

Vyjádření k pilíři metodiky SVI: Vytvoření jednotného informačního a komunikačního prostředí:

Jedním z nejvíce kontroverzních bodů zavádění systému včasné intervence bylo zavádění jednotného informačního systému. Poté, co byl systém prověřován od roku 2004, byla jeho ostrá verze postupně zaváděna a zároveň modifikována v průběhu let 2007–2012. Problém celého systému spočíval především v tom, že zúčastnění pracovníci uskutečňující SVI měli různá očekávání, která vkládali do této novinky a že ne vždy docházelo k porozumění mezi pracovníky technického zabezpečení a uživateli.

V současnosti je IS používán na všechny agendy OSPOD (Om a Nom, někde pouze na spisy Om), což činí přibližně 90 % ze všech spisů, ve většině obcí experti uváděli dokonce až 100 % veškeré agendy.

Problém ovšem zůstává v tom, že spisová dokumentace je na všech OSPOD stále paralelně vedena v písemné podobě. Podvojnost evidence spočívá v tom, že není propojena spisová služba s IS SVI a pracovníci musí kopírovat záznamy do spisové služby úřadu, aby mohla být odeslána příslušné organizaci přes datovou schránku.

Jaké jsou tedy přednosti zavedení IS SVI?

Za zásadní výhodu je respondenty považován aktuální přístup k informacím o nezletilých, které jsou dostupné všem kompetentním osobám, tudíž možnost rychlého zjištění základních údajů. Spisy je možno vést v elektronické (operativnější) podobě, což doposud většinou nebylo možné.

IS může vytvořit ucelenou databázi celé agendy OSPOD, možno říci, že realizací projektu došlo k vytvoření přehledného prostředí, které – při správném využívání – významně usnadňuje orientaci v rámci dané problematiky. V tomto ohledu bylo dosaženo i dalších sekundárních přínosů zavedeného informačního systému, jako je například významné zvýšení počítačových dovedností jednotlivých pracovníků OSPOD a současně zkvalitnění jejich technického vybavení. To vytváří předpoklad, že bude možno těchto prostředků v budoucnosti využít i při řadě dalších projektů v oblasti sociální práce.

Nedostatky zavedení IS SVI?

Respondenti se shodli v tom, že největší problémy spočívaly v nedokonalém přizpůsobení programů potřebám praxe. Expertům především chybí fungující napojení IS na registry obce a technické nedostatky propojení s registrem obyvatel. Systém je poruchový, aktualizace jsou sice časté, ale ukazují chybové párování údajů v rámci aktualizací. Dodnes se objevují občasné problémy s načítáním některých lidí z registru obyvatel, převážně u menších obcí – pak je nezbytné do SVI zadávat vše ručně, což pracovníky OSPOD zdržuje. Aplikace IS SVI rovněž není propojena se spisovou službou úřadu. Její plné využívání zkomplikovalo povinné zavedení systému datových schránek. Pro pracovníky OSPOD tak došlo ke zvýšení administrativní náročnosti, neboť kromě práce v IS SVI musejí evidovat spisovou dokumentaci i v interní spisové službě městského úřadu a dle instrukce MPSV vést spisy nadále v papírové podobě. Šifrované policejní datové zprávy z oznámení P ČR do IS SVI je dokonce nutno převádět ručně.

Mezi respondenty dominuje názor, že od doby, co projekt přešel z MV ČR na MPSV, se systém přestal rozvíjet. Například novým pracovníkům OSPOD nebyly nalogované nové přístupy. Subjekty, které jsou aktivními členy TpM, nejsou propojeny mezi sebou, tudíž v této formě ztrácí IS SVI svůj význam. Pokud nedojde ke změně, uvažují některé obce o odstoupení od SVI.

Limity použitelnosti IS SVI

Prostřednictvím rozhovorů s experty nám bylo sděleno, že IS SVI je v současné době zastaralý a neodpovídá požadavkům nového zákona o sociálně právní ochraně dětí, a že pro další provoz by bylo potřeba systém přizpůsobit novinkám dle novelizovaného zákona a přihlédnout i k požadavkům pracovníků.

Konkrétně nelze např. měnit důvody založení spisu (výčet na výběr je nedostatečný, nepočítalo se např. s kurátorskými důvody založení spisu apod.) – proto někdy kolonky v současné době nejsou vyplňovány. Dále nejsou používány Rejstříky, neboť nevyhovují potřebám OSPOD. Nelze používat Individuální plán, byla by potřebná další kolonka pro vyhodnocení situace dítěte, tak jak nyní požaduje zákon – Vyhodnocení i IPOD není kam do systému uložit. Velmi neprakticky se v IS píše

záznamy – jsou nepřehledné, nelze např. upravit a odsadit odstavec, změnit písmo, podtrhnout – záznam je pak méně přehledný a hůře čitelný (když člověk chvátá, potřebuje ze spisu vytáhnout nejdůležitější údaje, ale za současného stavu nezbývá, než vše pročíst, nelze na první pohled vybrat jen to nejdůležitější, nelze podtrhovat podstatné).

Dalším problémem, o kterém jsme byli informováni prostřednictvím respondentů, jsou Oznámení od PČR – pracovníci by uvítali možnost Oznámení vrátit policii zpět pro doplnění potřebných údajů. Dnes je nutné Oznámení přijmout a zavolat na příslušné OOP nebo jinou součást PČR o doplnění, což je rovněž časově náročné.

Současný IS SVI je dle zpráv expertů možno charakterizovat spíše jako kartotéku, kde je možno napsat záznam z jednání a kde se dá spis elektronicky archiovat – tento účel by splnilo i cokoli jiného a možná i lépe (respondenti mají na mysli uživatelské prostředí a limit jeho současného využití). Na druhou stranu sebekriticky podotýkají, že možná neumí dosud IS SVI dostatečně využít. Zde by byly vhodné konzultace s autory IS a jejich případná spolupráce s pracovníky OSPOD, která v podstatě od zavedení programu chybí. Školení k danému programu proběhlo jen jednou a v podstatě velmi informativně, ostatní věci se respondenti učili za provozu a spíše intuitivně.

Experti upozorňují na další problém: spisy jsou dostupné pouze místnímu OSPOD, pokud se klient přestěhuje mimo lokalitu, spis již přístupný není, přičemž byl původní předpoklad plošného rozšíření SVI v celé ČR. Vážným plýtváním časem také je, že všechny spisy jsou vedeny paralelně v písemné podobě.

Předpokládaný výhled rozvoje IS SVI

K této otázce se experti stavěli skepticky a považují ji za otázku vhodnou spíše pro nadřízené zodpovědné orgány. Jsou si vědomi, že inovace IS není zřejmě aktuálně na programu dne, respondenti uvádějí, že to brzdí jejich aktivity, zejména když se dozvěděli, že dodavatelská firma vývoj nových verzí zastavila. Uvádějí, že ovšem neznají zákulisí celého projektu. Nicméně různé náměty do budoucna prezentovány byly:

- Do SVI by měly být zapojeny všechny úřady městských částí, soudů, státního zastupitelství včetně Probační a mediační služby. Měly by se připojit i lékařská a školská zařízení, ale pouze jako oznamovatelé (z důvodu ochrany dat). SVI by měl být rozšířen na celou agendu kurátorství a agendy SPOD (kolizní opatrovnictví, pěstounská péče aj.).
- Všechna dosavadní data by měla být „překlopena“ do případného nového systému. Velmi důležité je zabezpečení dat v IS SVI. SVI by mělo být rozšířeno plošně.
- Měla by pokračovat setkání měst realizujících SVI k předávání vzájemných zkušeností tak, jak je dříve pořádalo MV ČR.

Obecně by se dalo říci, že by si informační a komunikační prostředí SVI zasloužilo oživení a inovaci. Bylo by vhodné poučit se z již vytvořených a plně funkčních IS, které sice neumožňují propojení na další subjekty, ale zásadním způsobem pracovníkům ulehčují práci a pružně reagují na jejich požadavky a novelu zákona.

Vyjádření k pilíři metodiky SVI: Opatření, která tvoří samotný proces nápravy delikventa

Je zjevné, že celý proces zavádění SVI nemá být samoúčelný, ale má prvořadě směřovat k včasnému odhalení nastoupení nevhodné životní cesty dítěte a především pak k vytvoření takových podmínek, které by vedly k zastavení nezdravého procesu, případně k jeho účinné změně. Proto jsme se našich expertů ptali, zda došlo od zavedení SVI k nějakému rozvoji metod práce s ohroženou mládeží (ve srovnání s předchozím obdobím) a jestliže ano, jak zásadní a přínosné byly tato změny?

Experti si tento úkol SVI uvědomují a konstatují, že již pojmenováním problému a vytvořením projektu došlo k výraznému obratu v rutinní práci. Od zavedení SVI byla realizována a je rozvíjena celá řada konkrétních programů. Zejména byly vzpomenuty takové programy jako terénní práce ve vyloučených lokalitách, výcvik sociálních dovedností pro děti s projevy predeliktivního chování, pomoc matkám a dětem v azylových domech, mentorská asistence – práce studentů s dětmi s poruchami učení, nevhodným chováním nebo s problémy s přípravou na školní vyučování. Pro aplikaci řady z nich byly zavedeny v některých lokalitách nové služby jako např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Krizová centra s psychologickými, terapeutickými, sociálními a právními službami, výcvikové byty pro matky v Kojeneckém ústavu či široce použitelné výcvikové a resocializační byty a – v neposlední řadě – byly budovány nové kapacity SVP. Zásadní změnou bylo navýšení počtu preventivních aktivit.

Pozitivně je experty hodnoceno, že Týmy pro mládež se snaží vytvořit dlouhodobou koncepci práce s ohroženou mládeží včetně patřičných opatření, která jsou v rámci jednání Tpm vyhodnocována, že od zavedení SVI je pravidelně realizován probační program, že mladiství jsou častěji zařazováni do různých skupinových nebo individuálních preventivních či resocializačních programů, že v oblasti školství byla zřízena funkce školního psychologa a vytvořena společná metodika pro řešení problematiky záškoláctví. Důležité je – jak již bylo výše naznačeno, že subjekty zapojené do SVI se podílejí na programech primární prevence na školách, a to nejen ve školním roce, ale i o prázdninách (letní tábory pro děti ohrožené rizikovým chováním) a zároveň dochází k realizacím projektů zaměřených na sanaci rodiny. Ke kladům zavedení SVI patří nesporně i to, že došlo k širší spolupráci s městskou i obecní policií (zejména v akcích zaměřených na drogy a prostituci).

Jiní respondenti však upozorňují, že v některých lokalitách se po přistoupení k metodice SVI v zásadě nic podstatného nezměnilo, že k výraznějším změnám práce OSPODu nedošlo. Sice oceňují např. zvýšenou rychlost, s jakou se k jejich rukám dostane oznámení o nějakém problému, ve kterém figurovalo dítě (ať se jedná o poškozeného nebo pachatele), což jim umožňuje rychleji reagovat, metody nápravné práce OSPOD však zůstávají – bohužel – prakticky stejné. Jako v minulosti se aplikuje v první řadě jednorázový či – v lepším případě – opakovaný pohovor s dítětem a zákonným zástupcem, pak nastupují případně další (nemnohá) málo účinná opatření.

Jaká konkrétní opatření využíváte v návaznosti na SVI?

V návaznosti na výše řečené se ukazuje, že v činnosti OSPOD jsou nejčastěji využívána dle terminologie SVI – opatření *nařízená*, což jsou zejména legislativní opatření – nejčastěji dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Horší situace je s tzv. opatřeními *dohodnutými*, tedy využíváním programů a služeb NNO k sanaci rodiny (asistenční služby v rodinách), programů sociálního výcviku, probačních programů, ambulantních či pobytových služeb středisek výchovné péče, ne vždy je využíváno spolupráce s dětskou psychiatrií, psychiatrickými léčebnami, pedagogicko-psychologickými poradnami, K-centry a dalšími intervenčními centry atp.

Metodika SVI počítala také s vytvářením individuálních plánů a stanovení cílů nápravy. I tyto postupy jsou závislé na tom, co konkrétní OSPOD může k resocializaci či následné prevenci nabídnout, což znamená, že tento převýchovný proces je dosud značně limitován možnostmi. Tato okolnost je o to více omezující, když je vzato v úvahu, že potřeby každého klienta i jeho sociálního zázemí jsou individuální a nelze je pokrýt omezeným množstvím často nerozpracovaných možností.

A tak místo soustavné preventivní či resocializační práce zůstávají pracovníkům OSPOD stále nakonec intervence, které umožňuje zákon, totiž v závažnějších případech podávat podnět k soudu k uložení výchovných opatření (v těchto případech je většinou navrhováno stanovit dohled) – tedy jinak řečeno, zajistit klientovi soustavnou péči odborníků výchovných zařízení.

Celkově názory expertů na úspěšnost postupu po zavedení SVI směřují k vyjádření, že před zavedením SVI byla potřebná opatření aplikována v hrubých rysech stejně, rozdíl spatřují především

v urychlení jejich aplikace. Hlášení byla dříve zaslána dva měsíce od doby, kdy se událost stala, nyní jsou hlášení zaslána do druhého dne. Tím, že bylo získáno více informací v krátkém časovém intervalu a bylo možno se lépe zaměřit na problémové oblasti mladistvého (ať už se jednalo o problémy v rodině či o osobnost mladistvého, nebo o vliv vrstevníků), došlo přece jenom k včasnějším a tím bezesporu účinnějším zásahům. Situace byla o to lepší, čím více nápravných prostředků bylo k dispozici a o co lépe pracují (kooperují) členové Tpm.

Dle vyjádření expertů došlo vlivem aplikace SVI k výraznému zrychlení kontaktu i s delikventními klienty. Pro udržení tohoto trendu je důležité zaměřením na primární preventivní aktivity a včasné podchycení v terénu zachycených prekriminálních signálů s využitím všech možností jednotlivých pilířů Systému včasné intervence. Při této práci se ovšem – dle názoru expertů – nelze zříkat i příměření represivních prostředků, a to zejména tehdy, kdy selžou všechny dostupné preventivní a resocializační prostředky.

V těchto případech postupují pracovníci OSPOD dle zákona o sociálně právní ochraně dítěte a podávají podněty k soudu na přiměřená výchovná opatření. Děje se tak zejména tehdy, kdy ambulantní péče OSPOD selhávala, nebo neměla efektivní posun, a kdy nesplnila svůj účel ani případný ambulantní či dobrovolně diagnostický pobyt v SVP a DDÚ. Až po selhání i těchto opatření je pak přístupováno k dalším akcím typu podnětu na výchovné opatření k soudu.

Respondenti se vyjadřovali i ke změnám v úpravě rodinného zázemí ve vztahu k zavedení SVI. Tuto oblast stále vnímají jako problémovou, a to vzhledem k nedostatku organizací, které rodinám pomáhají. Jejich snahy o nápravu tohoto stavu ztroskotávají většinou na financování projektů a nedostatku vhodných institucí v dosahu. Uvádějí, že v úpravě rodinného zázemí se osvědčily aktivity s klinickým psychologem – s některými klienty se jedná o poměrně dlouhodobou spolupráci, která většinou vedla k pozitivnímu posunu rodinného problému. Problémem dle jejich mínění spíše bývá, zda rodiče s OSPOD chtějí spolupracovat a zda chtějí něco ve své rodině změnit. Pokud tomu tak je, s rodinou se např. pracuje ve spolupráci s Krizovým centrem a dalšími subjekty. V takovém případě sehrává kladnou roli i pořádání případových konferencí, vytváření individuálních plánů apod. Mohou být s úspěchem využívány programy sociální asistence a poradenství, jež realizují např. videotrénink interakcí. To, co bylo výše řečeno, platí i o případech, kdy je hlavním problémem řešení konfliktů či násilných činů v rodině, kde se vyskytují děti.

Nadále však přetrvává nedostatek organizací zabývajících se oběťmi a stále přetrvává nedostatečná informovanost o jejich možnostech. Snaha o navýšení jejich počtu existuje, realizace SVI tak motivuje k rozšíření těchto služeb.

Experti byli též dotázáni, jaká konkrétní opatření využívají sociální služby ve spojitosti se zákonem o soudnictví ve věcech mládeže. Odpověď na tuto otázku ukázala, že nejčastěji je soudu navrhováno, aby v trestním řízení bylo klientovi uloženo jako výchovné opatření dohled probačního úředníka a napomenutí s výstrahou, poměrně hodně se též využívá doporučení uložit výchovnou povinnost.

Zvláštní pozornost věnovalo expertní šetření otázce, do jaké míry je z hlediska praktického využití komplementární metodika SVI s novelizovaným zákonem o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. Metodika SVI je dle některých názorů komplementární s novelizovaným zákonem o OSPOD. Obě formy přístupu k rodině a jejího dalšího vedení ve smyslu sociálně-právní ochrany dětí se vzájemně propojují. Cílem obou je v podstatě „náprava“ nežádoucího chování dítěte a změna jeho postojů k případnému protiprávnímu jednání, nejlépe i zamezení jakéhokoli dalšího rozvoje sociálně patologických jevů. Cílem je, aby dítě zůstalo ve svém prostředí, ve své rodině, ale v některých případech je nutné do primární rodiny „zasáhnout“ a rodinný systém popř. posunout nebo přenastavit tak, aby byl funkční a pozitivní ve smyslu zastavení dalšího rozvoje sociálně-patologických jevů jak v rodině, tak u daného jedince. Metody jsou obdobné a vzájemně se doplňují.

Pokud se týká praktického využití SVI v sociálně-právní ochraně jako takové, jako výhodu respondenti vnímají jednoznačně rychlost, se kterou se dozvědí o problému v rodině nebo o závadovém

chování dítěte. Určitou shodu lze dále spatřovat i ve Struktuře sociálně-nápravného programu (SNP) s Individuálním plánem ochrany dítěte.

Sporadičtěji byl prezentován názor, že novelizace spíše není komplementární s SVI, nebo taková je pouze v některých oblastech. Zde respondenti pociťují citelnou absenci širší účasti MPSV na projektu SVI a projevují obavy v souvislosti s vnitřní situací na MPSV (personálními změnami, a to nejen ve vztahu k SVI, ale i vzhledem k postavení OSPOD).

Jako negativum je vnímáno, že se dosud plně nepodařilo uvést do praxe metodiku SVI (nejedná se ovšem o zákonnou normu). Novela zákona o sociálně-právní ochraně je závazná, opatření daná zákonem jsou realizována, což je i z tohoto hlediska výhodou.

Kladné a záporné rysy novelizace:

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí podrobněji specifikuje některé postupy při realizaci sociálně-právní ochrany dětí, jako je např. pořádání případových konferencí či zpracovávání zpráv o klientech. Výsledky jsou využívány při další spolupráci s rodinou a jako příprava k jednání u soudu. Vyhodnocení situace dítěte a rodiny a zejména individuálních plánů ochrany dítěte ve spolupráci s rodiči jsou používána i proto, aby se odstranila formálnost, přičemž se nejedná o nové metody, ale o metody doposud aktivně neužívané. Novela zdůrazňuje vytváření podmínek ke zkvalitnění péče o ohrožené děti, předcházení umísťování dětí do institucionální péče a je zaměřena výrazně na prevenci negativních jevů. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí klade důraz na individuální práci s rodinou a zároveň mezioborovou spolupráci příslušných subjektů, preferování náhradní rodinné péče před ústavní výchovou.

Mnozí respondenti uvedli, že s novým zákonem, který přináší i nové povinnosti, se stále učí pracovat a necítí se kompetentní v současnosti tyto věci hodnotit. Zákon platí pouze několik měsíců a některé věci jsou tak dlouhodobého charakteru, že není – dle jejich názoru – seriózní zatím objektivně hodnotit jak pozitiva, tak negativa. Většina níže uvedeného tak patří spíše k prvním postřehům.

Pozitivně experti hodnotí zavedení některých metod, zejména případové konference a individuální plány. Toto vyhodnocování umožnilo významnější individualizaci práce s klienty, řešení jejich problémů do větší hloubky včetně možnosti stanovování realizovatelných a měřitelných cílů. Samotný rozsah individuálních plánů a jejich vyhodnocování (21 stran formuláře, kde se OSPOD vyjadřuje k řadě okolností ryze odborného charakteru při nedostatku informací, vlastní odbornosti a potřebám řešení problému) považují za zatěžující. Experti dále považují za přínos multidisciplinární přístup, větší důraz na prevenci nežádoucích jevů a podporu terénní práce.

Za kladný rys novelizace je experty jednoznačně považováno uzákonění jednotného informačního systému (míněno SVI), i když pokud se týká SVI, zatím ještě nedochází k úplnému naplnění zákona a navíc novela nezahrnuje IS SVI jako podporu systémového přístupu v péči o ohrožené děti do zákona jmenovitě.

Specifický kreativní přístup k aplikaci zákona nám zprostředkoval jeden expert, když sdělil, že po několikahodinových diskusích s kolegy na OSPODu o tom, jak pojmout např. povinnost „Vyhodnocení situace dítěte a vytvoření IPODu“ přistoupil s kolegy k vytvoření vlastní verze příslušných formulářů tak, aby bylo možno – dle jejich názorů – dostat požadavkům zákona a přitom byl formulář funkční v praxi a srozumitelný.

Z hlediska kurátora pro mládež nejsou pro praxi přínosné některé skutečnosti, které byly požadovány ke zjištění ve „Vyhodnocení“ dle pokynů MPSV, ale chybí tam z pohledu experta skutečnosti, které jsou pro pochopení případu dítěte podstatné.²³

23 (Konkrétně: byly vytvořeny další kolonky „pohled mladistvého na svůj čin a jeho pohled do budoucna, vztah k jeho rodičům jako autoritě, zájem rodičů o dítě, o jeho volný čas – zda rodič ví, kde se dítě pohybuje a co dělá, jaké jsou případné kontakty dítěte s dalšími klienty našeho oddělení, zda je součástí nějaké party nebo se skupení“, apod.).

Pokud jde o záporny použitelnosti novelizovaného zákona o sociálně-právní ochraně dětí, poukazovali někteří experti na to, že došlo k ukvapenému zavedení novely zákona, aniž byla pilotně ověřena reálnost nově zaváděných metod práce. Zejména lze za chybu považovat chybějící prováděcí metodiku, nejasné prováděcí instrukce ke spisové dokumentaci a nedostatečně zvážené důsledky zvýšené administrativní zátěže. Zvýšená administrativní zátěž pracovníků OSPOD může totiž ohrozit účinnost terénní práce. Jako další negativum je navíc vnímán nedostatek sociálních služeb a programů, se kterými se počítá v novele.

Možnosti pozitivního rozvoje:

Respondenti především kladně hodnotí, že novela zákona o SPOD zavádí standardy do oblasti sociálně-právní ochrany, protože stávající podoba práce pracovníků OSPOD s ohroženým dítětem a jeho rodinou je v rámci ČR velmi rozdílná. Standardy jsou stanoveny pouze v určitých oblastech (např. počtu pracovníků), v dalších oblastech si budou OSPODy tvořit své vnitřní standardy, což v sobě ovšem skrývá nebezpečí, že každý OSPOD bude opět fungovat odlišně. Je tomu tak proto, že pomocí standardů v oblasti OSPOD lze upravit pouze některé okruhy úkolů (např. lhůty, dokdy od nahlášení problému klienta bude provedeno šetření), protože sociální práce je velmi individuální a specifická. Přesto by MPSV mělo stanovit základní standardy, které by byly závazné pro všechny OSPODy v ČR (i přesto, že zavádění standardů bude pro města náročné).

V rámci naplňování standardů činnosti sociálně-právní ochrany dítěte by měly být vytvořeny podmínky pro systematickou práci s rodinami a dětmi zvýšením počtu pracovníků OSPOD, jejich vzděláváním, supervizí apod. Měla by být dále prohloubena odborná spolupráce subjektů – OSPOD, školských a zdravotnických zařízení, PČR, MP, PMS na procesu vyhodnocení situace dítěte a rodiny a sestavení individuálního plánu.

Experti by přivítali garanci systémového přístupu k celému SVI včetně jeho rozšíření do všech příslušných lokalit včetně jasně daných pravidel od MPSV, popř. dalších participujících ministerstev, a jejich součinnost s OSPODy.

Možná nebezpečí:

Respondenti nám sdělili, že zkušenosti z praxe ukazují na určité zažitě stereotypy, formy práce a přístupu ke klientům na jednotlivých OSPOD, i v souvislosti s různými soudními obvody, které jsou příčinou nesourodosti oddělení OSPOD ve městech a s tím související velice pomalé zavádění změn a chybějící metodika ze strany MPSV, finanční nejistota ze strany státu v oblasti podpory OSPOD a formální přístup a neochota ke spolupráci.

Připomínají, že pokud nedojde k plánovanému navýšení počtu pracovníků OSPOD v důsledku nedostatku finančních prostředků, nebudou dostupné potřebné služby pro klienty.

Poznámky k působení opatření, která tvoří proces nápravy ohroženého dítěte:

Vzhledem k tomu, že se jedná o nejrozsáhlejší změnu zákona č. 329/1999 Sb. od jeho přijetí, je zapotřebí, aby MPSV a příslušné krajské úřady byly nápomocny k dokonalému zvládnutí jeho implementace. Doposud se expertům zdá podpora od těchto subjektů nedostačující.

V místech, kde byla vytvořena funkční síť programů a služeb v oblasti péče o ohrožené děti, je možným nebezpečím současně omezování finanční podpory potřebných programů. Je potřeba systematicky podporovat rozvoj odborných služeb pro rodiny s dětmi (např. v oblasti mediace a řešení rozvodových sporů, v oblasti domácího násilí a sexuálního zneužívání apod.) a spolupracovat a sladit postupy se sociálními pracovníky v jiných obcích.

Závěrečné celkové vyjádření k tomu, zda program SVI sehrál v rámci regulace kriminality mládeže nějaký význam

Respondenti většinou zastávají názor, že díky zavedení SVI vzniklo lepší komunikační prostředí ke kooperaci všech subjektů zainteresovaných na problematice prevence kriminality a návazné resocializační práci. V rámci prevence negativních jevů se podařilo prosadit vznik některých nových a pro prevenci nesmírně důležitých organizací, např. typu nízkoprahových zařízení. SVI přispěl též k popularizaci významu prevence při omezování asociálních či antisociálních projevů mladých lidí, členové Tpm pořádají v tomto smyslu řadu užitečných přednášek.

Je poměrně obtížné se vyjádřit k tomu, zda došlo díky aplikaci SVI k nějakému významnějšímu poklesu kriminality mládeže. Je ale na místě uvést, že projekt SVI zatím funguje příliš krátce a není dostatečně stabilizován. V současném stadiu je jeho důsledné uskutečňování spíše nadějí pro budoucnost.

V některých obcích se dle expertů snížila kriminalita mládeže, ale je korektní zároveň připomenout, že nelze s jistotou říci, zda se jedná o přímý vliv SVI. Faktorů tohoto posunu je více, zvýšil se např. počet výchovných opatření – dohledů, snížil se počet nařízených ústavních výchov, soud i státní zastupitelství častěji využívá možnost nařídit probační program, zvýšil se počet klientů s nařízenou výchovnou povinností a byla navázána spolupráce se subjekty, kde lze fakticky soudem požadované penzum hodin smysluplně odpracovat. Zlepšila se spolupráce a efektivita v komunikaci i mimo SVI, vznikly nové služby a programy pro děti ohrožené rizikovým chováním.

Projekt SVI rozhodně sehrál pozitivní roli v oblasti urychlení přenosu informací a navázání multidisciplinární spolupráce napříč zapojenými a dalšími občasné spolupracujícími subjekty. Propojení všech tří pilířů SVI může dát základ vzniku systémového preventivního a resocializačního přístupu k péči o ohrožené děti. Pomoc ohroženým dětem má interdisciplinární charakter, a proto má velký význam naplňování cíle SVI – nastavení efektivní spolupráce zainteresovaných subjektů. Projekt vytvořil zásadní rámec pro řešení problematiky dětí a mládeže nejen ve městě, ale také v regionu. Výrazně posílil úlohu prevence kriminality a pomáhání.

Expertní šetření bylo zakončeno shrnujícími otázkami, které měly za cíl odhalit, do jaké míry aplikace SVI přispěla sociální práci v oblasti. Experti uvedli, že díky SVI jsou většinou daleko lépe informováni o negativních událostech s účastí dítěte, o stavu kriminality v místě a o nabídce služeb pro realizaci preventivních a uložených nápravných opatření. Tato informovanost se dle jejich mínění zvýšila hlavně tam, kde dobře funguje Tým pro mládež. Experti jsou o současných problémech informováni přes SVI formou „Oznámení s účastí dítěte“, na zasedáních Tpm se pak informují o obecných problémech regionu.

Informovanost se dle některých expertů zvýšila i v oblasti nabídky služeb pro realizaci uložených opatření, došlo i k nárůstu nových služeb tohoto typu. Nezanedbatelný význam je třeba spatřovat i v přehledu o faktické informovanosti. To znamená, že experti získali ve zmíněných oblastech celkově kvalitnější přehled o dění včetně zpětné vazby, nakolik jsou určitá opatření účinná. Systém včasné intervence ovšem nezpracovává statistiky, to musí pracovníci řešit vlastními silami.

Souhrnně lze konstatovat, že překážky zefektivnění SVI a jeho dalšího pozitivního vývoje vyplývají z nezapojení všech potřebných subjektů do činnosti SVI. Tato váhavost je do jisté míry způsobena neujasněností budoucího rozvoje (či stagnace) SVI, který se nevhodně promítá zejména v nejednoznačné podpoře obcí. Tým pro mládež těžce prosazuje své vize, obce se sice zavázaly ke spolupráci, ale nemají dostatek finančních prostředků, vynaložené náklady na zavádění SVI neodpovídá prezentovaným modelům fungování IS SVI. Experti uvádějí, že rozvoj IS SVI stagnuje, v současnosti nereaguje na aktuální požadavky OSPOD, tj. na žádosti o konkrétní změny v aplikaci dle požadavků platné metodiky MPSV. Aplikace se dále nevyvíjí, nereaguje na legislativní změny a vůbec není jasná další koncepce vývoje tohoto stěžejního programu... Experti též vyjadřují nespokojenost

s protichůdnými informacemi přicházejícími z centra (např., že k zásadním změnám dojde při zavedení celostátního IS pro OSPOD na bázi SVI, pracovníci OSPOD tak pracují ve stálém provizoriu.). I z těchto důvodů se nepodařilo dostatečně motivovat všechny subjekty, s jejichž spoluprací se počítá v rámci naplňování metodiky SVI (státní zastupitelství, představitelé justice ani lékaři s IS SVI buď vůbec, nebo pouze ve velmi omezené míře spolupracují, chybí doplňování metodiky SVI, např. pro systematickou činnost Tpm metodika výrazně chybí, je postrádáno jisté centrální řízení a sladující metodické vedení.

Kontraproduktivně se mohla – dle některých expertů – projevit v této souvislosti i snaha každého z měst přinést do informačního systému svoje postřehy nebo požadavky. Dodavatel se jim zpočátku snažil vyhovět, a tímto způsobem se IS komplikoval a spíše znepráhledňoval. Řešením by mohlo být přesunutí IS na tzv. centrální variantu, kde by konečné stanovisko ke změnám mělo MPSV.

Jakých chyb by se při realizaci SVI neměli noví zájemci o tento systém dopustit?

Především experti zdůrazňují, že před realizací SVI je nezbytné zjistit, zda všechny subjekty opravdu stojí o aktivní spolupráci a účast v SVI a vnímají SVI jako přínos. Bez splnění této podmínky by se mohla myšlenka SVI stát pouze formální a neplnila by svůj účel. Je rovněž dobré, aby SVI koordinoval člověk, který je schopen a ochoten věnovat práci se systémem čas a aby tento čas skutečně měl. Noví zájemci o SVI by měli počkat s jeho realizací do doby, až bude SVI centrálně profesionálně a odpovědně řízeno a zajištěno.

Neměla by však být podceněna přípravná fáze na vstup do systému, tzn. je třeba věnovat velkou pozornost seznámení partnerů s principy, cíli a smyslem SVI, získat představitele zúčastněných subjektů pro spolupráci a zároveň podporovat vznik potřebných služeb pro zdárné fungování systému.

Někteří respondenti připomínají, že není možno v současné situaci seriózně hodnotit chyby či úspěchy při realizaci SVI, neboť jsou teprve ve fázi rozvoje systému a stále se učí s ním náležitě pracovat. Je též třeba vyvarovat se toho, aby byl přínos SVI omezen pouze na rozvoj informačního systému – neměl by být podceňován význam obou dalších pilířů SVI, bez kterých by byl systém výrazně okleštěn a ztratil by svůj pravý význam. Jeden z expertů poznamenal, že by se IS SVI neměl považovat za cíl projektu – tím je prevence kriminality. Informační systém by však měl být soustavně a cílevědomě doplňován a rozšiřován na celé území ČR. Od jednoho experta zazněl názor, že zákon č. 359/1999 Sb. po své novelizaci legalizuje široké zavádění IS SVI, i když se předpokládá, že v budoucnu by měl tento systém fungovat pod jiným názvem. Zmíněný zákon je platný, avšak k jeho skutkovému naplnění zatím nedošlo.

Zúčastněné subjekty v Systému včasné intervence by měly umět najít v systému to pozitivní, co systém bezesporu nabízí. Na začátku se však může zdát – jako při zavádění jakýchkoliv nových postupů – že SVI způsobuje nárůst administrativy, nicméně postupně by měl systém péči o ohrožené děti zefektivnit a ulehčit. Tuto ideu je třeba předat nejen budoucím klíčovým realizátorům, ale také i všem dalším potenciálně spolupracujícím subjektům.

Spokojenost s právním prostředím, ve kterém se uskutečňuje SVI

Závažnou otázkou, na kterou nám experti odpovídali, byl dotaz, zda jsou spokojeni s právním prostředím, ve kterém vykonávají svou činnost. Všichni dotázaní respondenti by uvítali zákon, který by právně reguloval zásady a náležitosti prevence kriminality na různých úrovních státu. Tento zákon by byl – z jejich pohledu – velmi potřebný zejména pro zakotvení preventivní práce směřující proti kriminalitě v podmínkách obcí s rozšířenou působností. S ohledem na současný stav, kdy není zřejmá podpora projektů SVI, by bylo vhodné toto systémové úsilí podpořit zákonnou oporou.

Experti by uvítali sjednocenou, komplexně pojatou legislativu, která by byla doplněna aktuálními metodickými stanovisky a obecnými pokyny pro realizaci. Dosud je legislativa týkající se dětí, mládeže a rodiny nevhodně roztržena do několika resortů, oblast není řízena a metodicky vedena jako celek, jednotlivé právní úpravy na sebe nenavazují. Chybí meziresortní propojenost a ucelená koncepce systému péče o děti a mládež. Koordinace by se měla projevit zejména v tom, že případné změny by měly být v souladu a měly by se ve všech resortech projevovat shodně, tedy činnosti zúčastněných by se měly podporovat a nejt proti sobě.

Experti se však obávají, že lidé z terénu nejsou schopni zajistit, aby se spustil tento potřebný legislativní proces. V odpovědích zaznává stížnost, že pracovníci praxe ze zkušenosti vědí, že pokud v minulosti kdykoli cokoli v této oblasti připomínkovali, žádná z jejich připomínek nebyla brána dostatečně v potaz a nikdy nebyla do nějakého zákona nebo novelizace včleněna. Připomínají, že např. o novelizaci zákona č. 218/2003 Sb. se hovořilo již od té doby, co byl zákon schválen.²⁴

Terén by – podle expertů – uvítal i novelu zákona o sociálních službách, případně vznik zákona o sociálních pracovnících. V této oblasti by bylo vhodné provést legislativní změnu směrem k povinnosti obcí zapojit se aktivně do péče o ohrožené děti, rozvíjet služby, zpracovávat koncepci péče o ohrožené děti v konkrétní lokalitě (např. tak, jak je to nyní zakotveno ve slovenské legislativě).

Experti připomínají, že by byly vítané změny v oblasti standardů pro výkon SPOD – vládní nespokojenost s nastavením počtu rodin, s nimiž mají pracovníci pracovat. Jelikož se od sociálních pracovníků požaduje celá škála odborných činností, které mnohdy přísluší pouze odborníkům z oblasti psychologie, psychiatrie, speciální pedagogiky či medicíny, není v jejich silách naplnit standardy tak, jak jsou nastaveny. Dále např. limity počtů klientů nezohledňují spisy Nom čili děti s trvalým bydlištěm mimo spádovou oblast.

S uspokojením by bylo respondenty přijato jednotné informační prostředí pro OSPOD na všech úrovních. Vzhledem k tomu, že byl IS SVI zaveden v tolika městech, měl by se stát základem celostátního informačního systému. V současnosti je ovšem brzdou práce, že aplikace systému se již několik let nevyvíjejí a tím již nesplňují požadavky OSPOD na potřebnou funkčnost a aktuálnost.

Koncepční rámec SVI částečně převzala – dle názoru expertů – i novela zákona o SPOD, což experti, pracující delší dobu v systému včasné intervence, hodnotí pozitivně, a doufají, že dojde k patřičnému rozvoji jednotné koncipované systémové preventivní práce. V souvislosti s tím varují, že pokud obce začnou opouštět IS SVI, budou samy nakupovat rozličné nové informační programy, objeví se za čas jistě znovu myšlenka jednotného IS. Tento individualistický postup pak bude pouze významným mrháním finančními prostředky obce i státu.

Celkové vyznění názorů expertů na dosavadní zkušenosti s SVI a na novou etapu této práce směřovalo ke konstatování, že architektura nového SVI by měla být kompatibilní s elektronickou evidencí písemností, která je ve většině obcí standardem a měla by splňovat požadavky Instrukce MPSV č. 21/2000 O rozsahu a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené OSPOD, která je nyní

24 Byly uváděny např. tyto legislativní návrhy: Z pohledu kurátora pro mládež v zákoně chybí možnost případné sankce pro nezletilého a jeho rodinu v případě nespolupráce; je problém s opatřením zařízení klienta do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, pokud do SVP dítě nenastoupí nebo jeho rodina nespolupracuje, je nedostatečná ochrana sociálních pracovníků v terénu – tyto pracovníci by si „zasloužili“ i legislativní ochranu; bylo by vhodné, aby sociální pracovníci měli i nějaké pravomoci vůči nespolupracujícím klientům.

aktualizována, včetně vedení rejstříku a statistiky. V té souvislosti jsme od expertů získali určité návrhy na některé další rozšíření aplikací.²⁵

Nezbytným předpokladem plošného rozšíření nově koncipovaného SVI je dle expertů stabilní personální obsazení řídicího a metodického centra SVI, doplnění metodiky pro činnost TpM, která by obsahovala i modely tzv. teambuildingu, přesnější vymezení rolí komisí pro sociálně-právní ochranu dětí v obcích a Týmů pro mládež, a to vše v návaznosti na procesy a struktury komunitního plánování.

Mnozí respondenti zdůrazňují, že případné promarnění šance na využití projektu SVI jako systémového nástroje pro práci OSPOD by bylo velkou chybou. Idea SVI je totiž natolik nosná, že v každém případě pro řadu obcí zůstane jedním ze zásadních nástrojů pro práci s dětmi v budoucnosti.

- 25 – možnost sdílení a spoluvytváření formuláře hodnocení situace dítěte pro spolupracující subjekty
- zakomponování programu usnadňujícího jednotlivým subjektům přípravu případových konferencí a vzájemnou komunikaci v rámci tohoto procesu
 - umožnění realizovat v rámci aplikace SVI „virtuální případové videokonference“
 - využití aplikace pro informování uživatelů o legislativních novinkách, metodických pokynech MPSV, dobrých řešeních z praxe apod.

5.

Závěr

Z provedeného šetření jasně vyplynulo, že systémový přístup k řešení asociálního chování či kriminality mladých lidí je více jak vhodný. Naše i zahraniční zkušenosti ukazují, že preventivní práce má největší šanci na úspěch v co nejranějším věku dítěte, a také to, že klient, který se v pozdějším věku dostává do kontaktu s nápravnými sociálními službami, vykazoval již v minulosti celou řadu signálů, kterých by si mělo sociální okolí vážně všimnout. SVI vychází z myšlenky, že by bylo vhodné tyto signály včas registrovat a urychleně předat ohrožené dítě k zaměřené sekundární (v horším případě terciární) preventivní práci. Tato činnost by ovšem měla být spolupracující, měla by ohroženého jedince z různých směrů motivovat k opuštění nastoupené negativní životní cesty. Mělo by docházet k soustředěné a zaměřené nápravné činnosti, která by zahrnovala jak přímé působení na klienta preventivní či resocializační práce v rámci sociálních služeb, školy, případně dalších agens (zejména v oblasti zájmové činnosti), které by mohly mít na klienta pozitivní vliv, tak i působení na jeho – často nezdravé – sociální zázemí. Ne nadarmo počítá zákon o sociálně-právní ochraně dětí, jakož i zákon o soudnictví ve věcech mládeže²⁶ s tím, že při snaze o odvrácení mladého člověka od asociálního vývoje je třeba mobilizovat všechny dostupné prostředky, včetně pozitivních vzorů v širší rodině klienta. Pouze kooperativní působení všech pozitivně laděných organizací ve spolupráci se širší rodinou a pozitivními vrstevnickými skupinami může mít naději na úspěch.

Systém včasné intervence je založen na správných principech, výzkum však ukázal, že jejich naplňování je z řady důvodů obtížným úkolem. Ověřovaný systém totiž vychází z toho, že lidé, kteří mohou preventivně působit, též preventivně působit chtějí, tedy že si uvědomují a aktivně naplňují svou roli v preventivní a resocializační činnosti. Vzhledem k tomu, že se zapojení do takové činnosti nedá vynucovat (není žádná zákonná povinnost kooperovat při preventivních akcích) a že vysoce často preventivní práce vyžaduje osobní entuziasmus zúčastněných jedinců jdoucí daleko nad rámec jejich povinností, je třeba konstatovat, že zamýšlený systém stojí na dosti vratkých nohách. To se projevuje i v různé kvalitě spolupráce zástupců různých resortů v Týmech pro mládež. Terén dodal dostatečné množství dokladů, že v tomto důležitém preventivním orgánu pracují lidé ve škále od vysoce zapálených pracovníků se snahou maximálně přispět k prospěchu klientů až po členy tohoto orgánu, kteří práci zde považují za nanucenou zátěž, činnost nerozvíjejí, ba nejednou přímo bojkotují. Jsou zde ovšem také takoví, kteří by se rádi na činnosti podíleli, ale kvantum práce v jiných oblastech jim v zásadě činnost v Týmu pro mládež znemožňuje.

Naše šetření ukázalo, že zdárný rozvoj systému včasné intervence je závislý na řadě okolností. Zmíňme zde některé zásadní.

Předně je rozvoj SVI závislý na politické konstelaci v rámci řízení obcí s rozšířenou působností. Ukazuje se, že některé magistráty se myšlenkou zapojení do systému včasné intervence vůbec nezabývaly, považují totiž tuto věc – z hlediska krátkodobosti volebního období a „popularitě“ této problematiky mezi řadovými občany – za kontraproduktivní, za směr, který jim může přinést spíše problémy než pozitivní body. Dále se zdá, že zapojení některých obcí do SVI bylo motivováno představou určitých dotací pro obecní rozpočty, které nebyly až v takové míře naplněny, což vedlo k ochladnutí zájmu vedení radnic o systémové řešení kriminality či asociálních projevů mladých lidí.

Některé obce se do SVI zapojovaly s představou, že účast v systému jim výrazně sníží množství agendy v oblasti péče o mládež na šikmé ploše, a byly nepřijemně rozčarovány zejména tím, že zavádění nového systému (a tedy dvojkolejnost administrativní práce) práci spíše přidala, než ubrala. K tomu se přidala i skutečnost, že programátoři statistických programů systému ne vždy přesně rozuměli potřebám praxe a sledovali spíše budoucí představu o vytvoření celostátní informační sítě a z druhé strany praxe nebyla schopna těmto pracovníkům vytvářejícím software přesně

sdílet potřeby, které nutně pracovníci preventivních a resocializačních služeb potřebují ke své práci, k přiměřené využitelnosti v systému uložených informací.

Situaci komplikovala i okolnost, že ne všichni (zejména dlouholetí pracovníci sociálních služeb) byli natolik počítačově gramotní, aby byli schopni ze dne na den přistoupit k novým formám práce. To se ovšem netýká pouze sociálních služeb, ale též organizací, které podle představy teoretiků SVI měly naplňovat konkrétními informacemi centrum systému. Stále převládá tendence předávat informace o problémových klientech formou papírových oznámení (často na doručence), což ještě více podtrhuje současnou dvojkolejnost předávání informací. Lidé z terénu totiž mají dojem, že při předání informace doporučeným dopisem nebo na doručence zajišťuje, že se informace dostane do odpovídajících rukou, že se nebude někde v rámci počítačových cest „toulat“ a zároveň má odesílatel v rukou doklad, že informaci poskytl. Na druhé straně jsou někteří pracovníci terénu zvyklí, že informace o problémových klientech (třeba žácích škol) předávají aktuálně pracovníkům sociálních služeb – na základě často dlouholetých osobních kontaktů – telefonicky. V takovém případě považují vyplňování tzv. hlášenky o případu za byrokratické nařízení. Navíc je nový způsob předávání informací zatížen i tím, že ne vždy oznamovatel vystihne v hlášení jednoznačně důvod hlášení, opomene některé důležité okolnosti a uvádí tak pracovníky sociálních služeb v rámci OSPOD do nepříjemných interpretačních situací, a to zvláště tehdy, kdy na konkrétního informátora není zpětný kontakt (což se údajně často stává zejména u hlášení z oblasti PČR).

Dalším problémem bezchybného použití SVI je zakořeněná představa, že oznámení problému dítěte sociálním službám je v zásadě na jedné straně „udavačstvím“, které by mohlo při nešetrném zacházení s informacemi poškodit dítě, na druhé straně považují lidé z terénu (zejména ze škol) oznámení asociálních projevů dětí či mladistvých za své profesní selhání. Tím dochází k tomu, že není naplňována hlavní přednost SVI, která spočívá v možnosti urgentní pomoci v počátcích problému a měla by vyústit v konsenzuální řešení nastalých problémů třeba na základě závěrů případové konference. Zde je třeba si ale též postesknout, že se do hledáčku sociálních služeb nejednou dostávají případy dětí, které by mohly být řešeny pouhou rodičovskou domluvou či určitým vhodným a diskrétním zásahem školy, a které spíše zatěžují i tak přetížené sociální služby. Jde zejména o případy, kdy např. při namátkové kontrole je nalezeno dítě či mladistvý v situaci, která vzhledem k jeho průběžným pozitivním projevům je pouze jednoznačně situačním excesem (např. mírné požití alkoholu při ukončení školní docházky, ojedinělé experimentování s kouřením atp.).

SVI se ovšem potýká i s problémy z jiné oblasti, totiž co prakticky dělat s klienty evidovanými sociálními službami. Mnozí účastníci zapojení v SVI si trpce uvědomují, že v jejich dosahu je příliš málo prostředků na resocializační zásah ve prospěch klienta. Zvláště pak je tato bolest výrazně palčivá, když se klienty sociálních služeb stávají děti či mladiství, kteří se již vyznačují značným stupněm sociálně patologického poškození. I zde se pracovníci sociálních služeb snaží situaci zvládnout prvořadě zaměřenými pohovory, které jsou – bohužel – navíc často pouze jednorázové. Pracovník – nejčastěji kurátor pro mládež – pak stojí před dilematem, zda je třeba problematiku klienta řešit za pomoci orgánů činných v trestním řízení či rozhodnutím soudu o dítěti a tím získat nejednou přístup k zacházení s klientem v rámci Probační a mediační služby (nebo za využití všech dostupných opatření tohoto směru) či využít často neadekvátních prostředků různých ne přesně na problematiku zaměřených terénních služeb či neziskových organizací. Pracovníci sociálních služeb vědí, že zájmové a sportovní útvary pro mládež stojí především o bezproblémovou mládež, že se pouze výjimečně setkají s osvěcujícím pracovníkem, který na sebe vezme riziko práce s často již výrazně asociálním dítětem.

Zvláštní kapitolou, kterou se nejednou zabývají fungující Týmy pro mládež, je potřebné působení na rodinu problematického dítěte. Sociální služby se často cítí bezradnými, neschopnými nějak účinně (ve prospěch věci nerepresivně) měnit sociální zázemí dítěte, poskytnout účinnou pomoc v nesnázích rodiny, ze kterých nejednou vyplývají skutečné problémy dětského klienta. Zvláště v době

hospodářské recese je obtížným nalézt pro členy rodiny adekvátní práci, oddlužit ji, zbavit různých typů závislosti, alkoholismem počínaje a gamblerstvím konče. Zvláštní kapitolou jsou případy, kdy se dítě s asociálními projevy zároveň stává obětí agresivního a asociálně zaměřeného rodinného zázemí.

Někteří pracovníci zapojení do SVI si též stěžují na to, že – zejména pracovníci zdravotnictví – příliš málo spolupracují při zjišťování příčin nevhodného vývoje dítěte či členů jeho rodinného zázemí. Zdravotnický personál žije stále v představě, že lékařské tajemství stojí na prvním místě a nepovažují za vhodné (a často ani za možné) kooperovat se sociálními službami na zdravotní a sociální úpravě klientů. Přitom nejednou je např. diagnostikování a vhodná léčba psychiatrické poruchy klienta či osob v jeho okolí klíčem k pochopení směru sociální práce.

6.

Doporučení

Na základě dosavadních výzkumných aktivit je možno dát několik základních doporučení.

Na prvním místě by bylo vhodné uvažovat o komplexním a systémovějším uchopení preventivní práce. Vzhledem k tomu, že se jedná o vysoce důležitou činnost směřující k snižování nápadu trestné činnosti (a to zvláště tehdy, pokud hovoříme o prevenci asociálního či antisociálního vývoje dětí), stálo by za úvahu konstituovat tuto činnost na pevných základech, regulovat ji obecně platnou právní normou. Ta by měla přesněji vymezit postup při zabezpečování preventivní práce. Mělo by být alespoň rámcově řečeno, kdo, kdy a za jakých podmínek je povinen být jakým způsobem činný a jaké preventivní a resocializační prostředky má k této činnosti trvale k dispozici. Smyslem těchto snah by měla být adekvátní odezva na vzniklé problémy tak, aby nedocházelo k pouhé registraci problému, ale i k jeho odpovídajícímu řešení.

Na základě zkušeností se systémem včasné intervence by měly vzniknout ve všech obcích s rozšířenou působností Tímy pro mládež, které by de lege artis (a nikoliv pouze na bázi dobrovolnosti svých členů) soustavně a systematicky vyhledávaly ohrožené mladé lidi a poskytovaly jim včasnou, jejich věku a životním podmínkám přiměřenou podpůrnou činnost.

Zdá se být evidentním, že účinná preventivní práce musí být založena na určité stabilitě činnosti, nemůže se odvíjet od názorů jednotlivých radnic v rámci časově omezeného volebního období. Naopak – je třeba dbát o kontinuitu této činnosti, neboť pouze dlouhodobě koncipovaná prevence může přinést své plody. Tuto kontinuitu by měl zosobňovat zejména profesionální manažer prevence v obcích s rozšířenou působností, který by měl být páteří dlouhodobého preventivního úsilí. U něj by se měly soustřeďovat všechny místní poznatky, které vytvářejí specifické podmínky podhoubí kriminality (měl by si vytvářet tzv. kognitivní mapy potřeb lokality) a zároveň by měl mít přehled o možnostech, které mu umožní preventivní programy uskutečňovat (včetně těch, které mu k využití nabízí stát).

Zde narážíme na další bolest dosavadního preventivního snažení. Můžeme totiž sebelépe zajišťovat depistáž ohrožených mladých lidí, avšak nic nám to nebude platné, pokud nebudeme mít k dispozici přiměřené prostředky preventivní a zejména resocializační práce. Obecně platí, že prevence je ve finále lacinější než represe, nicméně i prevence musí být průběžně zajišťována dostatečnými zdroji. Preventivní a resocializační prostředky musí být navíc regionálně dostupné, nelze vystačit s ideou, že ohrožení mladí lidé budou za těmito preventivními či nápravnými prostředky dojíždět.

Rozvoj preventivní práce též vyžaduje, aby jednotlivé Tímy pro mládež v čele s manažerem prevence byly propojeny celostátní informační sítí, která umožní – mimo jiné – „neztrácení“ klientů z preventivního snažení. Podobně je třeba pro účinnou preventivní práci dosáhnout toho, aby kooperativní působení jednotlivých preventivních agens bylo systémově zajištěno, aby nebylo závislé pouze na přátelských (či případně antagonistických) vztazích aktérů prevence.

7.

Resumé

SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP K PREVENCÍ KRIMINALITY MLÁDEŽE

Publikace je věnována analýze pokusu o systémový přístup k prevenci kriminality mládeže v České republice a dosavadním zkušenostem s tímto systémem v praxi. Publikace vychází z dosavadních výsledků výzkumu s názvem „Systém včasné intervence jako nástroj omezování kriminality“ (dále SVI), který je realizován v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010–2015 (BV II/2 – VS). Výzkumný úkol je zaměřen na nové formy preventivní práce, na fungování SVI v jednotlivých lokalitách, na zmapování zkušeností pracovníků v obcích s rozšířenou působností s tímto systémem a též na zmapování konkrétních postupů pracovníků OSPOD při práci s problémovými klienty v rámci tohoto systému.

Předmětem výzkumu je Systém včasné intervence, jeho technické, personální a další podmínky fungování v praxi.

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, zda a za jakých podmínek jsou aplikované postupy zacházení s ohroženými dětmi a mladistvými v rámci Systému včasné intervence schopny eliminovat či alespoň zmírnit nástup delikventních aktivit v životě ohrožených mladých jedinců.

Dosavadní výzkumné aktivity zahrnovaly následující metody a techniky kriminologického výzkumu:

- studium odborné literatury vztahující se k systémovým přístupům prevence kriminality mládeže a úspěšným (pozitivně evaluovaným) preventivním programům aplikovaným v zahraničí
- studium dokumentů Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva práce a sociálních věcí vztahujících se k SVI
- dotazníková šetření s rozsáhlým využitím volných otázek
- modifikovaná SWOT analýza
- polostandardizované rozhovory s použitím záznamových archů

V této monografii jsou publikovány výsledky 1., 2. a 3. fáze výzkumu (v současnosti probíhá a bude vyhodnocena fáze 4. a 5., celý projekt bude ukončen v r. 2015).

Metodologie a výsledky 1. fáze výzkumu:

V první fázi výzkumu SVI byly respondentům (tj. pracovnícům a pracovníkům odpovědným za usku-tečňování SVI v obcích s rozšířenou působností), zaslány dotazníky s rozsáhlým prostorem pro volné odpovědi, které byly distribuovány do 36 obcí, tedy do všech obcí, které byly v době výzkumu zapojeny do preventivní práce dle metodiky SVI (na výzkumné akci fakticky spolupracovalo 27 obcí s rozšířenou působností). Úkolem každého respondenta bylo podat informaci o 15 dětech nebo mladistvých, kteří se do informační sítě SVI dostali po náhodně stanoveném datu v roce 2012. Prostřednictvím tohoto výzkumného nástroje jsme zjišťovali nejen podkladové informace o ohrožených dětech, nýbrž souběžně i informace o fungování systému. Celkově byly získány informace o 398 ohrožených jedincích. V této první fázi byly do terénního šetření zařazeny všechny ohrožené děti a mladiství, ať již ti, kteří měli problémy s chováním nebo byli ohroženi chováním svého okolí (rodiny, spolužáků apod.).

Bylo zjištěno, že většina klientů (63 %) byla do SVI zařazena z důvodu poruch chování, menší část klientů (26 %) byla zařazena kvůli problematickému chování sociálního okolí, většinou vychovatelů. Zbývající klienti byli do vzorku zařazeni z obou výše zmíněných důvodů, stávali se oběťmi či svědky problematického chování sociálního okolí (např. fyzická agrese vůči nim či závažné konflikty mezi rodiči) a zároveň v jejich chování byly spatřovány problémové signály. Událost, která vedla k zařazení dítěte do SVI, většinou jako první nahlásila Policie ČR.

Respondenti soudili, že sociální práce s klientem by měla ideálně spočívat prvořadě v pohovoru s vychovatelem dítěte (34 %) a v pohovoru přímo s klientem (34 %), nemělo by být opomenuto náležité poučení vychovatele (32 %), provedeno anamnestické šetření v rodině, přijetí patřičných výchovných opatření apod. Takto pojatý ideální postup považují respondenti ve většině případů za uskutečnitelný (někteří se však vyhnuli odpovědi na tuto otázku), pouze zhruba u jedné třetiny konkrétních řešení by bylo dle názorů respondentů vhodné rozvíjet nové, inovativní a účinnější prostředky a postupy.

Zajímavý je souhrn důvodů, které respondenti považují za hlavní překážky svých preventivních snah. Nejčastěji spatřovali příčinu nemožnosti realizovat ideální strategii v rodičích (rodiči), případně jiných vychovatelích a jejich přístupu k problémům dítěte. Další častěji zmiňované překážky se týkaly problémů přímo v OSPOD (nedostatečná kapacita v nabídce, dostupnosti a návaznosti služeb programů pro mladistvé obecně a nedostatečné personální obsazení OSPOD). Mnozí spatřovali příčiny potíží přímo v organizaci Systému včasné intervence, a to konkrétně v nezapojení či malém zapojení dalších institucí do činnosti v rámci SVI, nepropojení informací o klientech v rámci spisů SVI, stížnosti též směřovaly na malou kompatibilitu informací proudících z informačního systému SVI a z ostatních informačních zdrojů a z toho vyplývající obtíže při práci s klienty.

Faktické informace o klientech ukázaly, že pouze přibližně třetina klientů žije ve formálně úplné rodině a další třetina je v péči pouze jednoho rodiče, většinou matky. Další větší skupina klientů žije v rodinách doplněných o partnera rodiče, příp. rozšířených (prarodiče apod.).

Metodologie a výsledky 2. fáze výzkumu:

V druhé fázi výzkumu jsme se pokusili zjistit, do jaké míry je při modifikaci nevhodného chování klientů fakticky využívána metodika SVI. Z první fáze šetření jsme totiž získali indicie, že ani v lokalitách, kde byl již Systém včasné intervence rutinně používán, nebyl využíván dostatečně. Tento fakt jsme se rozhodli ověřit tím způsobem, že jsme změnili podmínky výběru klientů do výzkumného souboru. Podmínkou výběru tak v této fázi nebylo zařazení problémového dětského či mladistvého klienta do evidence OSPOD prostřednictvím informačního systému SVI, ale pouze jeho všeobecná evidence v rejstříku nápadu OSPOD po náhodně stanoveném termínu, přičemž jsme následně sledovali, zda při zařazení klientů bylo či nebylo použito prostředků SVI.

Respondenti byli tentokrát vybíráni z 22 lokalit, ve kterých fungoval Systém včasné intervence relativně nejlépe. Úkolem každého z respondentů bylo podat informaci o pěti po sobě jdoucích dětských či mladistvých klientech s problémovým chováním. Celkově jsme získali informace o 110 klientech OSPOD.

Věkové složení těchto klientů se dosti značně odlišovalo od věkového složení klientů v 1. fázi šetření, kam byli zahrnuti mladí lidé nejen s problémy v chování, ale i děti nebo mladiství ohrožení nebo poškození sociálním okolím. V této fázi byli klienti výrazně starší, 70 % z nich bylo ve věku mezi 14 a 18 roky. Ve vzorku více než ze dvou třetin byli zastoupeni chlapci.

Problémoví jedinci jsou nejčastěji nahlášováni pracovníkům OSPOD Policií ČR (49 %), podstatně méně často školou (18 %) a městskou policií (15 %). Příčinou nahlášení je ve třetině případů nějaký zaznamenaný přestupek (34 %), dále výchovné problémy obecně nebo v rodině (celkem 23 %), problémy s alkoholem (23 %) a podezření z provinění, které je posléze řešeno orgány činnými v trestním řízení (13 %). Mezi nejzávažnější záležitosti ohlášenými policií patřily zejména majetkové delikty, dále případy nezvládnuté agresivity či sexuální motivovaná provinění. Z majetkových deliktů byly nejčastěji uváděny různé druhy krádeží, zejména krádeže v obchodních centrech. U případech hlášených školou nacházíme informace o kouření marihuany a kontaktu s alkoholickými nápoji a též o závažných problémech v rodině či s rodinou žáka, které přispívají k asociálním projevům dítěte.

V této fázi výzkumu se potvrdilo, že Systém včasné intervence není v práci příslušných institucí při hlášení o případech problémových dětských a mladistvých klientů příliš využíván. Nejčastěji byly

problémové události klientů nahlášený tzv. tradiční cestou (47 %) a pouze ve třetině případů (36 %) se pracovníci OSPOD dozvěděli o případu prostřednictvím metodiky SVI. Bylo též zjištěno, že nemalý počet případů byl nahlášen na OSPOD sice elektronicky, ale nikoliv přes SVI (17 %).

Metodologie a výsledky 3. fáze výzkumu:

Třetí fáze terénního výzkumu byla koncipována jako expertní šetření a v terénu probíhala ve 2. polovině roku 2013. V této fázi výzkumu jsme nejdříve hovořili s osmi vybranými experty a aplikovali jsme metodu polostandardizovaného rozhovoru na témata vztahující se k problematice faktického fungování SVI, následně jsme je ještě požádali o zodpovězení některých problémových okruhů písemnou formou. Výběr expertů byl odvislý od jejich kompetence a zkušeností s metodikou a praktickým použitím SVI, bylo též přihlédnuto k jejich osobní zainteresovanosti k práci se systémem.

Z odpovědí respondentů vyplynulo, že hlavním důvodem přistoupení obce s rozšířenou působností k SVI byla potenciální možnost intenzivnější a včasější práce s mládeží s poruchami chování a zároveň zefektivnění komunikace mezi jednotlivými subjekty sociální práce. Někteří experti dokládají, že rozhodnutí pro přistoupení k SVI bylo částečně motivováno i tím, že se se zavedením elektronického způsobu evidence klientů zvýší naděje na snížení kvanta administrativní práce, což se bohužel zatím nestalo.

Respondenti se vyjadřovali k jednotlivým pilířům metodiky SVI, tj. k vytvoření a rozvoji spolupráce mezi institucemi, které jsou (nebo by mohli být) účastníky SVI. Hlavní připomínky expertů směřovaly k následujícím pilířům systému:

- Vytvoření kooperujícího a kompetentního Týmu pro mládež – nejčastěji zmiňovaným problémem byla potřeba kvalitní a aktivní spolupráce mezi členy týmu
- Vytvoření funkce „Manažer prevence“ – experti často zmiňovali potřebu užšího propojení manažera prevence s Týmem pro mládež
- Zajištění náležité spolupráce jednotlivých pracovníků OSPOD při realizaci SVI – zde bylo zdůrazňováno, že OSPOD jako centrální prvek v systému byl nejvíce zatížen problémy se zaváděním systému i všemi dalšími potížemi při zajišťování spolupráce jednotlivých pracovníků a nejasnostmi rozvoje systému do budoucna
- Součinnost s Policií ČR – spolupráce s P ČR byla dle převažujícího mínění expertů na velmi dobré úrovni, problémem v této oblasti byl spatřován v ne vždy zvládnuté tendenci policie řešit předčasně některé případy mladých klientů represivními prostředky. Objevují se zde i určité připomínky k administrativním problémům, které vznikají při práci s informačním systémem SVI
- Součinnost s městskou policií – spolupráce s městskou (obecní) policií byla dle vyjádření expertů rovněž na dobré úrovni, výhodou její činnosti je znalost terénu a bezprostřední kontakt s klienty i s pracovníky OSPOD; výtky k jejich činnosti byly ojedinělé
- Součinnost s Probační a mediační službou (PMS) – v řadě obcí je spolupráce s PMS na nadstandardní úrovni, problémem je ale, že kooperující a na cíl práce zaměřené vztahy jsou až příliš často založeny spíše na základě osobních vazeb a dlouholetých pracovních kontaktů, než na systémovém základě SVI. Při odchodu konkrétních pracovníků ze zaměstnání může pak docházet ke komunikačním bariérám mezi institucemi
- Součinnost s orgány justice (soudci, státní zástupci) – za největší problém je dotázanými experty označován nedostatek času pracovníků v justici, který dosud neumožňuje výraznější kooperaci. Terén by uvítal větší ingerenci těchto složek do konkrétní preventivní práce
- Součinnost se školami (pedagogy) a školskými zařízeními – spolupráce se školami byla všeobecně hodnocena spíše jako dobrá, problémem je ovšem v odkládání hlášení o problémových žácích, který je motivován jednak strachem o ztrátu dobré pověsti školy, na druhé

straně přesvědčením, že škola problém zvládne svými prostředky, což se mnohdy ukáže být mylným předpokladem

- Součinnost se zdravotnickými zařízeními (lékaři) – experti signalizovali jako hlavní rizikový faktor spolupráce časovou přetíženost zdravotníků a neochotu ze strany lékařů spolupracovat v rámci preventivních aktivit s odvoláním na mlčenlivost a ochranu osobních dat pacientů
- Kooperace s neziskovými organizacemi – za přednost spolupráce s NO respondenti považovali jejich flexibilitu, motivovanost, dobrovolnictví a společnou realizaci konkrétních opatření, hlavním problémem je určitá nestabilita NO související s odkázaností na nejisté dotační financování
- Jiní partneři – experti vyjmenovali širokou škálu dalších partnerů spolupracujících v rámci SVI; jsou to zejména různá oddělení městských nebo obecních úřadů, komunitní centra, Střediska výchovné péče, Střediska sociální prevence, Pedagogicko-psychologické poradny, školní psycholog, Manželská a rodinná poradna, organizátoři probačních programů, metodicky prevence a organizace zabývající se prací s drogově závislými. Spolupráce s těmito organizacemi je dle expertů většinou v počátcích a bývá jednorázová.

Vyjádření expertů k dalším pilířům metodiky SVI:

- Vytvoření jednotného informačního a komunikačního prostředí – bylo od počátku jedním z nejkontroverznějších bodů zavádění SVI; plynulo především z nepochopení mezi tvůrci informačního počítačového systému a uživateli, kdy dle názorů expertů (tedy názoru jedné strany tehdejšího sporu) nebylo dostatečně přihlíženo k jejich potřebám a požadavkům. Stále chybí mimo jiné např. napojení IS na registry obce a propojení s registrem obyvatel.
- Opatření, která tvoří samotný proces nápravy delikventa, tedy rozvoj metod práce s ohroženou mládeží – experti vyjádřili většinou názor, že před zavedením SVI byla opatření aplikována v hrubých rysech stejně, zdůraznili však, že po zavedení SVI se aplikace preventivních opatření urychlila. Urychlila se též vzájemná informovanost o klientech.
- Komplementarita metodiky SVI s novelizovaným zákonem o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. Experti se většinou vyjádřili, že obě formy přístupu k preventivní práci se vzájemně propojují a doplňují. Sporadičtěji byl prezentován názor, že novelizace zákona spíše není komplementární s SVI, nebo taková je pouze v některých oblastech. Respondenti především kladně hodnotí, že novela zákona o SPOD zavádí standardy do oblasti sociálně-právní ochrany a doufají ve vytvoření jednotného celostátního informačního systému SVI a v posílení OSPOD o další preventivní pracovníky. Experti si též povšimli, že ani novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí nezmiňuje metodiku SVI jako podporu systémového přístupu v péči o ohrožené děti

Celkové vyjádření k tomu, zda program SVI sehrál v rámci regulace kriminality mládeže nějaký význam, vyznělo do následující podoby:

Respondenti většinou vyjádřili názor, že díky zavedení SVI vzniklo lepší komunikační prostředí ke kooperaci všech subjektů zainteresovaných na problematice prevence kriminality. Konstatovali, že je obtížné vyjádřit se k tomu, zda došlo díky aplikaci SVI k nějakému významnějšímu poklesu kriminality mládeže (to by teprve mohlo být dokumentováno v budoucnosti). V některých obcích se však – dle expertů – snížila kriminalita mládeže, ale nelze ovšem s jistotou říci, zda se jedná o přímý vliv SVI, faktorů tohoto pozitivního posunu může být více. Zásadní překážkou kvalitní práce s SVI je neujasněnost budoucího rozvoje (či stagnace) SVI, která se nevhodně promítá zejména v nejednoznačné podpoře obcí v této oblasti. Celkové vyznění názorů expertů na dosavadní zkušenosti s SVI a na novou etapu této práce směřovalo ke konstatování, že architektura nového pojetí SVI by měla být kompatibilní s elektronickou evidencí písemností, která je ve většině obcí standardem a měla by splňovat požadavky instrukce MPSV o rozsahu a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené OSPOD včetně vedení rejstříku a statistiky (Instrukce MPSV č. 21/2000).

Závěr: Z provedeného šetření jednoznačně vyplynulo, že systémový přístup k řešení asociálního chování mladých lidí je velmi potřebný. Naše i zahraniční zkušenosti ukazují, že preventivní práce má největší šanci na úspěch v co nejranějším věku dítěte, proto je na problematické chování dítěte a jeho rodiny třeba reagovat co nejrychleji. Ukázalo se, že Systém včasné intervence je založen na správných principech, ale že jejich naplňování je z výše uvedených důvodů velmi náročným úkolem.

8.

Summary

SYSTEMIC APPROACH TO PREVENTION OF JUVENILE CRIMINALITY

This publication addresses analysis of the systemic approach to prevention of juvenile criminality in the Czech Republic and experiences so far with this system in operation. The publication draws on the results so far of a study entitled “The Early Intervention System as a Tool for Limiting Criminality” (hereinafter EIS) conducted at the Institute for Criminology and Social Prevention as part of the Czech Republic Security Research Programme for the years 2010–2015 (BV II/2 – VS). This research project focuses on new forms of preventive work, at the functioning of EIS in separate localities, at mapping the experiences of officials from municipalities with extended powers with this system and also mapping concrete procedures implemented by OSPOD (Authorities for the Social and Legal Protection of Children) employees while working with problem clients within this system.

The subject of this research is the Early Intervention System, its technical, personnel and other conditions for its operation in practice.

The main aim of the research is to establish whether and under what conditions the procedures for dealing with children and youths at risk applied under the Early Intervention System are capable of eliminating or at least reducing the number of endangered juveniles engaging in delinquent activities.

Research activities have so far included the following methods and techniques of criminological research:

- study of specialised literature concerning systemic approaches to prevention of juvenile criminality and successful (positively evaluated) preventive programmes applied abroad
- study of documents concerning the EIS from the Ministry of Interior of the Czech Republic and the Ministry of Labour and Social Affairs
- questionnaire survey with wide use of open-ended questions
- modified SWOT analysis
- semi-structured interviews using answer sheets.

The results of phases 1, 2 and 3 of the study are published in this monograph (conduction is currently underway and evaluation will be made of phases 4 and 5; the entire project will be completed in 2015).

Methodology and Results of Phase 1 of the Study:

In the first phase of the EIS study, questionnaires with ample room for open-ended answers were sent out to respondents (i.e. employees responsible for the EIS at municipalities with extended powers), distributed to 36 municipalities, i.e. to all municipalities involved in preventive work following EIS methodology at the time of the survey (eventually 27 municipalities with extended powers cooperated in the survey). The task of each respondent was to provide information about 15 children or youths who were registered in the EIS network after a randomly chosen date in 2012. Using this research tool, we established not only background information about endangered children, but at the same time information about the functioning of the system. In all, information about 398 endangered individuals was received. In this first phase, all endangered children and youths were included in the programme, whether they had problems with behaviour or they were threatened by behaviour in their environment (family, school mates, etc.).

It was established that the majority of clients (63 %) had been registered in the EIS due to behavioural disorders, while a smaller proportion of the clients (26 %) were included due to problematic behaviour in their social environment, mostly their guardians. The remaining clients were included in the sample group for both of the aforementioned reasons, became victims or witnesses of problematic behaviour in their social environment (e.g. physical aggression towards them or serious

conflicts between parents) and alarm signals were noticed in their behaviour. The event that led to a child being registered in the EIS was reported as a rule by the Police of the Czech Republic.

The respondents were of the opinion that social work with a client should at first consist of an interview with the child's guardian (34 %) and of an interview with the client him/herself (34 %), while not forgetting appropriate guidance of guardians (32 %), examination of the family's case history, adoption of appropriate remedial measures and so on. An ideal procedure assembled in this way is considered by the majority of respondents to be effectible (some however avoided answering this question), only about one third of the respondents considered it would be best to develop new, innovative and more effective measures and procedures.

The range of reasons behind what the respondents consider to be the main impediments to their preventive efforts is interesting. Most frequently, they identified the cause to be the impossibility of implementing the ideal strategy through parents (parent) or other guardians, and their approach to the child's problems. Other frequently named impediments concerned problems with OSPOD itself (insufficient capacity of programmes on offer, availability and overlapping of programme services for youths in general and staff shortages at OSPOD). Many see the causes of the problems in the actual organisation of the Early Intervention System, namely in lacking or limited involvement of other institutions in activities under the EIS, failure to link information of clients with EIS files, complaints also cited limited compatibility of information coming from the EIS information system and from other information sources and the resulting difficulties when working with clients.

Factual information about clients showed that only about a third of clients live in a formally complete family and a further third is in the care of only one parent, mostly the mother. Another fairly large group of clients lives in families supplemented by the partner of a parent, or in extended families (grandparents etc.).

Methodology and Results of Phase 2 of the Study:

In the second phase of the study we tried to establish to what extent EIS methodology is actually applied during modification of clients' anti-social behaviour. Because in the first phase of the study we discovered that not even in localities where the Early Intervention System was routinely used was it applied adequately. We decided to verify this fact by changing the conditions for client selection for the study sample group. The condition for selection in this phase was not that the problem child or youth had to be registered in OSPOD records via the EIS information system, but merely that he/she had been entered in general terms into the OSPOD register of ideas after a randomly set date, while we subsequently monitored whether or not EIS tools were used for client registration.

Respondents this time were selected from the 22 localities where the Early Intervention System was functioning best. The task of each respondent was to submit information about five consecutive child or youth clients with problematic behaviour. Overall, we received information on 110 OSPOD clients.

The age range of these clients was considerably different from the age range of the clients in the first phase of the study which included young people not only with behavioural problems, but also children or youths under threat of or harmed by their social environment. In this phase, the clients were considerably older, 70 % of them being between the ages of 14 and 18 years old. More than two thirds of the sample group were boys.

Problem individuals are most often reported to OSPOD staff by the Police of the Czech Republic (49 %), considerably less by their school (18 %) and municipal police (15 %). The reasons for reporting were, in a third of cases, some recorded offence (34 %), then behaviour problems generally or in the family (total of 23 %), alcohol related problems (23 %), suspicion of committing a crime that was subsequently dealt with by criminal justice (13 %). The most serious matters reported by

police included property related offences, then cases of unleashed aggression and sexually motivated crimes. Of the property related offences, the most frequently cited were various types of theft, in particular theft in shopping centres. In cases reported by schools we find reports of smoking cannabis and contact with alcoholic beverages and also of serious problems in the pupil's family which contribute to anti-social behaviour by the child.

In this phase of research it has been confirmed that when the relevant institutions report cases of child and youth clients, the Early Intervention System is not employed to any great degree. Most often clients' problem events are reported by traditional means (47 %) and only in a third of cases (36 %) did OSPOD staff learn of the case via EIS methodology. It was also established that although a considerable number of cases was reported to OSPOD electronically, this was not however via the EIS (17 %).

Methodology and Results of Phase 3 of the Study:

The third phase of field research was conceived to be an expert survey and was conducted in the field in the second half of 2013. In this phase of the study, we initially interviewed eight selected experts, applying the semi-structured interview method to topics related with the issue of the actual functioning of the EIS, then we asked them if they would give answers to some problem areas in writing. The selection of experts was based on their competence and experience with the methodology and practical use of the EIS, while personal commitment to work with the system was also taken into account.

It became clear from the respondents' answers that the main reason for municipalities with extended powers accession to EIS was the potential opportunity for more intensive work with youth with behavioural disorders at an earlier stage and also the enhancement of communication between individual social work agencies. Some experts claimed that the decision to adopt the EIS was partly motivated by hope that the introduction of electronic client record keeping would mean reducing the administrative work load, which unfortunately has not yet happened.

The respondents commented on each pillar of EIS methodology, i.e. to the creation and development of cooperation between institutions that are (or could be) EIS stakeholders. The experts' main comments focused on the following pillars of the system:

- Creation of an cooperative and competent Team for Youth – the most frequently cited problem was the need for quality and active cooperation between team members
- Creation of the "Prevention Manager" post – experts mentioned the need for closer contacts between the prevention manager and Team for Youth
- Ensuring due cooperation between separate OSPOD employees while implementing the EIS – with reference to this, emphasis was put on the fact that, as the central element in the system, OSPOD was most burdened with problems involved with implementation of the system, and with all the other difficulties encountered while organising cooperation between individual employees, and the uncertainty with regard to future development of the system
- Collaboration with the Police of the Czech Republic – in the experts' prevailing opinion, cooperation with the PCR was at a very good level; the problem in this area was seen in the not always suppressed police tendency to solve certain cases prematurely by implementing repressive measures. There were also certain remarks concerning administrative problems arising during work with the EIS information system
- Collaboration with city police – in the experts' opinion, cooperation with city (municipal) police was at a good level; the advantage it has in its operations is its knowledge of the terrain and immediate contact with clients and with OSPOD staff; criticism of their activities were few and far between

- Collaboration with the Probation and Mediation Service (PMS) – in many municipalities cooperation with the PMS is at an above-standard level, but the problem is that those co-operating relationships focused on the purpose of the work are too often based on personal ties and long-term work connections, rather than on the systemic basis of the EIS. Upon the departure of certain staff members, communication barriers could arise between institutions
- Collaboration with the judicial authorities (judges, state prosecutors) – the greatest problem in the eyes of the experts is that judiciary employees have too little time on their hands, which makes extensive cooperation impossible. The terrain would welcome greater ingression of these authorities into certain preventive work
- Collaboration with schools (educators) and school facilities – cooperation with schools was evaluated as being quite good, the problem being delays in reporting problem pupils, which is due on the one hand to fear of damaging the school's reputation and on the other by the belief that the school can manage the problem on its own, which often proves to be an erroneous assumption
- Collaboration with healthcare facilities (doctors) – experts signalled the main risk factor for cooperation is that medical workers have too little time on their hands and doctors are unwilling to cooperate in preventive activities, citing medical confidentiality and personal data protection of their patients
- Cooperation with non-profit organisations – the respondents saw the advantage of cooperation with NPOs in their flexibility, motivation, volunteer work and collective implementation of specific measures, while the main problem is the certain instability of NPOs due to their reliance on uncertain financing from donations
- Other partners – experts named a wide range of other partners working within the EIS; these are primarily various city and municipal council departments, community centres, Educational Care Centres, Social Prevention Centres, Education Psychology Advisory Centres, school psychologists, Marital and Family Advice Centres, organisers of probation programmes, procedures for prevention and organisations working with drug addicts. According to the experts, cooperation with these organisations is mostly in its infancy and tends to be short-term.

Experts' statement on the further pillars of EIS methodology:

- Creation of a unified information and communication environment – this was one of the most controversial issues connected with the introduction of the EIS; it came mainly from misunderstanding between the creators of the computer information system and its users, when the expert opinion (i.e. the opinion of one side of the dispute at the time) was that their needs and requirements were not taken sufficiently into consideration. Amongst other things, interconnection of the IS with municipal registries and the civil registry is still lacking.
- Measures which form the actual process of delinquent rehabilitation, i.e. development of methods for working with endangered youth – in the main, the experts expressed the opinion that before the introduction of the EIS, measures were applied roughly in the same way, but they stressed that after introduction of the EIS, application of preventive measures became faster. Also the flow of information about clients also became faster.
- Complementarity of EIS methodology with the amended Act No. 359/1999 Coll. on the Social and Legal Protection of Children – for the main part, experts stated that both forms of approach to preventive work interconnect with and supplement each other. More sporadic was the opinion that the amendment of the Act does not complement the EIS, or that it does so only in certain areas. The respondents considered it to be positive that the amendment to the SLPC Act introduces standards into the area of social and legal protection and they

hope for the creation of a uniform EIS information system and for reinforcement of OSPOD staff with further preventive workers. Experts also noticed that not even the amendment of the Social and Legal Protection of Children Act mentions EIS methodology as support for a systemic approach to care for endangered children.

The overall opinion on whether the EIS programme has played any significant part in regulation of juvenile crime, was as follows:

The majority of respondents expressed the opinion that thanks to the introduction of the EIS, a better communication environment has come into existence for cooperation of all entities involved in the issue of prevention of criminality. They stated that it was hard to say whether or not any significant drop in youth criminality has occurred thanks to application of the EIS (that could only be documented in the future). In certain municipalities, however – according to experts – juvenile criminality has fallen, but it cannot be said with certainty that this is directly due to the effects of the EIS; there may be more factors behind such positive development. A fundamental obstacle to quality work with the EIS is the unclear future of development (or stagnation) of the EIS, which is reflected in a lack of unequivocal support from municipalities in this area. The overall opinion expressed by experts on hitherto experience with the EIS and on the next stage of this project suggested that the architecture of the new version of the EIS should be compatible with the electronic records of documents that is standard in most municipalities, and should also comply with the requirements of the MoLSA instruction concerning the scope and content of file documentation on children kept by OSPOD, including the keeping of registries and statistics (MoLSA Instruction No. 21/2000).

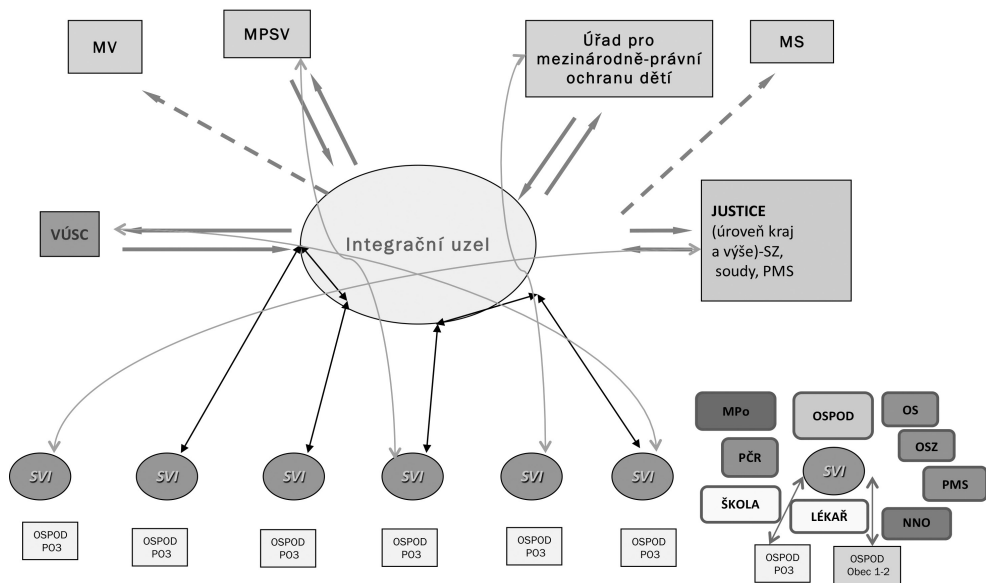
Conclusion: It is perfectly obvious from the conducted survey that a systemic approach to solution of anti-social behaviour in young people is very necessary. Experiences both at home and abroad show that preventive work has a greater chance of succeeding the earlier it is applied on a child, therefore problematic behaviour of a child and his/her family must be reacted to as early as possible. It showed that the Early Intervention System is founded on the correct principles, but their fulfilment is an extremely hard task for the reasons cited above.

Translated by: Presto

Použité prameny

- Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy. (6. říjen 1999). *Usnesení č. 1032 ze dne 6. října 1999*. Praha.
11. kongres OSN o prevenci kriminality. (2006). Praha: IKSP.
- Usnesení vlády č. 1151/2007. (2007).
- Zákon č. 583/2008 Z.z. o prevenci kriminality a inej protispolečenské činnosti a o změně a doplnění některých zákonů ve znění neskorších předpisů. (2008). Z.z.
- Usnesení vlády č. 883 ze dne 13.7.2009. (2009).
12. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici. (2010). Praha: IKSP.
- Hodnocení systému péče o ohrožené děti – Systém včasné intervence (Národní projekt SVI jako součást reformy systému péče o ohrožené děti), usnesení č. 191/2011. (2011).
- Britské strategické dokumenty k prevenci*. (2012). Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP.
- Catalano, R. a. (2012). Raising healthy children through enhancing social development in elementary school: Results after 1,5 years. *Journal of School Psychology*, stránky 143–164.
- Deković, M., Asscher, J. J., Slagt, M. I., & Boendermaker, L. (2012). Prevention Programmes in Early and Middle Childhood and Their Effect on Adult Crime. V R. Loeber, M. Hoeve, W. N. Slot, & P. H. Van der Laan, *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood*. (stránky 239–262). Farnham, Burlington, England, USA: Ashgate Publishing Company.
- Glaser, D. (1956). Criminality Theories and Behavioral Images. *American Journal of Sociology*, 61, 5.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1968). *Delinquents and Nondelinquents in Perspective*. Cambridge: Mass.
- Graham, J. (2005). Co funguje v oblasti prevence kriminality. . *Snižování kriminality*. . Praha: IKSP.
- Katona, G. (1992). Systémy prevence kriminality. Praha: IKSP.
- Latessa, E. J., & Lowenkamp, C. (2005). *What are Criminogenic Needs and Why are they Important?* Načteno z *What are Criminogenic Needs.pdf*: [ojj.la.gov/ojj/What are Criminogenic Needs.pdf](http://ojj.la.gov/ojj/What%20are%20Criminogenic%20Needs.pdf)
- Lundman, R. J. (2001). *Prevention and Control of Juvenile Delinquency*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Marešová, A. a kol. (2012). *Analýza trendů kriminality v roce 2012*. Praha: IKSP.
- Nuttall, C. (2005). Snížení kriminality. Praha: IKSP.
- Raditsch, F. (2013). *Koncepce, vývoj a transformace Systému včasné intervence*. PP prezentace. Praha: IKSP.
- Spanjaard, H. J., Knaap van der, L. M., Put van der, C. E., & Stams, G. J. (2012). Spanjaard a kol.: Risk Assessment and the Impact of Risk and Protective Factors. . V R. Loeber, M. Hoeve, W. N. Slot, & P. H. Laan van der, *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood*. (stránky 127–156). Farnham, Burlington: Ashgate.
- Sutherland, E. (1924). *Criminology*. 1.vyd. London, Philadelphia.
- Usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č.1151 k hodnocení systému péče o ohrožené děti, p. č. (2007). Závazná metodika Systému včasné intervence a Týmu pro mládež.
- Večerka, K., & Holas, J. (2001). *Úspěšnost preventivní práce: Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů*. Praha: IKSP.
- Washington, U. o. (2012). *Social Development Research Group*. Získáno 10. 7 2014, z SDRG Projects: <http://www.sdr.org/CTCInterventions.asp>

System včasné intervence

(Raditsch, 2013)

Příloha 2

Abecední seznam lokalit, které byly zapojeny do systému SVI

Brno, Broumov, Břeclav, České Budějovice, Český Těšín, Frýdek – Místek, Havířov, Havlíčkův Brod, Hodonín, Hradec Králové, Humpolec, Jablonec nad Nisou, Jaroměř, Karlovy Vary, Karviná, Kroměříž, Litvínov, Mělník, Mohelnice, Moravské Budějovice, Most, Náchod, Náměšť nad Oslavou, Nové Město nad Metují, Nový Jičín, Olomouc, Opava, Orlová, Ostrava, Pacov, Pelhřimov, Praha 2, Svitavy, Šumperk, Tanvald, Třebíč, Třinec, Zábřeh na Moravě, Železný Brod.

Celkově bylo v do práce v rámci SVI zapojeno 39 obcí, některé z nich však byly kumulativně zařazeny pod stejným koordinátorem, do výzkumu tak vstoupilo 36 center SVI.

Příloha 3

Abecední seznam použitých zkratk

CAN	anglicky Child Abuse and Neglect, označení syndromu týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte
DDÚ	Dětský diagnostický ústav (školské zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči o děti)
I.Q.	intelligenční kvocient (poměr mentálního a chronologického věku krát 100)
IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
IPOD	individuální plán ochrany dítěte
IS SPOD	informační systém sociálně-právní ochrany dětí
IS SVI	informační systém SVI
MP	Městská policie
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MV ČR	Ministerstvo vnitra
NO	nezisková organizace
NZDM	nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
OOP	Obvodní oddělení policie
OP	obecní policie
OPK	odbor prevence kriminality
OSPOD	oddělení sociálně-právní ochrany dětí
P ČR	Policie České republiky
PC	osobní počítač (z anglického „personal computer“)
PMS	Probační a mediační služba
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
SPOD	sociálně – právní ochrana dítěte
SVI	systém včasné intervence

SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP K PREVENCI KRIMINALITY MLÁDEŽE

Autoři: Markéta Štěchová
Kazimír Večerka

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Metoda spol. s r.o. Brno

Tisk: Reprocentrum a.s. Blansko

Dáno do tisku: listopad 2014

Vydání: první

Náklad: 230 ks

www.kriminologie.cz
ISBN 978-80-7338-140-0

